

HELENA LOŽAR - PODLOGAR
V ADVENTU SNUBITI - O PUSTU ŽENITI
SVATBENE ŠEGE ZILJANOV

Helena Ložar - Podlogar

V ADVENTU SNUBITI
O PUSTU ŽENITI

SVATBENE ŠEGE ZILJANOV

Celovec
1995

Helena Ložar-Podlogar
V ADVENTU SNUBITI - O PUSTU ŽENITI
Ženitovanjske šege Ziljanov

Izdajatelj:
Krščanska kulturna zveza in Inštitut Slovenskega narodopisnega društva
Urban Jarnik v Celovcu, v sodelovanju z Inštitutom za slovensko
narodopisje pri Znanstvenoraziskovalnem centru Slovenske akademije
znanosti in umetnosti, Ljubljana

Založnik:
Mohorjeva založba Celovec - Ljubljana - Dunaj

Lektor:
dr. France Urbinc

Tisk publikacije so podprli:
Zveza - Bank Celovec,
Elan - smuči Brnca,
Posojilnica - Bank Zila

Slika na naslovnici: Mendirar in nevesta okoli leta 1798 (po J. H. G. Schleglu).
Slike na str. 29, 30, 47, 50, 65, 66, 67, 70, 78, 79, 81, 87, 90, 91, 94, 95 iz
zapuščine Borisa Orla, Arhiv Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU.
Slike na str. 32, 36, 37, 43, 55, 74, 75, 82, 84, 85, 86, 90, 92, 93
Arhiv Inštituta Slovenskega narodopisnega društva Urban Jarnik v Celovcu.

© KKZ 1995

Oblikovanje, notografija, tisk: AccordiA Ljubljana 1995

ISBN 3-85013-402-4

Digitalna različica (pdf) je pod pogoji licence CC BY-NC-ND 4.0 prosto
dostopna:
<https://doi.org/10.3986/3850134024>

KNJIGI NA POT

Viri in spisi o slovenskih ženitovanjskih šegah še niso kritično pretreseni. Pričujoče delo želi biti tak poskus: zbrati in preveriti vse vire ter opise slovenskih svatbenih šeg in navad na Zilji ter predstaviti sodoben opis na podlagi terenskih zapisov in odgovorov na anketo Inštituta za slovensko narodopisje pri Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU. Ujeti skušam in v opisu ohraniti, kar je danes o ziljski svatbi še mogoče ugotoviti, obenem pa nakazati še neraziskane probleme, ki se odpirajo.

Ziljska dolina je morda bolj kot druge koroške pokrajine in tudi prej vzbudila zanimanje strokovnjakov, pa tudi slučajnih popotnikov, ki so potovali z namenom, da svoja popotovanja in opažanja popišejo in posredujejo drugim ljudem. Morda je iskati vzrok za to le v geografskem položaju Ziljske doline, morda v socialni strukturi prebivalcev, ki so bili trdni kmetje, morda pa je popotnika le pritegnila slikovitost ziljske noše in pestrost šeg, ne le ženitovanjskih, ampak, ali morda predvsem, štehvanje. Knjigo o štehvanju imamo že izpod peresa dr. Nika Kureta. Lepo bi bilo, če bi tudi svatbene šege ostale ohranjene v knjigi za prihodnje rodove, saj je "ziljska vascit" med najlepšimi ženitovanji Slovencev sploh, pa bo kmalu le še spomin.

Opisi ziljske svatbe so zelo zgodnji, (kmalu bo 200 let od prvega opisa J.H.G. Schlegla), številni in vidni, tako slovenski kot nemški, na drugi strani pa tudi zelo nekritični. Mnogo avtorjev je bilo doslej neznanih. Z iskanjem v literaturi in v arhivih se mi je, upam, posrečilo evidentirati v glavnem vse vire, ki so mi bili dostopni. Pri vsakem sem izpostavila tisto, kar je bilo še neznano, in tako je nastajala podoba ziljske svatbe, kakor se je razgrinjala skoraj skozi dve stoletji - mozaik sestavin, od katerih nekatere danes predstavljajo le dokumentarno vrednost. Ziljska svatba je bila vedno odraz načina življenja Ziljanov - življenja kmetov, vozarjev, konjerejcev in vinskih trgovcev.

Mnogo je tistih, ki so mi ob tem delu stali ob strani: sodelavci v Inštitutu, predvsem spoštovani profesor in akademik dr. Niko Kuret, prijatelji dr. Marija Makarovič, Lajko Milisavljevič, ki mi je odstopil svoje notne zapise pesmi, in ne nazadnje vsi informatorji. Zahvalo dolgujem tudi Krščanski kulturni zvezi in gospodu Nužeu Tolmajerju, ki se je trudil okoli izdaje tega dela.

Predvsem pa želim to delo posvetiti spominu na umrlega gospoda NIKA KRIEGLA iz Zahomca, moža, ki je ostal zvest slovenskemu ljudskemu izročilu, človeka, ki ga je vedno bolelo napačno predstavljanje slovenske ziljske svatbe in tudi drugih šeg. Gospod Kriegl je bil prvi, ki me je navdušil za to delo in mi tudi prvi dal priznanje, za "...doslej najbolj verodostojen prikaz ziljske svatbe". Zato bi rada delo ponudila v branje tudi drugim koroškim rojakom.

Helena Ložar-Podlogar

UVOD

Življenje Slovencev na skrajnem severozahodu našega etničnega ozemlja, v Ziljski dolini, se je zadnja stoletja, tudi zaradi pritiska germanizacije, močno spremenilo. Ziljani nekoč niso bili samo kmetje. S podorom Dobrača leta 1348 se je struktura zemeljske površine spremenila, struga Zilje je bila zasuta in reka si je našla novo pot, toda razsežni travniki so se zamočvirili in na njih je začela rasti t.i. kislá trava, primerna samo za konjsko krmo. Te okoliščine so pogojevale konjerejo, konjereja in seveda tudi geografska lega pa vozarstvo. V vozarskih časih pa so Ziljani bili vseskozi tudi premožni konjski in vinski trgovci. Začeli so prevažati tovore v Italijo in iz nje, pa tudi v sosednje avstrijske pokrajine (Štajersko, Solnograško). Voazarstvo je bilo v tistih časih donosen posel in je dalo prebivalstvu trdno materialno podlago. Še danes vidimo po vaseh mogočne hiše z velikimi klonicami za vozove (v zadnjih desetletjih so jih po večini spremenili v garaže za traktorje), s hlevi in skednji, ki pričajo, da tod ni bilo revščine. Z vozarstvom pa so se izmenjavale in iz sosednjih pokrajin prenašale tudi mnoge kulturne dobrine. Eden najbolj znanih primerov za to je štehvanje. Vemo namreč, da je leta 1764 bila v Vidnu quintana (štehvanje), ki so si jo Ziljani kot konjerejci najbrž z zanimanjem ogledali. Veliki družbeni in ekonomski premiki, zlasti konec vozarstva, prodiranje kmečke mehanizacije in s tem propad konjereje, pa so skupno s procesi ponemčevanja v zadnjih desetletjih naglo spodjedali družbene temelje starega ziljskega življenja. Nekaj otokov pa se vendar še vzdiguje iz tega nemškega morja; štehvanje je v nekaj vaseh še ohranilo slovensko lice, pesem še pojo starejši ljudje, pa tudi mlajši se jim tu in tam pridružijo, ziljska "vascít", med najlepšimi ženitovanji Slovencev sploh, pa bo kmalu le še spomin. In vendar je prav z narodopisnega vidika vredna podrobne obdelave, saj je bila prav ziljska *váscít* vedno odraz načina življenja Ziljanov in je že zelo zgodaj zbudila pozornost različnih avtorjev, naključnih popotnikov, kakor tudi domačinov - Ziljanov. Kmalu bo že dvesto let od prvega poročila J.H.G. Schlegla (1798), med dolgo vrsto poročevalcev, med katerimi je bilo le malo etnologov, pa je vsak opozoril vsaj na eno prvino te svojevrstne šege; povezane pa sestavljajo čudovito celoto, ki smo je Slovenci lahko upravičeno veseli. Razkroj slovenskega življa na Zilji, ki smo mu bili priča iz leta v leto, je seveda nujno tudi podoba ziljske svatbe zadnjih desetletij spremenil v dokument.

Leta 1889 je *Janez Scheinigg* v uvodu k svojim *Narodnim pesmim koroških Slovencev*¹ zapisal: "...ohranili so Ziljani do najnovejših časov svoje šege, običaje in noše najmanj popačene."² Morda je tudi v slikovitosti ziljskih šeg in ziljske

¹ Janez SCHEINIGG, *Narodne pesmi koroških Slovencev*. Ljubljana 1889.

² SCHEINIGG, n.d. str. V. (Predgovor).

noše iskati vzrok, da v starih virih najdemo mnogo več poročil o Ziljanih, kakor pa o Rožanih in Podjuncih.

S svojim delom skušam kronološko zbrati in kritično pretresti vse tiskane in nekatere rokopisne vire o ženitovanju na Zilji. Nekaj avtorjev je bilo doslej neznanih. Upam, da se mi je z iskanjem v literaturi in arhivih posrečilo evidentirati v glavnem vse vire, ki so mi bili dostopni. Pri vsakem sem izluščila zlasti tisto, kar je bilo še neznano oz. prvič omenjeno in tako je nastajala podoba ziljske *vásciti*, kakor se je razgrinjala v skoraj dveh stoletjih, mozaik raznih sestavin, ki se seveda vse niso ohranile in ki danes predstavljajo le dokumentarno vrednost. Prvič bodo tako zbrani o tem predmetu vsi spisi, ki jih razčlenjujem in na podlagi drugih pisanih in novih terenskih virov ugotavljam morebitne nezanesljivosti. Prav novejša raziskovanja so pokazala, v kakšni obliki je ziljsko ženitovanje živelo v zadnjih desetletjih. Pokazale so se nekatere razlike glede poročanja v starih virih, iz katerih pa sem nekaj podatkov povsem izključila kot neutemeljene in izmišljene.

BIBLIOGRAFSKI PREGLED VIROV O KOROŠKIH SVATBENIH ŠEGAH

Popisi koroških ženitovanjskih šeg zunaj Ziljske doline so razmeroma skromni. V časopisih od začetka 19. stol. dalje zasledimo sicer nekaj manjših objav, ki nam pričajo, da je bil potek ženitovanja na Koroškem kar moč živahen in zanimiv, vendar si z njimi ne pomoremo dosti. Večina teh člankov je anonimnih in jih ne kaže na tem mestu posebej omenjati. Nekaj podrobnosti sta opisala Rudolf WAIZER in Franz FRANZISCI v zbirki "Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild" v zvezku, "Kärnten und Krain."

Od obširnejših spisov je omeniti članek Franceta KOTNIKA *Ženitovanjske navade v Slovenjem Plajbergu* v Časopisu za zgodovino in narodopisje IX, Maribor 1912, str. 118 do 133. Sestavljen je po zapisih plajberškega rojaka dr. J. Wieserja (= Josipa Šašla).

V CARINTHIJI I. 1930, str. 155 sl., je pisal o šegah na Spodnjem Koroškem Herman L'ESTOCQ. Te opise je nadaljeval v Carinthiji I. 1932, str. 65 sl., pod naslovom *Bräuche des Familienlebens*, kjer najobsežneje govori o ženitvi (Hochzeit, str. 66 sl.).

O vedeževanju v zvezi z bodočim zakoncem in o tem, kaj vse so dekleta naredile, da bi dobile moža, nam pripoveduje Vinko MÖDERNDORFER v delu *Narodno blago koroških Slovencev*, Narodopisna knjižnica, Maribor 1934.

Za "Ljudski oder" 5 (Ljubljana 1937 - 1938) je kmečko "ovset" iz Mežiške doline v dramatski obliki zapisal Hanzej KUHAR. Na tem mestu bi omenila še mežiškega rojaka Blaža MAVRELA in njegovo knjižico *Koroški ženitovanjski običaji in nove camarske pesmi*, Celje 1938.

ZILJSKA DOLINA pa je že dokaj zgodaj zbudila več zanimanja kakor druge koroške pokrajine. Spise o ziljskih ženitovanjskih šegah bom tu le naštela v časovnem zaporedju, v nadaljevanju pa jih bom natančneje razčlenila.

O šegah v Ziljski dolini, tudi o ženitovanju, imamo nemara prvo poročilo v potopisu J.H.G.S. (= Julius Heinrich Gottlieb SCHLEGEL) *Reise durch einige Theile vom mittäglichen Deutschland mit dem Venetianischen* (Erfurt 1798).³

Štajerski deželni arhiv v Gradcu hrani rokopis Franza WERNERJA, prvega okrožnega komisarja v Beljaku. Rokopis obsega 97 strani pisarniškega formata in ima naslov *Geographisch (sic!) und statistische Bemerkungen von Oberkärnten*. Avtor ga je končal 1807. leta. O ženitovanju na Zilji piše od strani 33 dalje.

---

³ O tem je poročal France KOTNIK, Potovanje po Koroškem leta 1795, Slovenski etnograf 3-4, Ljubljana 1951, 361-366.

Obširneje je o Ziljanih in njihovih šegah pisal šele Balthasar HACQUET v svojem delu *Abbildung und Beschreibung...* (1801-1808). Isto poglavje je v *Länder- und Völker-Merkwürdigkeiten des österreichischen Kaiserthums*, Dritter Theil (Wien 1809) na str. 98 - 106 ponatisnil Franz SARTORI, njuno pisanje pa je v Carinthiji (1813) in v Vaterländische Blätter (1813) popravil in dopolnil Urban JARNIK.

Pozneje je sledilo še nekaj krajših omemb, od katerih bi omenila le Matijo MAJARJA v Kolu (1847) in v Slavjanu (1875).

V začetku 60. let prejšnjega stoletja sta potovala po Ziljski dolini Angleža J. GILBERT in G. CHURCHILL. V svojem potopisu *The Dolomite Mountains. Excursions through Tyrol, Carinthia, Carniola, & Friuli in 1861, 1862, & 1863* (London 1864, Chapter VII. The Gail Thal, str. 173 sl.) sta med drugim omenila tudi nekaj podatkov o *slovenskem* ziljskem ženitovanju (str. 182).

V tedniku DAS AUSLAND Eine Wochenschrift für Kunde des geistigen und sittlichen Lebens der Völker. Augsburg 1864, št. 46, na str. 1100 do 1103 P.v.S. (Paul von Sartori) objavlja *Bilder aus dem Kärntnerland. Das obere Drautal und Villacher*. Na str. 1102 pa govori tudi o ženitovanju pri Ziljanih.

Ženitovanjske šege Korošcev opisuje tudi Franz S. FRANZISCI. V delu *Aus den Kärntner Alpen- Kultur- und Lebensbildern nebst Kärntner Volkssagen im Anhang* (Wien b.l.) na str. 25 le na kratko omenja Ziljane. V delu *Cultur-Studien über Volksleben, Sitten und Bräuche in Kärnten* (Wien 1879) pa jim je namenil več prostora. Ženitovanjske šege Ziljanov (*Die Hochzeitsbräuche der Gailthaler*) se mu zdijo zanimive, saj "vsebujejo mnogo svojevrstnega," kar bi bilo treba posebej obdelati. Samostojno poglavje pa namenja šegam Slovencev (*Hochzeitsbräuche der Slowenen*), seveda tistim iz Ziljske doline, saj že na začetku pove, da so bili konjerejci.

Omenjeno Franziscijevo delo je doživelo ponatis z naslovom *Über Volksleben, Sitten und Bräuche in Kärnten* (Graz und Wien b.l. [1908]). V tem delu pa sta že ločeni poglavji *Die Hochzeitsbräuche der Deutsch-Gailthaler* (str. 99) in *Hochzeitsbräuche der Gailthaler Slowenen* (str. 104). Žal pa Franzisci niti v enem samem primeru vsaj v oklepaju ne navede nobene slovenske besede.

V delu *Die Länder Österreich-Ungarns in Wort und Bild* je v 6. delu, Das Herzogthum Kärnten (Wien 1889), dr. Otto STEINWENDER objavil prvo podobo ženina, neveste in mendirarja iz Ziljske doline, kar jih doslej poznamo. Sámó svatbo omenja le skopo, vendar je objavljeni bakrorez za nas velikega pomena.

Ženin, nevesta in mendirar.
 Bakrorez iz: *Die Länder
 Österreich - Ungarns in
 Wort und Bild VI.*
 (= *Das Herzogthum
 Kärnten. Die Gailtaler*)
 ur.: Otto Steinwender, 1889

Obsežneje pa se ob ženitvi v slovenskem delu Ziljske doline ustavita avtorja Rudolf WAIZER in Franz FRANZISCI v delu *Die österreichisch - ungarische Monarchie in Wort und Bild*, V. zvezek, Kärnten und Krain, Wien 1891, v poglavju Zur Volkskunde: Volkstrachten, Sitten und Bräuche. Na str. 128 posebej opisujeta ženitovanjske šege Ziljanov ("windischen Gailthaler"). Glede na vsebino in slog poglavja o slovenski svatbi na Koroškem si upam trditi, da je avtor prispevka F. Franzisci sam.

Pomembni so zapiski s konca 19. stol., ki jih vsebuje t.i. "SAMMLUNG VALENTIN POGATSNIGG".⁴ Seznam in kopije za nas zanimivih listov hrani kot "POGAČNIKOVO ZBIRKO" Inštitut za slovensko narodopisje pri Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU v Ljubljani. Dr. Valentin Pogačnik je bil pravnik, rojen 1840 blizu Št. Vida ob Glini, in je bil med drugim okrajni komisar v Beljaku, umrl je 1917 v Gradcu. Kot ljubitelj si je izpisoval in prepisoval vse, kar je

⁴ Sammlung Valentin Pogatschnigg. Landesmuseum für Kärnten. Celovec.

zasledil objavljenega o ljudskem življenju na Koroškem, kaže pa, da je dobil tu in tam tudi kakšen zapis od svojih prijateljev in znancev. V mapo št. 6 (Sitten und Gebräuche: Das creaturliche Leben) je vložil med drugim tudi gradivo o ženitovanjskih šegah na Koroškem.⁵ Žal so navedbe virov včasih nepopolne, vendar sem nekatere razrešila in kronološko uvrstila. Ziljskemu ženitovanju je posvetil dosti pozornosti (od sign. 69 do 93 pass.). Med poročevalci (ali zapisovalci) so neki HERZOG (Hochzeit, PZ 6/69), Hubert LEITGEB (Aus dem Gailtale, PZ 6/83) in Franz PICHLER (Hochzeiten im oberen Gailtal, PZ 6/93). Nepodpisan je zapis PZ 6/82 (Sitten und Gebräuche im Gailthal), nejasen pa je izvor zapiska "Slowenischer Brauch bei Hochzeiten" (PZ 6/85), kjer pisec pristavlja "Mitgetheit von Matia Majer".

Leta 1909 je v seriji SLOVENSKA ZEMLJA (Opisi slovenskih pokrajin v prirodoznanskem, statističnem, kulturnem in zgodovinskem oziru) izšla kot IV. del *Vojvodina Koroška* Matka POTOČNIKA. V njegovem prvem zvezku (Prirodoznanski, političen in kulturni opis) je avtor v poglavju "Narodna prosveta" (str. 154 - 181) na kratko opisal Korošce, njihova narečja, značaj in šege. Med šegami se je najdalj ustavil pri ženitovanju (str. 165 - 173).

Naslednje delo, ki je po vsebini zelo bogato, a je pri nas doživelo že mnogo kritik⁶ in med koroškimi Slovenci, zaradi neobjektivnega odnosa do slovenske etnične skupine, mnogo hude krvi, je knjiga Georga GRABERJA *Volksleben in Kärnten*, ki je doživela tri izdaje (Graz 1934, 1941, 1949). Graber opisuje svatbo po njenih sestavinah. Marsikdaj pa se nam postavlja vprašanje, koliko so njegovi zapisi zanesljivi, kajti zagrešil je nekaj hujših napak, ki jih bom še razčlenila pozneje.

Obširneje prikazuje svatbo pri Ziljanih študija Franceta MAROLTA *Ziljska občet* (Slovenske narodoslovne študije I. zvezek. Tri obredja iz Zilje, Ljubljana 1935). Marolt je precej podatkov prevzel po Graberju, ki ga je celo dobesedno prepisoval, nekaj pa tudi po Franzisciju in drugih avtorjih, vendar pa v svojem delu nima opomb, le na koncu našteje nekaj literature, prav tako ne pove nobenega imena informatorja, čeprav v uvodu trdi, da se naslanja predvsem na svoje terensko delo.

Obe Mohorjevi družbi, celovška in celjska, pa sta v začetku osemdesetih let v svojih rednih knjižnih zbirkah izdali vsaka po eno narodopisno knjižico. Obe nam približata slovensko Koroško, še posebej Ziljsko dolino. Knjiga

---

⁵ "Pogačnikova zbirka" (=PZ), sign. 33-134, Liebe - Ehe - Hochzeiten - Verlöbnisse.

⁶ Franjo BAŠ, Graber Georg: *Volksleben in Kärnten*. Graz 1934, v: GMS XVII (1936) 153 - 154. (Ocena); Vilko NOVAK, *Über den Charakter der Slowenischen Volkskultur in Kärnten*. München 1973.

Zmage KUMER *Od Dolan do Šmohora. Iz življenja Ziljanov po pripovedovanju domačinov* (Celje 1981) je v celoti posvečena temu delu Koroške. Koroški rojak Pavle ZABLATNIK pa je v knjižici *Od zibelke do groba. Ljudska verovanja, šege in navade na Koroškem* (Celovec 1982) med šegami življenjskega kroga natančneje opisal prav ziljsko svatbo. Nekaj mesecev pred njegovo nenadno in prezgodnjo smrtjo pa je izšla, v obdelavi Aloisa Angererja, še nemška različica Zablattnikovega dela "Volksbrauchtum der Kärntner Slowenen."

PRETRES POROČIL O SVATBI PRI ZILJANIH OD KONCA 18. STOLETJA DO DANES

Prvo poročilo o svatbenih (ženitovanjskih) šegah pri Slovencih v Ziljski dolini (Verlobungsbräuche im wendischen Theile des Gailthales) najdemo v Schleglovem potopisu:⁷ Ko pride fantu na misel, da bi se poročil, izbere dva moža, da bi šla z njim snubit, ali dobesedno: "Wenn nämlich eine Mannsperson hier zu heiraten gesonnen ist; so nimmt sie zwei Männer mit sich, geht mit diesen an den Ort, wohin seine Absichten gerichtet sind, und zwar nach Einbruch der Nacht...." Svoj večerni obisk opravičujejo s tem, da so prišli vprašat, ali bi se pri njih morda dobil konj ali kakšno govedo, "...nur nach einer Kuh besonders darf man schlechterdings nicht fragen, da man hier darunter ein Mädchen, die keine Jungfer mehr ist, versteht" - torej so snubci morali poznati tiha pravila in niso smeli "kupovati" krave, ker bi to pomenilo, da sprašujejo po dekletu, ki ni več devica. Počasi obiskovalci razkrijejo pravi pomen obiska in če je očetu fant po volji in se o glavnih stvareh sporazumejo, gre oče vprašat dekle, kakšna je njena volja. Dekle naj bi po Schleglu prepustila odločitev očetu, oče se vrne k snubcem, pove, da je pripravljen dati hčerko v zakon, objamejo se in poljubijo z besedami: "...laßt uns nur enker seyn..."⁸

Drugi dan gre nevesta z očetom pogledat ženinov dom ("...betrachtet da die Reichthümer des *Kastens*, nimmt das Getreide, das Vieh, Pferde, Rinder u.s.w. in Augenschein..."); tam potrdijo zaroko tako, da udarijo v roke in ženin stisne nevesti novec v dlan. Potem gredo naročat oklice (Schlegel celo pravi dobesedno: Sedaj ne izgublajo več časa, ampak hitijo kar se da naročit oklice). Od tedaj naprej je nevesta do ženina zadržana in sramežljiva. Vabit hodi nevesta v moškem spremstvu, navadno z bratom, svakom ali bratrancem. Fantu, ki vabi (der das Invitieren über sich hat), pripnejo na klobuk pol vatla visok šopek iz zlate pene in steklenih biserov, ob boku pa mu visi "gola" sablja. Besede že pijanega vabovca je Schlegel verjetno po svoje priredil; pravi namreč: "Ich hät' ein Wort oder zwei zu reden, bitte aber mir es zu schenken, weil ich schon berauscht bin." (Povedal bi besedo ali dve, prosim pa, da mi najprej natočite kozarček, saj sem že tako in tako opit...) V primerjavi z vabljenjem, kot ga sicer poznamo, izzveni ta način precej grobo, sicer pa vabovci "ne skoparijo s komplimenti in častnimi nazivi". Schlegel tudi trdi, da vabovcu povsod postrežejo s prekajenim mesom, pečenicami in pečenimi jajci; tudi ta podatek je ostal osamljen; še več - je povsem nelogičen, saj se vabovec ni imel

---

⁷ J. H. G. S. (Julius Heinrich Gottlieb *Schlegel*), Reise durch einige Theile vom mittäglichen Deutschland mit dem Venetianischen. Erfurt 1798, 204 - 210.

⁸ SCHLEGEL, n.d. str. 205.

časa dolgo muditi pri eni hiši, kaj šele, da bi pri vsaki tako obilno jedel. Ko so že vsi povabljeni, pa pride ženin s svojim vabovcem še nevesto povabit na poroko, ki je navadno na ponedeljek po tretjem oklicu.

Zanimivo je, da pisec omenja "Cranzelbinden" - kot večer pred poroko, ko naj bi v nevestini hiši priredili ples. Verjetno je mislil na večer, ko fantje z vozovi pridejo po nevestino skrinjo z oblekami in po kolovrat, prinesejo pa ji tudi ženinovo darilo (par rdečih volnenih nogavic z usnjenimi petami, par čevljev z zelenimi gamašami na gumbe, svileno ovratno ruto, modrc, četrtinko vina, lecet in žemlje), kajti že takoj z naslednjim stavkom razlaga: "Sobald die Nacht einbricht, schickt der Bräutigam drei Junggesellen mit Sträußern auf den Hüten, die einen Wagen mit einem Pferd bei sich führen, zur Braut, ihre Kleiderkiste und das Spinnrad abzuholen und ihr zugleich vom Bräutigam das Brautgeschenk zu überbringen, das in ein paar rothen wollenen Strümpfen, die Fersen mit Leder besetzt und ein paar Schuhen mit grünen Galonen geknüpft, einen seidenen Halstuche, Mieder, einem viertel Wein, einem Lebkuchen und Semmeln besteht..." Tudi nevesta pošlje ženinu darilo in sicer "einen grün-wollenen Halfter, grün-seidene Hosenträger, ein Hemd mit Manschetten und rote Bänder darein geknüpft...", torej zeleno volneno torbo, (verjetno je mišljena torba, ki jo je jezdec imel obešeno ob sedlu), zelene svilene naramnice in z rdečimi trakovi pošito srajco z manšetami. Potem začno slovesno nalagati nevestino balo, pri čemer se nevesta ne more ubraniti solz. Ko balo med vriskanjem odpeljejo, naj bi nevesta začela ples in potem tudi sama vso noč plesala ("... dem sie die ganze Nacht hindurch beiwohnt"). Ta podatek pa ostaja slej ko prej osamljen, saj nam druga poročila zagotavljajo, da priredi sicer fant slovo od samskega stanu, vsi pa poudarjajo, da deklščine v taki obliki niso nikoli poznali.

Zjutraj, ko se svatje že zbirajo in jim v nevestini hiši postrežejo z zajtrkom, v kamri oblačijo nevesto v vijoličasto obleko in z zelenim trakom obšito krilo, bel predpasnik in črno sukнено jopo, okoli vratu si nevesta nadene še ovratno ruto in si obuje rdeče nogavice (oboje ženinovo darilo), na glavo pa ji posadijo majhno krono iz črnih čipk, ki prekriva z rdečim trakom prepletene kite. Potem naj bi se nekdo v nevestinem imenu zahvalil staršem za vso ljubezen in jih tudi prosil odpuščanja.

Nevesto v spremstvu botre odpelje drug v gostilno, kjer naj bi jo sprejel ženin. Botra mu izroči brisačo z belimi, iz preje narejenimi čopki in rdečimi trakci. Po Schleglu naj bi tudi krčmar imel pomembno vlogo. Nevesti naj bi s pasom opasal krilo, mlademu paru izročil prstane in položil ženinu na glavo venec iz peresastih cvetic in srebrnih bleščic. Teh podatkov drugi viri ne potrjujejo in so ostali osamljeni.

Poročni obred v cerkvi pisec omenja zelo na kratko, češ da vsebuje pridigo in da zapoje pesem, ki naj bi jo tu in tam spremljali muzikanti z violino in

basom. Iz cerkve gredo v gostilno; muzikanti igrajo marš, ki ga (po Schleglu) “muzikalno uho težko prenaša”. Sledi poročni obed, po njem pa zpleše prvi ples nevesta, drugega teta, (morda botra, rjušenca, čeprav Schlegel uporablja dosledno ime “Brautmutter,” vemo pa, da to ni nevestina mati pač pa tista ženska, ki ji ves čas stoji ob strani), plesati pa morata prav z vsemi moškimi svati. Po plesu odpelje ženin nevesto na svoj dom, tam ju na pragu že čaka njegova mati, ki nevesti izroči hlebec kruha in ključke shrambe, za kar od nje dobi tolar (“einen Conventionsthaler”).

Obsežno je poročilo Franza WERNERJA, ki ga v rokopisu hrani Štajerski deželni arhiv v Gradcu.⁹ Na str. 33 sl. je odlomek *Hochzeiten im Gailthale*. Werner trdi, da Ziljani ne sklepajo porok samo “aus Eigennuz (!), sondern oft aus Liebe.” Snubit pošlje dva moža, le redko gre sam. Pomembno je poudariti, da omenja “Heiratsvertrag”, ki ga sklepajo na sodišču, pri katerem pa je nevesta le redko prisotna in tudi ženin stoji čisto v ozadju, za obema pogajalcema, ki se pogajata, kakor da bi šlo za kupovanje kobile (“in den Hintergrund gegenüber den beiden unterhandelnden Männern, die sich seiner Sache annehmen, als ob es sich um den Kauf einer Stute handelte...”). Ženin in nevesta vabita vsak svoje sorodnike, pri čemer ženin in “drug” (navadno vabovec) jahata in imata pripasane sablje, nevesta in družica pa sta, ko vabita, “in kurzen blauen Röckchen angethan.”

Ženin pride po nevesto v sprevedu, na čelu katerega so “Musikanten,” sledita jim drug in mendirar (“der Brautführer und Fähnrich”), ki visoko vihti poročno zastavo, nato neporočeni (ledig) fantje, za njimi pa ženin s svojimi sorodniki. Tudi pri nevesti so se že zbrali njeni svatje in pri vseh oknih prežijo, da bi pravočasno zagledali ženinov spreved in zaprli vrata hiše. Vsaka stran pa si izbere “einen eigenen Parlamentar und Redner”. Ženinovi svatje prihajajo prav do vrat in zahtevajo vstop. Šele po dolgem pregovarjanju, v katerem ženinov zastopnik zatrjuje, da je ženinu bilo iz nebes nakazano, da se prav v tej hiši skriva njegova bodoča gospodinja, nevestini svatje odpro, toda ven pride najprej “prva nevesta,” stara, grda, v cunje oblečena in s slamnatim vencem ovenčana (“ein altes häßliches Weib in Lumpen und mit einem Strohkrantz auf dem Haupte...”). Seveda svatje z njo niso zadovoljni. Pregovarjanje se nadaljuje, stare se poskušajo znebiti, toda vse je zaman, dokler ji ženin (ali kdo v njegovem imenu) ne stisne nekaj denarja v roke. Tedaj šele se umakne, na prag pa privedejo pravo nevesto.

Če se nevesta moži iz vasi, ji “ledig” fantje z verigo, ovito s slamo, zaprejo pot. Mendirar se čudi, saj je pogosto hodil po tej poti, vendar zapore nikoli ni

---

⁹ Franz WERNER, Geographisch (sic!) und statistische Bemerkungen von Oberkärnten, 1807, 97 str. (rokopis v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu).

Besedilo citiram dobesedno, z vsemi ev. slovničnimi napakami.

bilo. Fantje zahtevajo mitnino - za vsako konjsko nogo en goldinar, vendar se ohcetni zdi cena previsoka. Drug pa se toliko časa pogaja, dokler ne določijo vsote, ki je obema stranema po volji. Toda plačilo za nevesto ni dovolj, da bi sprevid smel nadaljevati pot proti cerkvi. Rešiti je treba še nekaj ugank, za katere je snov vzeta iz Svetega pisma, vendar prirejena za posebne priložnosti. Potem se začne, kakor pravi pisec, "...najzanimivejši del celotnega slavlja" t.j. sprevid v cerkev. V cerkev pa naj bi jahali in Werner nam ta sprevid opisuje takole: "Der Bursch sitzt... im Sattel, seine Schöne hinter ihm die Füße herabhängend, die Rechte um den Leib des Geliebten schlingend, mit der Linken sich am Roßschweif oder an dessen Schweifriemen haltend..." - dekle naj bi torej sedela v sedlu za ženinom, ga z desnico objemala okoli pasu, z levico pa naj bi se držala za jermen, ki ga ima konj okoli repa. V nadaljevanju pa ugotovimo, da to ne velja za ženina in nevesto, saj poročevalec poudarja, da ženin in nevesta nikoli ne jašeta, ampak se vozita vsak na svojem vozu.

Ko je maša, pri kateri igrajo godci "ihre alten Hochzeitsweisen", končana, duhovnik blagoslovi vino, ki ga potem vsi pijejo, najprej pa on sam ("...wovon zuerst der trauende Priester, dann der Bräutigam und die Braut, sodann die übrigen Hochzeitsgäste trinken").

Pri vходу v cerkev nato mladoporočenca kleče zbirata denar; svatje jima darujejo "Pfennig, Zweier, Kreuzer, selten einen Groschen". Od nabranega denarja vsak od njiju vzame novc ali dva zase, ostalo pa sproti zmečeta vnic, t.j. čez glavo nazaj, med ljudi.

Mendirar zdirja pred sprevidom proti ženinovi hiši, kjer mora zastaviti svoj klobuk, v zameno pa dobi tri vrste mesa, nabodena na vilice. S tem se vrne k svatovskemu sprevidu, ki se je že oddaljeval od cerkve, in mladoporočenca morata s pokušanjem presoditi, ali je meso že dovolj kuhano, oziroma pečeno. To "nabodalo" spominja na "rogu" (rogelj), t.j. rogovilo, na katero so nataknjena jabolka in jo mendirar prinese mladoporočencema. Svoj klobuk mora mendirar pozneje odkupiti z merico vina.

Do Wernerja neznana pa je podrobnost, da ženin s sabljo naredi na hišna vrata tri križe, preden mu odpre gospodinja, ki naj bi nevesti izročila živo kokoš, le-ta pa naj bi jo spustila v hišo. Šele nato izroči mati nevesti ključ "auf einem Laib Brod (!) nebst einem Messer." Od hlebca nevesta odreže dva kosa, v vsakega vtakne kovanec in ju izroči fantičku in deklici, da z njim tečeta po hiši ("im Hause herumlaufen"), kar naj bi prineslo blagoslov.

Svatje do obeda, ki je okoli štirih ali petih, pijejo, pojejo in plešejo, ženin in nevesta pa morata medtem sedeti za mizo. Vsi prostori v hiši so polni gostov, "jeder Tisch fast 12 Personen....Kamer und Dreschtenne müssen oft herhalten, sobald die anderen Räume nicht ausreichen."

Redkeje smo v starih poročilih izvedeli kaj več o jedilih na svatbah. Werner pa nam s svojimi podatki potrjuje, da jedi, ki jih še danes pripravljajo na svat-

bah in ob praznikih sploh, resnično sodijo med obredne jedi. Tako je zapisal: "Die Hochzeitstafel besteht aus einer sauren (einmach=) Suppe mit Rindfleisch und Brod, dann einer süßen (Rind=) suppe mit Rindfleisch und saurem Kraut und Krenn. Dann ein Schüssel Schweinschuncken, Bratwürste, Reininge, dann gefüllter kälberner Braten." Vemo, da je "kisla juha" ("čisava župa") ziljska obredna jed, da za svatovsko gostijo pripravijo tudi t.i. "sladko juho", govejo juho z rezanci, govedino s kislim zeljem in (ali) hrenom, da pridejo na mizo polne sklede klobas, šunke, razne pečenke, tudi polnjene telečje prsi, prvič pa beremo o posebnih jedeh, ki jih za konec gostije skupaj pripravijo nevestina poročena sestra, krstne botre mladoporočencev in družice. "Im Grunde eines Reisekorbes" tako piše, "muß ein Laib Brod, den Grd desselben gz bedeckd." (navajam točno z napakami in okrajšavami besed: Grd = Grund, gz = ganz). "Auf großen hineingesteckten Sproßen hengen Stangelkrapfen, Apfel, Birnen, gedorrte Zwetschken, Kastanien, Lebzelten, aus Weizenmehl gebackene Figuren als Wiegen, Herzen, Hähne, alles bunt mit Bändern und Flittergold geziert. Zu oberst steckt mit dem Rücken nach abwärts eine aus Teig bereitete und in Leinohl (!) gebackene weibliche Figur, oft anstatt derselben ein Hahnlein mit Flittergold. Die Geberin dieses Schaugerichtes theilt dann die einzelnen Theile aus, und jeder Gast erhält davon je nach Wichtigkeit einen Theil mit nach Hause..." V bistvu darovalke zložijo v košaro vse, kar bodo svatje pred odhodom dobili za popotnico, torej: dno velike košare povsem prekriva velik hleb kruha, vanj so zataknjene palice (klini), na katerih visijo krofi, jabolka, hruške, suhe češplje, kostanji, lectovo pecivo, razni podobnjaki, (zibelke, srčki, petelinčki), iz pšeničnega testa, vse okrašeno s trakovi in zlato peno, prav na vrhu pa je iz testa narejena in v lanenem olju pečena ženska postava, včasih pa namesto nje z zlato peno okrašen petelinček. Darovalke potem razdelijo vse te dobrote med svate in sicer po njihovi pomembnosti. Ta pripoved je zelo zanimiva, saj nas spominja na "kope," ki jih še danes pripravijo na svatbi in so sestavljene iz različnih jedi. Praviloma morajo biti te "kope" ves čas gostije na mizi. Domnevati smemo, da so kope naslednice tega, čemur Werner pravi "Schaugericht" in je simbolično znamenje za konec gostije.

Ženin in nevesta na svatbi jesta zelo malo. Imata skupen krožnik in le en pribor. Mendirar mora med obedom nad svati ves čas vihteti svatbeno zastavo.

Proti koncu gostije pride muzikant in ponuja gostom vino. Vsak pije, na lesen krožnik položi denar, godci pa mu zaigrajo. Werner ne pove, komu je namenjeno to zbiranje denarja: nevesti ali morda godcem? Še bolj nas zmede, ker potem nadaljuje: "Ist dieses Abgeigen vollendet, so kommt der komisch angezogene Speisemeister und leitet mit einer spaßhaften Rede die Bezahlung ein, die eingesammelt wird."

Lepo je opisan nevestin ples. "Der Brautführer führet die Braut zum Tanze auf und macht mit ihr dies (?) langsame bedächtliche Tanz (?), während der Bräutigam, der gar nicht tanzen darf, ruhig bei Tische sitzt." Po tem častnem plesu, ki ga nevesta pleše z drugom (mendirarjem?), ženina pa sploh ne sme plesati, spremijo svatje ženina in nevesto k počitku, medtem pa se godci "na vso moč trudijo, da bi ta trenutek naredili čimbolj veličasten..." Prvič beremo, da mladoporočenca v spalnici slečeta le vrhnja oblačila, ležeta na posteljo, takoj zopet vstaneta, oblečeta nedeljsko obleko, potem pa lahko plešeta in celo sama strežeta gostom.

Za konec Werner omeni še posebno šego, ki naj bi jo poznali v gorjanski fari: nevesta naj bi se vlegla zraven ženina v visoko postlano posteljo, drug in za njim vsi ostali možje pa naj bi skakali čez posteljo. Ob skoku naj bi vsak na posteljo vrgel darilo.

Delo, ki poleg drugih zahodnih Slovencev predstavlja tudi Ziljane, njihov značaj, plese, šege, nošo, prehrano in je zbudilo veliko zanimanja med bralci ter doživelo posebno usodo, je Balthasarja HACQUETA "Abbildung und Beschreibung der Südwest- und östlichen Wenden, Illyrer und Slaven..." (1801 - 1808). Že v prvem poglavju prvega dela govori o Ziljanih (Geilthaler oder Silauzi).¹⁰ Na str.16, kjer so opisane šege pri svatbi, se danes, ko toliko avtorjev odreka Slovincem na Koroškem izvirno slovensko ljudsko kulturo in išče povsod germanski izvir, z zadoščenjem ustavimo ob prvem stavku: "Bey den Hochzeiten haben sie (sc. Ziljani) viel einstimmiges mit den Krainern (Krainazi)...," torej je že opazil podobnosti v šegah med Slovenci na obeh straneh Karavank. Hacquet primerja navado, da si fant išče nevesto zunaj domače vasi, z ravnanjem kmečkega gospodarja, ko pravi: "Der Geilthaler hat den Gebrauch des einsäenden Landwirths, das ist, nicht stets den Saamen auf eben den Acker auszusäen, wo er gewachsen ist. Der Bursche oder das Mädchen sucht sich meistens seinen Gegenstand aus einem anderen Dorfe,..."¹¹ Podatki, ki jih lahko danes dobimo na terenu in ne segajo za stoletje nazaj, tega sicer ne zanikajo, potrdijo pa tudi ne povsem, saj pogosto slišimo tudi izrek: "Žanitə blizə pa kotrintə djelə." Hacquetova trditev bi morda bolj sodila v današnji čas. Mladina odhaja od doma, zakonskega druga si najde ne le zunaj rodnega kraja, vse pogosteje tudi nemške narodnosti.

Hacquet nadaljuje s poročnim dnem, ki ga imenuje "Shenitva." Na ta dan "...sieht man den Burschen zu Pferde mit seiner Schönen vor ihm sitzend zur Kirche reiten..."¹² Nato nadaljuje: "Bey den Hochzeitstänzen befindet sich

---

¹⁰ Balthasar HACQUET, *Abbildung und Beschreibung der südwest- und östlichen Wenden, Illyrer und Slaven...* Leipzig b.l. (1801 - 1808), 13 - 19.

¹¹ HACQUET, n.d. str. 16.

¹² HACQUET, n.d. str. 16.

jederzeit eine Vortänzerin, welche sich durch viele mit Bändern durchflochtene Haarzöpfe von anderen unterscheidet."¹³ O tej domnevni "predplesalki," ki naj bi se od drugih ločila po tem, da je imela s trakovi prepletene kite, bomo spregovorili pozneje.

Hacquetovo poglavje o Ziljanih je doživelo več ponatisov: Leta 1806 ga je objavil J. DOBROVSKY v praškem "Slavinu" (Botschaft aus Böhmen an alle Slawischen Völker, oder Beiträge zu ihrer Charakteristik, zur Kenntniß ihrer Mythologie, ihrer Geschichte und Alterthümer, ihrer Literatur und ihrer Sprachkunde nach allen Mundarten.), 1809. leta Franz SARTORI v "Länder- und Völker-Merkwürdigkeiten des österreichischen Kaiserthums" Dritter Theil, pod naslovom "Die Geilthaler oder Silauzi in Kärnthen," leta 1834 pa ga je Václav HANKA vključil v svoj ponatis Dobrovskega "Slavina," kjer na str. 112, v poglavju X. (Auszüge) objavlja iz Hacquetove knjige I. del *Der Geilthaler, und die Geilthalerin* s pripombo "Aus des Hrn. Prof. B. Hacquet's Abbildung und Beschreibung der südwest- und östlichen Slawen." Na str. 113 sledi že znano poročilo o ziljski svatbi. V opombi tega besedila pa nas preseneti tudi nejevolja urednika (?) zaradi Hacquetovega razmišljanja o petju Ziljanov. Hacquet namreč trdi, da moški pojejo tudi ljudske pesmi, ki pa naj bi bile "brez harmonije in včasih prav nesposobne," opomba pa opozarja: "Ein Böhme, Pole, Russe würde wohl Mühe haben einen solchen SLAVONIEC zu verstehen, wenn er singt, um so mehr ein Deutscher." Naj bi gospod H. rajši zapisal in tako ohranil nekaj, pa čeprav tudi nesposobnih pesmi, kakor pa da razglablja o revščini jezika, ki ga sploh ne razume.

Objave o Ziljanih so bile povod Urbanu JARNIKU, da se je leta 1813 anonimno oglasil v celovski *Carinthii* z opisom štehanja (Züge aus den Sitten der Gailthaler). Opis je izšel v dveh nadaljevanjih: prvo v št. 2, drugo pa v št. 3, kjer na koncu tudi že poroča o svatbenih šegah. Prvi del tega prispevka iz *Carinthije* št. 2 je še istega leta ponatisnil Jernej KOPITAR v *Vaterländische Blätter* (1813, št. 12, 66 - 71). Jarnika je pridobil, da je pisal o Ziljanih za njegov časopis.¹⁴

Čeprav se je Jarnik javno oglasil šele leta 1813, pa je že leta 1811 pisal Janezu Nepomuku PRIMICU¹⁵ o Hacquetoven opisu Ziljanov. Primic mu je

---

¹³ HACQUET, n.d. str. 16.

¹⁴ Prispevek je izšel pod naslovom Beytrag zur slavischen Völkerkunde. Züge aus den Sitten der Gailthaler. V opombi K(OPITAR) navaja, da je prispevek povzel po "Carinthii" ter nadaljuje: "Indem wir diesen interessanten Beytrag zur slavischen Völkerkunde hiermit vor das größere Publikum bringen, können wir nicht umhin, den uns *unbekannten braven Verf* (podčrtala H. L. P.) mit warmer Theilnahme zu mehreren ähnlichen aufzumuntern..." V nadaljevanju avtorju zastavlja nekaj vprašanj, na katera bi želel odgovor.

namreč, kakor je razvidno iz njegovega pisma Zupanu, poslal Hacquetov sestavek o Ziljanih iz "Slavina" s prošnjo, da bi ga popravil. To pismo (z malenkostnimi jezikovnimi spremembami) je objavil že leta 1883 Janez Scheinigg v Kresu, vendar je napačno sodil, da je bilo namenjeno Valentinu Vodniku.¹⁶ Jarnik je Zupanu odgovoril: "Die Schilderung des Gailthalers und der Gailthalerin ist in vieler Hinsicht sehr mangelhaft, auch falsch, unrichtig und einseitig, es heißt nemmlich unter den Gailthalern leben, um sie zu kennen, nicht aber eine Reise machen, wo man in einem Ausfluge alles kennen will. Schon der Name ist verfälscht, sie nennen sich: Silani nicht aber Silanzi: (sic!)..."¹⁷ Domneva, da Hacquet ni znal jezika in da mu "jo je zagodel" kakšen šaljivec, zato je zapisal tudi toliko nepravilnih poimenovanj, npr. kosmata namesto kožuh itd. ("Vermuthlich wird Herr Hacquet ohne Kenntniß der Sprache dieses Thal betreten haben, und ein lustiger Vogel mag ihm hier kosmata statt kosshuh angesagt haben, oder zeigte er mit dem Finger auf das rauhe Pelzgepräg, und fragte, wie es heiße und man sagte ihm kosmata.") ipd. Hacquetu očita, da v svojem opisu "...läßt die Hochzeitsjungfrauen vor den Jünglingen auf dem Pferde sitzen," ko vendar ne sedijo pred, ampak za njim, "... da sie doch nur hinter ihnen die beiden Füße auf der rechten Seite des Pferdes hinabhängend sitzen, mit der linken Hand den Leib des Jünglings umfassend, mit der rechten bei dem Schweifriem des Pferdes sich haltend im größten Karrier fortreiten."¹⁸

Še natančneje piše Jarnik o tem v nadaljevanju svojega prispevka za Carinhijo (1813, št. 3) *Züge aus den Sitten der Gailthaler* s pripombo in podnaslovom "Nun noch einige allgemeine Bemerkungen". Tega dela Jarnikovega opisa Kopitar ni ponatisnil v "Vaterländische Blätter", zanimivo pa je, da Jarnik v svojem opisu ne govori o Hacquetu. Iz njegove korespondence s Primcem vemo, da je Hacquetovo pisanje sicer poznal, očitno pa ga namenoma ni omenil. V tem delu svojega opisa najprej omenja *štebvanje* in ugotavlja, da to ni edina ljudska igra, po kateri se Ziljani ločijo od sosedov, kajti tudi pri svatbi je "vse na konjih": ženin, mendirar in drug, vsi trije s sabljo; vsi ledik fantje imajo za seboj na konju tudi dekle, "deren jede auf dem Pferde, seitwärts hinter dem Burschen, so sitzt, daß sie mit der linken Hand den Leib desselben umfängt, mit der rechten aber sich an einem, am Schwanzriemen des Pferdes befestigten, Schnupftuche festhält, und so mit ihrem Ritter, gleich einer geraubten Dirne, zum Pfarrhofe hinsprengt..."¹⁹ Nadalje pripominja Jarnik, da so za časa francoske vladavine morali najprej k županu (maire). Tam so

---

¹⁶ Janez SCHEINIGG, Jarnikova zapuščina, Kres III, 1883, 530 - 534.

¹⁷ KIDRIČ, n.d. str. 76.

¹⁸ KIDRIČ, n.d. str. 75, in op. 28.

¹⁹ Carinthia 1813, št. 3.

razjahali, ženin z nevesto in pričami so šli k civilni poroki ("civilakt"), nato šele so odjezdili proti župni cerkvi, kjer "...die Reitermenge versammelt, zu Pferdesitzend den Herrn Pfarrer singend begrüßt, sodann absteigt, und gar oft im Pfarrhofe, unter Musik, einige Tänze versucht, welches den Pfarrer als alte hergebrachte Sitte nicht verdrießen darf." Jarnik ne pozabi poudariti, da plešejo le nekateri samski pari, medtem ko ženin in nevesta nikakor ne smeta plesati. Poročeni se na poroko pripeljejo z vozovi, prav tako nevesta in družica. Nevesta šele po poroki sede na konja poleg ženina in "...so geht es unter Aufführung des, das Fähnlein schwingenden, Fähnrichs in vollem Galoppe zum Hause des Bräutigams." Kakor že na začetku tega opisa, Jarnik zopet primerja to dirjanje z ropom neveste in se sprašuje: "Vielleicht ist diese Sitte noch ein Uiberbleibsel (!) des vor Zeiten gewöhnlichen Brautraubes, von dem man sich im Gailthale noch viel Komisches erzählt. Diese Sage ist ein Beweis, daß der Brautraub bei diesem Volke vor Alters üblich war." V zvezi s to šego, ki naj bi bila ostanek "ropa neveste," o katerem Ziljani vedo povedati mnogo smešnega, si Jarnik zastavlja nekaj vprašanj: Ali nima vse to v sebi nekaj bojevniskega? Zakaj pred sprevedom mendirar vihti zastavo? Kaj pomenijo sablje, ki jih sicer nikdar ne uporabljajo? Zakaj jezdijo dekleta skupaj s fanti? In zakaj ne jezdijo tudi poročeni? Jarnik išče odgovore v ostankih preseljevanja ljudstev, ko so boja sposobni, oboroženi moški jezdili naprej, da so zasedli ozemlje, kamor so jim potem sledile ženske z otroki in starci: "Das kraftvolle Geschlecht reitet voraus mit bewaffneter Hand, hinterher folgen Väter und Mütter mit ihren Vorräthen, und ziehen dahin, wohin die junge Mannschaft dringt." In to naj bi potem ponazorili na svatbi!

Toliko Jarnik o ženitovanju v *Carinthiji*. Napoveduje pa še morebitni natančnejši opis, "...wenn man alle Daten wird erhoben haben." Tega opisa ni nikoli napisal.

Sprva je Jarnik v svojem pismu Primcu, v katerem kritizira Hacqueta, napovedal, da bo opis ženitovanja pri Ziljanih napisal gospod Winter, ki naj bi svatbene šege bolje poznal, kot pa Jarnik sam, ki je že z devetimi leti "zapustil domačo hišo." Kidriču²⁰ ta Jarnikova namigovanja niso bila razumljiva, ker Winter ni bil Ziljan, pa tudi ni nikoli služboval v Ziljski dolini. Winter pa tega opisa ni poslal, zato se je Jarnik sam odločil, da bo popravil "Hacquetische Schilderung". In tako lahko v *Vaterländische Blätter* 1813 v št. 44, 45, 46, 48, 69, 70 spremljamo Jarnikovo kritiko Hacqueta in Sartorija, ki ju citira in posamezne odstavke sproti popravlja. Z vsem tem nas seznanja Vilko *Novak*,²¹ zato bi na tem mestu poudarila le tisto, kar je v tej kritiki zapisanega o svatbi.

---

²⁰ KIDRIČ, n.d. str. 134, op. 7.

²¹ Vilko NOVAK, Balthasar Hacquet...Traditiones 3, 1974, 17 - 67.

Jarnik v 46. št. Vaterländische Blätter na str. 272 piše:²²

HACQUET und SARTORI - "Bey den Hochzeiten haben sie (sc. Ziljani) viel Einstimmiges mit den Krainern." Jarnik se huduje, češ kaj je to sploh treba poudariti, saj so oboji le veja enega in istega rodu,... posebno, ker so imeli v sivi davnini vsi Slovani enake šege in navade... ("Da sie beyde nur Zweige eines und des nähmlichen Stammes sind, so kann auch unter Beyden in den Gebräuchen bey hochzeitlichen Festen noch keine so große Verschiedenheit herrschen, besonders da im grauen Alterthume alle Slaven einerley Sitten und Gebräuche hatten.")²³ Pri tem Jarnik še poudarja, da so Ziljani v svojih šegah ohranili še veliko starega, pri Kranjcih pa da so se od Valvasorja naprej precej spreminjale. Takoj za tem Jarnik ponovno obljublja, da bo v prihodnje skušal podati natančen prikaz ziljske svatbe in da jo bo primerjal s "kranjsko" ter tako razjasnil veliko vprašanj. Še enkrat poudarja, da nevesta ne sedi na konju pred ženinom, in ponovi v krajši obliki opis, ki ga je napisal za "Carinthijo". Prav tako popravlja Hacquetovo in po njem Sartorijevo trditev, da pri svatovskih plesih nastopa "eine Vortänzerin, welche sich durch viele mit Bändern durchflochtene Haarzöpfe von anderen unterscheidet," rekoč, da avtorja s tem verjetno mislita družico, saj Ziljani ne poznajo nobene "predplesalke." (Kopitar v opombi sprašuje, ali so ob domačih in cerkvenih praznikih še v modi s trakovi in bleščicami prepletene kite, ki so "Gala-Kopfputz" Ziljank).

Hacquetovo trditev, da svatbe trajajo po več dni, da pa je vse v mejah zmernosti, da ni zapravljanja in ne preobilja, Jarnik kratko zavrne: "Je nachdem der Hochzeitgeber ist!" pri tem pa je verjetno mislil na premoženjsko stanje posameznika, morda pa tudi na njegovo radodarnost.

Ko Jarnik popravlja Hacquetove opise ziljske noše,²⁴ poudarja, da "*kres*," ki pomeni *kreshel* (in ne pramesh, kakor zatrjuje Hacquet) nosijo fantje le še za poroko in sicer le ženin in drug, "...um an die Sitte der Vätter zu erinnern." Dekleta pa nosijo spuščene lase (kite) le pri procesijah in za poroko,²⁵ prepletajo pa si jih z modrimi, rdečimi in rumenimi trakovi ("shogice" - po Pleteršniku shoga = šoga = šoja).²⁶ Pri tem pa poudarja, da se poročena žena ne sme nikdar pokazati z razpuščenimi lasmi: "...dies ist nur ein Vorrecht und ein Zeichen des jungfraulichen Standes." Le pri poroki so pred mnogimi leti nosile neveste, družica in bližnje sorodnice kratko jopo, le toliko veliko, da je pokrila životec (modrc).²⁷

²² JARNIK je na Kopitarjevo pobudo, oziroma, kakor pravi sam "Veranlaßt durch die Note im Nr. 12 der Vaterl. Blätter d.J." res začel še istega leta v št. 44 pisati "Ueber die Gailthaler in Kärnten", vendar je ostal še anonimen. Navedel je le "Von einem Eingeborenen".

²³ Vaterländische Blätter, 1813, št. 46, str. 272.

²⁴ Vaterländische Blätter, 1813, št. 48, str. 282.

²⁵ Vaterländische Blätter, 1813, št. 69, str. 407 sl.

²⁶ M. PLETERŠNIK, Slovensko-nemški slovar, Ljubljana 1894, str. 640.

²⁷ Vaterländische Blätter, 1813, št. 70, str. 415.

Ko zavrača Hacquetovo trditev, da je tako rekoč edina pijača Ziljanov t.i. "Steinbier", Jarnik mimogrede pove, da na ohceti postrežejo vedno z vinom, in sicer italijanskim. Pijejo seveda tudi žganje, predvsem stari ali pa revni ljudje. Pri tem omenja pesem, "Oj Preshlahтна vinska terta, k' je veselje mojga serza."²⁸ Na ženitovanjih jo pojo po prvi jedi.

Kljub Jarnikovemu zavračanju in popravljanju Hacquetovih izvajanj pa se zdi, da je bilo Hacquetovo delo zelo priljubljeno in poznano. V naslednjih letih vedno znova srečujemo avtorje, ki so o Ziljanih pisali po Hacquetu, če ga že niso dobesedno prepisovali.

V delu "DAS KÖNIGREICH ILLYRIEN"²⁹ ponovno beremo, da si Ziljani iščejo "die Gegenstände ihrer Zuneigung in der Ferne...",³⁰ da ženin posadi svojo nevesto predse na konja in odjezdi z njo proti cerkvi. Ponovno je po Hacquetu omenjena t.i. "Vortänzerin" in skromnost gostije.

Leta 1840 je A. A. SCHMIDL v dveh delih izdal *Das Kaiserthum Oesterreich*.³¹ Močno se naslanja na Hacquetovo delo, saj ga navaja tako v opombah kakor tudi med besedilom. Schmidl na str. 76 na kratko omenja tudi svatbene šege - zopet seveda samo toliko, kolikor je to storil Hacquet, le stavke je malo spremenil in zamenjal. Tako pravi: "Im Geilthale herrscht die merkwürdige Sitte, daß der Bräutigam die Braut vor sich auf's Pferd setzt, und so zur Kirche reitet, offenbar ein Rest aus jenen Zeiten, wo die Braut oft geraubt werden mußte..." Potem zopet opisuje "predplesalko", njeno pričesko s trakovi in sklene: "Uebrigens wählt der Geilthaler seine Eehälfte lieber aus fremden Dörfern."³²

V Celovcu je 1847. leta Joseph WAGNER izdal *Das Herzogthum Kärnten*.³³ V 6. poglavju (Charakteristik der Bewohner)³⁴ se skoraj povsem naslanja na Jarnika. Odstavek o ženitovanju je - samo s tremi besednimi zamenjavami - popolnoma prepisal iz *Carinthije* 1813, št. 3. To je prvi prispevek, ki je šel

---

²⁸ Vaterländische Blätter, 1813, št. 69, str. 409.

²⁹ Das Königreich Illyrien nach seiner neuesten Eintheilung statistisch topographisch beschrieben. Laibach 1826.

³⁰ Das Königreich Illyrien... str. 63.

³¹ A. A. SCHMIDL, Das Kaiserthum Oesterreich, I. Bd. Alpenländer. Stuttgart 1840.

³² SCHMIDL, n.d. str. 76.

³³ Joseph WAGNER, Das Herzogthum Kärnten, geographisch-historisch dargestellt nach allen seinen Bezeichnungen und Merkwürdigkeiten. Mit besonderer Berücksichtigung für alle Freunde der Geschichte, der Landes- und Volkskunde, der Agrikultur und Monta-Industrie, so wie der schönen, erhabenen Alpennatur. Ein Beitrag zur Topographie des österreichischen Kaiserstaates. Klagenfurt 1847.

³⁴ WAGNER, n.d. str. 48 - 63.

mimo Hacqueta in je njegov avtor posegel po delu "ziljskega rojaka", čeprav njegovega imena ne omenja.

V članku Matije MAJARJA *Vile, i šta o njih znade narod slovenski u Koruškoj*³⁵ na prvi pogled ni sledu o slovenskem ženitovanju v Ziljski dolini. Če pa članek, ki govori v glavnem o "belih ženah," pazljivo preberemo do konca, na strani 15 zvmemo, da Ziljani "...predkarštjanskih belih ženah ili vilah nemogu ni danas još sasvim zaboravit. Na Ziljskom (Geilthal) spominju ih još i na svakoj svatbi."³⁶ Od tu dalje sledi opis slovenskih ženitovanskih šeg pri Ziljanih. Glavni poudarek poročila je na prihodu ženinovih svatov pred nevestino hišo, ki je zaklenjena. "Tude svatovi skokom pritarče po družicu (deverušu) uza se, a oženjeno i udato vozeć se na kolih. Čelo svijuh jaši *banderar* (zastavnik, barjaktar), *banderu* (zastavu) u ruci a sablju pripasanu... Nu on razigravši konja pred kućom, stane kucati sabljam na vrata... Kucajući podugo, otvore se nakon vrata, pa eto i sada u veži (prikleti) sila mužčadi i ženščadi svako po vile (Offengabel) u rukama, braneć se od tih tobože nepoznatih gostijuh, da ne unidju u kuću. *Banderar* barže okrene svog konjica pitajući...: 'Zove li se ovde kod sv. duha?' - Ljudi iz kuće odgovore mu: 'E da! promašili ste.' - On opet prihvatiti reč: 'Kako da bismo promašili? Rano uranismo, u hladnoj se vodici oprasmo, sretosmo belu ženu, i pitajući ju: Ide li se ovuda put sv. duha? odgovorila nam je: 'Samo idite sve upravo tamo, gde će vam kazati vile i rogove...'³⁷ K temu avtor v opombi pove dvogovor med mendirarjem in nevestinim svatom še v "razrečju gorotanskoslovenskom, kojim govore na Zili": "Kak bi moglo to falito biti? mi smo zguda vstali, smo se u frišnej vodici vmili, smo šli po širučej cesti, je nas srenčala "bela žena," smo ja barali "Al je to pot k svetami duhu?" je rekla "Le jidite tam čjer vam boja vidle in roje kazali."³⁸

Isti odlomek o ziljskem ženitovanju je objavil Matija Majar tudi v "SLAVJANU", 1875, št. 3, str. 37 v prispevku *O sljedah Praslavjan*, seveda v svoji "slavjanščini". "...V ziljskoj doline zapru vrata nevestine hiše, kada dojdju svati s ženinom po nevestu. Svati poterčaju, stučaju, na vrata, domači jih odpru i v sjenah, v vežje, stojita dva muža s burklami, s kočergoj, s pečnimi vilami braneča ustupiti. Banderar, zastavnik, zapita: Ali je tu pri svetom duhu? (Ali je tu nevesta?) Jedan od teh mužov odgovori: Ste malo falili (sgrješili). Bandirar:

---

³⁵ Matija MAJER, *Vile, i šta o njih znade narod slovenski u Koruškoj*. Kolo IV. Zagreb 1847, 9-18. (k imenu je pripisano še SLOVENAC ZILJAN, včasih pa v "Kolu" piše tudi Korutanac sa Zile). V besedilu sama dosledno uporabljam priimek Majar, čeprav se v literaturi pojavlja tudi v obliki Majer.

³⁶ MAJER, n.d. str. 15.

³⁷ MAJER, n.d. str. 15. sl.

³⁸ MAJER, n.d. str. 16.

Kako bi moglo to falito biti? Mi smo zjutra zгода vstali, v frišnoj vodje smo se umili, šli smo po širokoj cestje, srečala nas je bjelažena, smo ju barali (uprašali) ali je tu put k svetomu duhu, je djala: de idite, kdjež vam budu vile i roge kazali. Kako bo moglo to falito biti?...”³⁹

Omenimo še, da je leta 1867 Matija Majar poslal v Moskvo za etnografsko razstavo “narodne noše in vso opremo” za sobo z ziljsko svatbeno skupino, ki je bila “najboljša v slovanskem oddelku” in si razstavo tudi sam ogledal.

Pri Slovencih, ki so “...the principal inhabitants of the middle and lower Gail Thal,” sta se ustavila tudi Josiah GILBERT in G. C. CHURCHILL. V svoji knjigi *The Dolomite Mountains*⁴⁰ sta poročala tudi o navadah Slovencev v Ziljski dolini. O ženitovanju sta pravila le to: “The Slovenic bride always wears black, with veil, and a wreath of flowers. After the wedding, her parents are presented by the bridegroom with wine in which to wash their hands; and as she approaches her husband’s house, several children, each with a piece of cake, are despatched to run through every room, propitiating good luck thereby in the shape of a large family, and plenty for them. Stranger still, before the bride sets foot on the threshold, a hen intended to represent the Holy Spirit, is made to fly over head into the house!”⁴¹ (Slovenska nevesta je oblečena vedno v črno, s tenčico in venčkom. Po poroki ponudi ženin njenim staršem vino, da si umijejo roke; in ko se nevesta približa ženinovi hiši, našenejo več otrok s kosi kolača v rokah, da tečejo skozi vse hišne prostore in tako kličejo srečo, ki naj jo predstavlja številna družina in obilje. Še bolj čudno: preden nevesta stopi na prag, ji čez glavo vržejo kokoš, ki naj predstavlja Svetega Duha.)

To poročilo je gotovo dokaj nezanesljivo. Ziljanka je za poroko vedno oblekla ziljsko nošo, o črni obleki in belem pajčolanu ne zasledimo nobenega drugega poročila. Domnevam, da sta avtorja morda slabo razumela svojo informatorko (“Frau Claus”) ali pa sta podatke zamenjala s furlanskimi. Furlanske neveste imajo namreč vedno res bel pajčolan, obleka pa je le v nekaterih krajih temna, sicer pa tudi tu navadno svetla.⁴² Avtorja nadalje omenjata otroke, ki naj bi s kolačem tekali po sobah, vsekakor pa je to le različica šege, ki se je Ziljani še spominjajo, ponekod pa je celo še v navadi. Kokoš, ki jo vržejo nevesti čez glavo, preden prestopi prag novega doma, pa ima prav gotovo drug pomen in ne simbolizira Svetega Duha.

³⁹ Matija MAJER, Po sljedah Praslavjan. Slavjan 1875, št. 3, str. 37.

⁴⁰ Josiah GILBERT, G. C. CHURCHILL, *The Dolomite Mountains. Excursions through Tyrol, Carinthia, Carniolia, & Friuli in 1861, 1862, & 1863*, London 1864, Chapter VII. *The Gail Thal*, str. 173 sl.

⁴¹ GILBERT - CHURCHILL, n.d. str. 182.

⁴² Valentino OSTERMANN, *La vita in Friuli*, Udine 1940 (2.izdaja), str. 266 (v fototipični izdaji tudi 1978).

Leta 1864 revija "DAS AUSLAND" prinaša prispevek Paula von Sartorija (P.v.S.) z naslovom *Bilder aus dem Kärntnerland, Das obere Drautal und Villacher*.⁴³ O ženitovanju beremo tole: "Bei den Hochzeiten werden oft 80 - 100 Gäste geladen, für welche die Kranzeljungfer Sträuße windet, während der Brautführer, mit flatternden Bändern aufgeputzt, die Musik voran, nach dem Braut- hause fährt und die Thüre verschlossen findet..." Poročevalec je seveda mislil na mendirarja, s pisanimi trakovi ozaljšanega, ki se je skupaj z godci pripeljal pred nevestino zaklenjeno hišo. Ženina posebej ne omenja. Ko mu po dolgo- trajnem trkanju in pregovarjanju končno le uspe, da mu domači odpro vrata, ga najprej preseneti "...ein altes Mütterchen," s katero se mora nekajkrat za- vrteti, preden jo lahko odrine na stran in si tako nasilno pribori vstop v hišo, da bi nevesto do voza odvedel s silo - "mit Gewalt nach dem Wagen schleppt..." Zadnji del poročila resnično močno spominja na rop neveste, zanj pa drugje ne najdemo potrdila. Poročilo omenja nadalje *zapenjalco* (*šrango*), ki sprevod ustavi "... das Vorspannen von Stricken und Stangen..., was durch eine kleine Gabe gelöst werden muss."

Preden pridejo v cerkev - pravi poročevalec v reviji - se svatje ustavijo v gostilni, kjer "der Führer oder Ehrengeselle eine halb ernste, halb spaßhafte Rede hält, die Abbitte genannt, und ihnen ihre neuen Pflichten vor Augen führt..." Tako naj bi po tem poročilu nekakšen vodja ali "častni tovariš" imel pol resen pol šaljiv nagovor, imenovan "odpuščanja prositi," v katerem naj bi mladima predstavil tudi njune nove dolžnosti v zakonu. Tudi po poročnem obredu gredo (po tem poročilu) v gostilno, kjer pa naj bi vsak gost sam plačal svoj zapitek, zato pa naj bi lahko vzel domov nekakšno popotnico ("... dage- gen aber ein Bescheidessen heimnehmen darf.") Ali je tu mislil poročevalec na obdarovanje mladoporočencev in to zamenjal s plačilom? Prav gotovo. Tako imenovani "šajdesen," t.j. zavitek dobrot, ki jih vsak povabljeni dobi, ko odhaja z gostije, pa je pri vseh slovenskih svatbah bil vedno v navadi. Vsekakor pa je poročna gostija, ki jo je imel pisec v mislih, bila verjetno v krčmi.

Poročevalec omenja tudi t.i. *ugrabitev neveste*. To se navadno zgodi med plesom, in sicer tako, da drug, ki mora paziti nanjo, tega ne opazi. "... sie ist geraubt, vielleicht nach einem entlegenen Dorf entführt worden." Seveda se mora drug odpraviti na pot "... in das Dunkel hinaus um die neue Sabinerin mit List oder Gewalt wieder dem harrenden Bräutigam zuzuführen, was ihm nicht ohne Lösegeld gelingt..."; mora tudi plačati ves zapitek tistih, ki so odpe- ljali nevesto.

"Dieses Brautstehlen", konča poročevalec svojo pripoved, "ist hauptsäch- lich bei den Slaven und im obern Gailthal üblich..."⁴⁴

---

⁴³ DAS AUSLAND, eine Wochenschrift für Kunde des geistigen und sittlichen Lebens der Völker, Nr. 46, Augsburg 1864, str. 1100 - 1103.

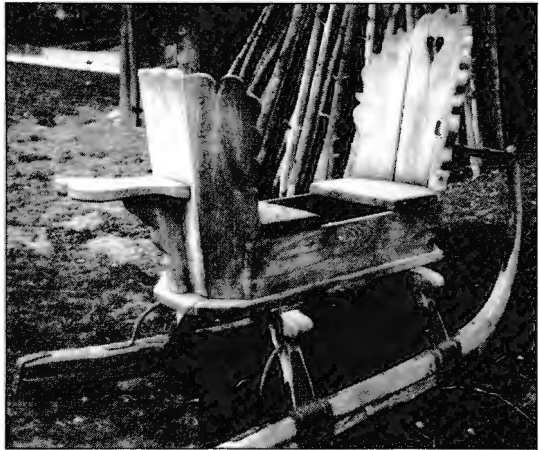
⁴⁴ Ausland 1864, str. 1102.

Avtor, ki je svoja dela posebej posvečal Koroški in je prvi natančno in obsežno opisoval koroške šege in navade, med njimi tudi ženitovanjske šege Ziljanov, je Franz FRANZISCI. V delu *Aus den Kärntner Alpen- Kultur- und Lebensbildern nebst Kärntner Volkssagen im Anhang*⁴⁵ le na str. 25 posebej omenja Ziljane: "Das Brautstehlen bei Hochzeiten ist ein im Gailtale noch immer bestehender Brauch." V njegovem opisu ženitovanjskih šeg na Koroškem (od 12 str. dalje) prepoznamo mnogo znanih prvin, ki bi jih zlahka prisodili Ziljanom, vendar se avtor izogiba navedbi krajev. V naslednjem delu, *Cultur-Studien über Volksleben, Sitten und Bräuche in Kärnten*,⁴⁶ pa na str. 64 posebej prikazuje *Die Hochzeitsbräuche der Gailthaler*. Že na začetku poudarja, da ponujajo ženitovanjske šege tega ljudstva "... manches Eigenthümliche, das einer Besprechung werth ist...", v nadaljevanju pa opisuje le glavne sestavne prvine svatbe, ne da bi pri tem ločil slovenski in nemški del. Toda na str. 67 se ustavimo pri naslovu *Hochzeitsbräuche der Slovenen*. Že prvi stavek pove, da govori o Ziljanih, saj pravi, da so ziljski Slovenci "renomirani konjerejci," omenja tudi, da hodijo "...in der kleidsamen, der krainischen ähnlichen Tracht...", torej v čedni noši, podobni tisti s Kranjskega. Franzisci začne svoj opis sistematično pri poročnem jutru, ko se pred nevestino hišo pojavijo "...Burschen hoch zu Roß, oft bei vierzig an der Zahl." Konji so lepo okrašeni, seveda brez sedla, ki ga nadomešča volnena odeja. Na čelu sprevoda jezdita mendirar (Fährnich) z rdečo zastavo in ženin. Do hiše neveste, "... die oft in einer entfernter Ortschaft wohnt...", dirjajo, pred hišo pa zapojejo "kakšno domačo pesem". Ženin in mendirar razjašeta in hočeta v hišo, ki jo straži, s pečnimi vilami oborožen, nevestin drug ("... der Schutzmann (Brautführer) kommt ihnen mit einer Ofengabel entgegen..."). Začne se dvogovor med nevestinimi in ženinovimi svati. Avtor ga navaja v nemščini, sicer pa gre za standardni obrazec pogajanja za cvetlico, ki bi jo radi povezali v šopek, in za uganke, ki so navadno religiozne vsebine in katerih pravilna rešitev je pogoj za izročitev neveste. Franzisci nato omenja LAŽNE NEVESTE. Najprej se prikaže stara, grda ženska - "ein altes, häßliches Weib", ki jo sprejmejo z gromkim smehom, mora pa se kaj hitro umakniti. Sledi ji družica, sicer mlada in lepa, vendar ženin z njo kljub temu ni zadovoljen. Šele tretja, ki pride na prag, je prava nevesta, "... im Festschmucke, mit dem kurzen dunklen Rocke, dem buntfarbigen Busentuche, die gefaltete weiße Haube am Haupte... Die wollsammtene Slovanka mit dem ausgeschlagenen Hemdkragen, über welche die zierlich geflochtene Zöpfe niederhängen, und der breite, mit allerlei Zierraten ausgenähte lederne

---

⁴⁵ Franz FRANZISCI, *Aus den Kärntner Alpen- Kultur- und Lebensbildern nebst Kärntner Volkssagen im Anhang*, Wien b.l.

⁴⁶ Franz FRANZISCI, *Cultur-Studien über Volksleben, Sitten und Bräuche in Kärnten*, Wien 1879.

*Ziljske poročne sani,
okoli leta 1935*

Brautgürtel vollenden ihren Anzug.”⁴⁷ Tako je Franzisci dokaj natančno, predvsem pa kot prvi tako popolno opisal ziljsko nošo: kratko temno krilo, pisana napsna ruta, na glavi nagubana bela havba (čepica), ki jo je pozneje nadomes-tila pisana ruta, volnena žametna slovanka z nagubanim srajčnim ovratnikom, čez katerega visijo lepo spletene kite. Okoli pasu imajo neveste lepo okrašen usnjen pas.

Po Franzisciju se ženin in nevesta do cerkve peljeta z vozom, pozimi pa s sanmi, omenja pa, da sta некоč tudi jezdila, kakor mendirar in ostali moški svatje, ki naj bi še vedno jezdili, saj pravi: - “...im Galopp geht's zur Kirche.” Sledi krajši opis *zapanjalce*, ki jo avtor imenuje kar po nemško “Brautsperre” (Klause). “...der Zug (wird) aufgehalten und die Braut hat nach ihren Vermögensverhältnissen den Burschen der Ortsschaft ein Lösegeld zu entrichten...” Ta trditev ne drži, saj nevesto, seveda v ženinovem imenu, od fantov odkupi starešina ali pa mendirar, nikakor pa ne plača odkupnine nevesta sama. Avtor s to “odkupnino” najbrž ni mislil tistega kovanca, ki ga nevesta simbolično položi na krožnik, ko ji fantje ponudijo kozarec vina in ji na roko nataknejo venček. Res pa je, da je bila višina prave odkupnine, ki jo je fantom moral plačati ženin, odvisna od premoženjskega stanja neveste.

Svatje med potjo pojejo in veselo vriskajo. Franzisci posebej poudarja, da v cerkev prvi stopi mendirar ter pred oltarjem trikrat zavihti mendo. Pomembno se mu zdi, da ženin položi hlebec kruha in klobaso “als Opfer auf den Altar”. Tudi tu se ne moremo strinjati, saj ni nikjer navada, da bi ženin daroval kruh na oltar, pač pa teta (ali botra) položi na oltar šarkelj (včasih tudi vino, ki

⁴⁷ FRANZISCI, *Cultur-Studien* str. 68.

Ženin in nevesta na poročnih saneh, okoli leta 1935

ga duhovnik med obredom blagoslovi). To je sprva utegnilo imeti pomen darovanja, pozneje pa so to šego razlagali kot znamenje, da je na gostijo povabljen tudi župnik.

Po poroki se mladoporočenca ustavita na cerkvenem pragu in zbirata drobiž, katerega del vrže nevesta čez ramo med ljudi, kar pa ostane, pa v najbližji vodnjak, "damit sie der Herr mit reicher Nachkommenschaft segne."

V nadaljevanju opisuje Franzisci sprejem mladoporočencev na ženinovem domu in s tem v zvezi vse šege, od katerih je večina bila živa še v bližnji preteklosti ali pa celo še danes (vsaj v spominu). Taka šega je npr., da ženinova mati sprejme nevesto s hlebcom kruha, na katerem navzkriž ležita dva ključa, in jo povabi, naj odreže kos od tega božjega daru, da ji ga v življenju ne bo nikdar primanjkovalo. Nevesta razreže hlebec, ga razdeli med reveže, v zadnji krajec pa vtakne kovanec in ga izroči fantiču, ki z njim teče okoli hiše, da bi jo obvaroval nesreče.

Razdeljevanje kruha med reveže pred ženinovo hišo je znana ziljska šega. Bolj nenavadno je to, da nevesta deli tisti kruh, s katerim jo je pred vrati pričakala in pozdravila ženinova mati. Tudi šega, da nevesti, ko prestopa prag novega doma, vržejo kokoš čez glavo, se je ohranila do najnovejšega časa. Franzisci to

komentira takole: "Diese Henne wird als Sühnopfer betrachtet, denn man glaubt, daß dieselbe alles Böse, was man den Brautleuten und dem Hause möglichenfalls anwünscht, auf sich nehme" - torej naj bi to bila nekakšna "spravna daritev" - kokoš naj bi bila žrtev, ki naj bi nase prevzela vse slabo, kar bi zle sile namenile nevesti.

Franzisci je zapisal, da potem, ko nevesta hišo pokropi in blagoslovi, vsi odidejo v gostilno na poročni obed. Ženin in nevesta imata lahko samo eno žlico, nevesta skuša ženinu sestri v naročje, da bi pozneje v hiši imela glavno besedo ali - kakor pravi avtor - "Ihren Mann fein unter den Pantoffel bringe..."

V zadnjih desetletjih je po poročilih ziljskih informatorjev skoraj pri vsaki hiši bilo v navadi, da so se svatje na poti iz cerkve domov ustavljali v gostilnah. Gostija sama je navadno bila na ženinovem domu. Večina informatorjev vedno dodaja: "Če je bila vascit v gostilni, je gostilničar moral poskrbeti za muziko."

Franzisci omenja tudi petje, pri katerem morajo sodelovati vsi svatje, in pa navado, da fantje ukradejo nevesto. Zelo zanimiv pa je njegov podatek o nevestinem vedenju prve tri noči po poroki. Nevesto namreč opominjajo, da mora "... nach alter Sitte die ersten drei Nächte nach der Hochzeit auf der harten Bank... schlafen." To, da mora nevesta tri noči po poroki spati na trdi klopi, je različica t.i. "Tobijevih noči", to je spolne zdržnosti nekaj dni po poroki, kar je bilo v navadi, kakor drugod, tudi v Ziljski dolini; Franzisci pa je prvi, ki je o tem poročal.

In še sklep Franziscijevega opisa: "Als Ihre Majestäten im September 1856 das Gailthal bereisten, wurde in Hermagor zur Belustigung der hohen und höchsten Herrschaften eine slovenische Hochzeit von den Windischgailthalern in Nationaltracht mit allem altherkömmlichen Ceremoniell zur Aufführung gebracht."⁴⁸ Ali je bil morda Franzisci med gledalci in je ta njegov dokaj natančni opis slovenske ziljske svatbe rezultat lastnega opazovanja? Sam o tem ne govori.

Franz FRANZISCI je skupaj z Rudolfom WAIZERJEM prispeval tudi poglavje *Volkscharakter, Trachten, Sitten und Bräuche* za Koroško in Kranjsko v monumentalnem delu "Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild".⁴⁹ Ženitovanjske šege opisujeta na str. 123 sl., kjer so v odstavku *Hochzeitsbräuche* posebej poudarjene ziljske šege: "Interessant ist das Hochzeitsceremoniel der

---

⁴⁸ FRANZISCI, n.d. str. 69.

⁴⁹ WAIZER Rudolf, FRANZISCI Franz, Zur Volkskunde Kärntens, Volkscharakter, Trachten, Sitten und Bräuche. V: Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild (ÖUMWB) V. Kärnten und Krain. Wien 1891, str. 97 - 131.

Ženin z nevesto in družico, zadaj mendarar, Straja vas 1908

windischen Gailthaler..."⁵⁰ Franziscijevo delo poznamo, zato lahko z veliko verjetnostjo trdimo, da je ta del poglavja njegov. Ponekod je celo natančnejši, vsaj glede slovenskih izrazov, ki jih tu in tam že omenja (kar se v njegovih prej omenjenih delih ni zgodilo), kot npr. "sapo" (šapel), "pass" (pas) in "peča". Pravi, da je za slovensko ziljsko svatbo značilno, "... daß zur Hochzeit geritten wird, selbst der Lader mit dem "Sapo"... erscheint zu Ross und macht vor der Haustür seine Einladung... ", torej tudi vabovec prijaše pred hišo. Ponedijo mu hlebec kruha, "... wie es überhaupt Sitte im Gailthal ist, jedem Gast, wenn er in die Stube tritt, einen Brotlaib und ein Messer vorzulegen"⁵¹ - od katerega si odreže krajec. Po nevestini bali, ki je naložena na vozovih in tako vsem na očeh, pravi, je mogoče ugotoviti nevestino premoženjsko stanje. Avtorja opisujeta obleko ženina in neveste; nevesta je v običajni ziljski noši: kratko krilo, beli rokavci, čez prsi ima zadaj zavezano pisano ruto, bel vezen predpasnik, okoli pasu izvezen usnjen pas, na glavi pa nagubano pečo (čepico) ali pa barvasto naglavno ruto, čeznjo pa si pokrije polsten z debelo vrvico ovit klobuček. Lase ima spletene v kite in prepletene s cveticami in trakovi, visijo pa ji prosto čez srajčni ovrtnik. Ženin je po njegovem "... eine weniger auffäl-

⁵⁰ ÖUMWB, V. str. 128 - 130.

⁵¹ ÖUMWB, V. str. 128.

lige Erscheinung.” Navadno je oblečen v dolg plašč z ovratnikom in ima pisan svilen telovnik s srebrnimi gumbi. Nosi visoke škornje, z nizkega klobuka pa mu visijo pisani trakovi.⁵²

Poročno jutro opisuje skoraj dobesedno tako, kot je zapisano v že zgoraj omenjenem delu *Cultur-Studien*, le da tu ne govori več o štiridesetih svatih, ampak pravi “... oft bei dreißig an der Zahl.” Pri zapenjalcu je že natančnejši; pravi, da dva fanta držita verigo, drugi stojijo za njima. Nevesta se mora glede na svoje premoženje odkupiti. Če pa tega ne bi hotela storiti, “... so lassen sie den Zug ungehindert passieren, aber hinter ihrem Rücken wird ein 'Schapp Stroh' angezündet.”⁵³ Torej jim za hrbtno zažgejo otep ali škop slame, da se kadi in smrdi, kar je za vse svate sramota. To, kakor tudi podatek, da sva-tovskemu sprevedu zaprejo pot tudi dekleta, če se fant “ven ženi”, je veljalo še do zadnjih let.

Svojo trditev iz *Cultur-Studien*, da ženin pred poročnim obredom položi kruh na oltar (kar smo že omenili), pisec v tem prispevku že popravlja: pravilno dodeli to nalogo botri oz. tisti ženski, ki stoji nevesti ob strani. “Die Brautmutter legt einen Laib Brot und eine Wurst als Opfer auf den Altar...”⁵⁴ Po obredu pijejo šentjanževca (“Johannissegen”), toda ne iz kozarcev, ampak iz oltarnih zvončkov, kar je bilo prej in pozneje neznano. Nato še omenja “sejanje” denarja pred cerkvijo. Sprejem neveste na ženinovem domu je enako opisan kakor v prejšnjem Franziscijevem delu, od sprejema neveste s hlebcom kruha in ključi, mimo navade, da fantič s krajčičem, v katerega je nevesta vtaknila kovanec, teče okoli hiše, pa vse do kokoši, ki jo vržejo nevesti čez glavo in ki naj pomeni “ein Sühnopfer..., das allen etwaigen Zauber von der künftigen Hausfrau behebt...”⁵⁵ ter do same poročne gostije. Domiselna se zdi avtorju šega, ko pobirajo prispevek za kuharico. “Der Brautführer bringt aus der Küche einen ästigen Stock, auf welchem allerlei Eßwaren aufgespießt sind, die Brautleute kosten davon und stecken in dieselben das Trinkgeld für die Köchin. Der Brautführer trägt den mit Geld bespickten Stock in die Küche und übergibt ihn Küchenpersonal...”⁵⁶ Ta način pobiranja darov za kuharice je zanimiv, opomniti pa je treba, da podobnega opisa pozneje ne zasledimo več. Rogovila, na katero so nataknjene razne dobrote, nas spominja na tisto, o kateri je poročal Werner, da so jo naredile botre in nevestina poročena sestra in so ob koncu svatbe vse razdelili svatom za popotnico. Tudi Franzisci na poseben način opisuje konec svatbe. Ob koncu gostije, ko pojedjo zadnjo jed - hrenovo oma-

---

⁵² ÖUMWB, V. str. 128.

⁵³ ÖUMWB, V. str. 129.

⁵⁴ ÖUMWB, V. str. 129.

⁵⁵ ÖUMWB, V. str. 129.

⁵⁶ ÖUMWB, V. str. 129.

ko - uberejo godci še poslednjo vižo, svatje pa naj bi si med petjem podajali svatovsko zastavo, tako, da "... das Fähnchen des 'Fandlträgers' von einer Hand in die andere wandert..."⁵⁷ Po poroki pa naj bi nevesta spala tri noči na klopi.

V POGAČNIKOVIM ZBIRKI⁵⁸ iz konca 19. stoletja najdemo poleg zapisov iz že omenjenih del Schlegla (PZ 6/87-89), Wernerja (PZ 6/90-91), Gilberta - Churchilla (PZ 6/80), izpiskov iz revije Das Ausland (PZ 6/79) in prevoda Majarjevega odlomka iz Kola (PZ 6/84)⁵⁹ tudi nekaj zapisov Pogačnikovih poročevalcev.

V anonimnem poročilu *Sitten und Gebräuche von Gailthal* (PZ 6/82) je nekaj podatkov o snubljenju in vabljenju na svatbo. Z ženinom gre snubit še en moški; oba sta nedeljsko oblečena. Ko vstopita v hišo, se ne odkrijeta, pač pa stopita pod tram v izbi. Oče, čeprav takoj ve, da sta snubca, ju vseeno vpraša, kaj želita. In če se mu ženin zdi primeren, "... so heißt er sie zum Tisch niedersetzen, und läßt dann Würste und Brandwein auftragen." Za mizo, ob klobasah in žganju, se o vsem dogovorijo, določijo celo dan poroke. Po drugem oklicu začneta ženin in nevesta vabiti na poroko: nevesto spremlja družica. Ko gre vabit, je nevesta pokrita s pintelnom, nanj pokrije še moški klobuk z vencem. Kamor prideta, ju morajo pričakati s celim hlebcom kruha, od katerega pa vsak odreže le majhen košček. Če domači morda ne bi imeli celega hlebca kruha, si ga morajo pri sosedu sposoditi. Zanimiv je podatek, da gre nevesta z družico najprej povabit ženina, ženin pa pride z drugom povabit njo - oba na konjih vendar jašeta samo do lope - "bis in die Laube reiten um da ihre Einladung vorzubringen."

Med Pogačnikovimi poročevalci ali zapisovalci naj omenim tudi botanika Huberta LEITGEBE (PZ 6/83). Najprej poroča o snubljenju - snubit gre ženin z dvema pričama, ki jim postrežejo s klobasami in žganjem in ko starši in nevesta pristanejo na snubitev "...so bringt der Bräutigam der Braut etwas Getränke zu und gibt ihr zugleich einen Silbertaler als 'Leihkauf'". Poročevalec razlaga, da ima to darilo v denarju posebno vlogo; če si namreč premisli nevesta, lahko vrne le tolar in s tem dogovor razdre. Naslednji dan gre nevesta na ženinov dom *na oglede*, spremljata pa jo oče in eden izmed bližnjih sorodnikov. Če ji je posestvo všeč, gredo še isti dan ženin in priče na sodišče delat ženitno pogodbo ("Ehevertrag"). Po pravilu mora ženin nevesti njeno premoženje podvojiti, torej ji mora toliko pripisati, kolikor je vrednost njene bale oz. dote; to pa pomeni, da mora ženin nevesti, ki npr. prinese za doto 300 fl,

---

⁵⁷ ÖUMWB, V. str. 129 sl.

⁵⁸ Glej op. 4 in 5. (Citati so dobesedni, z vsemi napakami).

⁵⁹ Glej op. 7, 8, 39, 34, 42.

pripisati prav toliko. Tako bi imela svoje premoženje, če bi on umrl. Ko vse denarne zadeve uredijo, si nevesta začne pripravljati balo, "denn sie muß Truhe, einen Kasten und eine Bettstatt mitbringen." Nekaj dni pred poroko gre nevesta z družico vabit. "...bereits hochzeitsmäßig gekleidet..." lase ima spuščene po hrbtu, (ali je poročevalec morda mislil prosto padajoče kite?) okrašene s trakovi, na glavi nosi majhen venček, narejen iz zelene in bele svile, pričesko ji pokriva še ruta, bela čepica (pintel) in šele čez njo moški klobuk, okoli njega pa belo-zelen svilen trak. Dobesedno je Leitgeb zapisal tako: "... die Haare sind offen mit Bändern geziert und hängen über den Rücken hinab, am Kopfe tragt sie ein sehr kleines Kränzchen von grüner und weißer Seide, über die Frisur hat sie noch am Kopf ein Tuch, eine weiße Haube und darüber erst noch einen Männerhut, um den wieder grüne und weiße Seide gewunden wird." Ta natančni opis dopolni pisec še s podatkom, da je tudi družica enako oblečena in se od neveste loči le po tem, da na klobuku nima trakov, pač pa šopek. Zanimiva je še pripomba, da nevesta ne sme nositi zavezane rute; ta mora biti pripeta z iglami, "damit es in ihrer Ehe keine Knöpfe gäbe," torej, v prenesenem pomenu, da v zakonu ne bo imela težav. V domači vasi mora nevesta povabiti na svatbo iz vsake hiše vsaj po enega, iz bolj oddaljenih vasi pa le sorodnike. Ko pride vabit, stopi v hišo, pozdravi, nato pa ostane za vrati in čaka, da pride gospodinja.

Pogačnik je uvrstil v svojo zbirko tudi Majarjev prispevek "Slowenischer Brauch bei Hochzeiten" (PZ 6/85). Zaradi podnaslova (Mitgetheilt von Matia Majer) smemo sklepati, da mu je poročilo poslal Matija Majar sam. V njem poroča, da je poročnemu obredu v cerkvi nekoč sledila še "... eine andere Zerimonie von den Brautleuten in der Kirche vorgenommen..." Ženinu naj bi namreč s telesa strgali rdeče trakove in jih ovili nevesti okoli vratu. Nato naj bi drug drugemu napila. Zanimivo je nadaljevanje: "Gegen diesen Brauch erließ Abt Benedict II. v(on) Arnoldstein (1743) ein strenges Verbot an den Pfarrer von Goriach, womit alle Bräuche, die sich an die kirchliche Funktion anschlossen, abgeschafft wurden. Später, als die Pfarre unter Salzburg kam, erhielt sich noch das Weintrinken und blieb bis auf den heutigen Tag." V oklepaju sledi še opomba, da izvira podatek o prepovedi vseh šeg, ki se navezujejo na cerkveni obred, iz farnega arhiva v Gorjah, kjer je bil Matija Majar župnik.

Presenetljivo natančen pa je v svojem poročanju Matko POTOČNIK v delu *Vojvodina Koroška* (1909).⁶⁰ V obširnem poglavju "Narodna prosveta"⁶¹ govori tudi o ženitovanjskih šegah (str. 165 sl.), za katere mu je največ podatkov posredovala Jerica Zwitterjeva iz Zahomca.

⁶⁰ Matko POTOČNIK, *Vojvodina Koroška*, I.zv. Prirodnoznanjski, političen in kulturnen opis. Ljubljana 1909.

⁶¹ POTOČNIK, n.d. *Narodna prosveta*, str. 154 - 181.

Ziljska svatba, Šmohor okoli leta 1910

Potočnik že v uvodnem stavku poudarja, da postajajo danes svatbene šege povsod enoličnejše, "... le pri Zili se je ohranilo še staro 'vergvanje' precej v stari obliki."⁶² Potočnikov opis je zanimiv tudi zato, ker ga lahko primerjamo s terenskimi izsledki, ki segajo v prva leta tega stoletja.

Pisec začinja svoj opis s snubljenjem in poudarja, da nekdaj ni bila navada, "...da bi ženin sam 'vergvu' ali snubil..." ampak so njegovi starši poslali k nevestinim kakšno žensko, da je najprej poizvedela, ali kaže priti snubit in "kdaj sme priti (ženin) z dvema možema." Šele to je bilo pravo "vergvanje." Nevesti so določili "div" (delež, dota), nato so snubce pogostili z vinom in klobasami, ženin pa je dekle in njeno mater povabil na ogled.

Tri dni pred poroko naj bi ženin in svat jahala vabit na ženitovanje. Avtor opisuje ženinovo obleko iz začetka 19. stoletja, ko naj bi ženin nosil "nizke črevlje in bele nogavice", petdeset let pozneje pa visoke škornje. Oblečen naj bi bil v "kratke hlače, svilnat 'lajbč', svilnat telovnik, okoli vratu... svilnat robec, na glavi pa kapico s 'čopom' in kosmat črn klobuk s šopkom. Pri klobuku je imel 'brzdo' ali črn svilnat trak, ki mu je rabil, da mu veter ni odnesel pri hitrem jahanju klobuka. Na vrhu obleke je nosil sukno..."⁶³ Vabouca naj bi prijahala celo v izbo, če je bila dovolj velika. Pozdravila sta, in ženin je rekel: "Vabim vas in prosim, da bi mi pristopili k sv. zakonu, ki ga je postavil sam Bog v paradizu

⁶² POTOČNIK, n.d. str. 165.

⁶³ POTOČNIK, n.d. str. 165.

Balo vozijo, okolica Šmohorja leta 1920

in Jezus povzdignil in potrdil v sv. zakramentu.” “Ureži dar sv. Duha, da ti ga ne bo nikoli manjkalo,” s temi besedami so ženinu izročili hlebec kruha, od katerega je moral odrezati krajčič. Po krajcih so potem šteli, koliko svatov bo prišlo na gostijo. Čudno je, če Potočnik pravi, da “dandanes vabi samo en mož, ki ga pošljeta ženin in nevesta...”⁶⁴. To je v nasprotju z vsemi starejšimi, še bolj pa novejšimi poročili, ki pravijo, da je prvotno vabil “vâduc” (vabovec), šele v zadnjih desetletjih pa vabita ženin in nevesta vsak svoje svate. Potočnik opisuje tudi nevestino obleko, ko je šla z družico vabit. Obe naj bi bili v svatovskih oblekah in sicer obe v enakih. “Nevesta je nosila na glavi svilnat robec ('pčanetel'), nad njim svilnat trak ali 'pintel' in potem klobuk, ovit s sirovo svilo v narodnih barvah...”; ta klobuk Potočnik označuje kot “nevestin venec”. Lase naj bi nevesta imela razpuščene, okrašene z raznobarnimi trakovi (zopet smo v zadregi, ali ni morda mislil prosto padajočih kit), okoli pasu pa dragocen pas in bel predpasnik. “Ostala obleka je bila taka, kakor jo nosijo dandanes Ziljanke.”⁶⁵ Pri Zilji so se navadno ženili ob ponedeljkih, nevesta in družica pa sta lahko vabili na svatbo vsak dan, razen petka, ko to nikakor ni bilo dovoljeno.

V nadaljevanju Potočnik opisuje vožnjo “banke”, ki jo lahko nalagajo le fantje, ki jih je določil ženin. Nevesta banko pokropi, z desno nogo naredi

⁶⁴ POTOČNIK, n.d. str. 166.

⁶⁵ POTOČNIK, n.d. str. 166.

pred vsakim parom konj križ in vsakega konja potegne za uzdo. Vožnjo "banke" nadzoruje "banderar", ki si ga je izbral ženin. Na ženinem domu fantje "zbasujejo banko".

Potočnik nato predstavi tiste osebe, ki imajo na svatbi določene naloge: najprej sta to "starejšina", navadno boter, in "rjušenca", navadno botra (botrca). "Svat" mora biti za par "družici", od katere dobi šopek za klobuk. "Banderar" nosi "bandero", ki jo je poslala nevesta in je napravljena "iz velikega pisanega robca in obrobljena s 'čopki' ali drobnimi traki; všito ji je na eni strani ime Jezus, na drugi pa Marijino ime..."⁶⁶ "Banderarjeva" naloga je, da skrbi za red pri poročnem obredu in na samem ženitovanju.

Potem nas avtor še opozori na staro, že pozabljeno "navado obiranja": drugo jutro po gostiji je "nekdaj vzel ženin 'pinto' z vinom, 'banderar' pa 'bandero' in šla sta z godbo v domači vasi od hiše do hiše, napila domačinom in jih vabila na zajutrak."⁶⁷ Ta šega naj bi že v Potočnikovem času zamrla, pa tudi stari viri o njej ne poročajo, zato ne vemo, ali je ta podatek verodostojen.

Potočnik trdi, da so ženinu pred poroko zapeli pesem (ne pove pa, kdo naj bi jo pel). Navaja besedilo, je pa to edini podatek, ki pravi, da pojejo tudi ženinu.

*Oče so me gor' zredilê,
mati so me prav učilê,
zdaj pa vzamem slovo od vas,
ker ne bodem več pri vas.
'no nevesto sem si zbral,
ki sam Bog mi jo je dal;
ona mi lepe pošte nosi,
'noj vso žlahto lepo prosi,
da pa pojdejo z menoj
v to cerkev žegnano.*

*Tam bomo vsi pr' sveti maši,
stor'le bomo andaht našo;
ženin bo zakon sprejel,
ki sam Bog ga bo vesel.
Starašina bo naliva
inoj ženinu napiva:
Le pijmo en glaž al' pa dva,
saj nam ga sam Jezus da.*

---

⁶⁶ POTOČNIK, n.d. str. 166, sl..

⁶⁷ POTOČNIK, n.d. str. 167.

*Sedaj pa Jezus 'noj Marija
pojta z nami v tovaršijo.
Oče, Sin 'noj svati Duh,
tri pešone so en Bog.
Pred duri jo bomo pripeljali,
hlebec kruha predpodali,
ženin ga bo nevesti dal,
k' je jo za svojo ženo zbral.
Kaj ji bo rekla starašina,
bod' 'na pridna gospodinja,
spravljita vkup vajno blago,
služita gospod Bogu.⁶⁸*

Zapisal pa je še nekaj svatbenih pesmi, ki jih poznamo tudi iz drugih virov.

Pred nevestino hišo so zapeli:

*Poslušaj poštena nevesta,
poslušaj banderarjev glas.
Banderar že vrišče po cest',
zdaj boš mogla ti slovo vzet'.
Zdaj se boš mogla ločiti
od matere, očeta tudi,
'noj slovo boš mogla vzeti
od svojega ledek stanu.*

*Te ledek stan boš zdej zap'stiva,
stopiva boš v zakonski stan,
"tuca" in "hoja" boš peva,
k' boš zibava sinka svojga;
v tem stanu boš zdej ti živeva,
živeva do groba svojga.⁶⁹*

Ohcetna pesem je tudi:

*Smo prišli pa zopet pojdemo,
ta mlado Mojco odpeljemo,
da ne bo več piškere rompova
'noj očeta, mater žaliva.⁷⁰*

---

⁶⁸ POTOČNIK, n.d. str. 167.

⁶⁹ POTOČNIK, n.d. str. 167.

⁷⁰ POTOČNIK, n.d. str. 168.

Besedila, ki jih je Potočnik zapisal, so na nekaterih mestih po svoje prirejena; vzrokov je lahko več: ali pripovedovalec ni bil natančen, ali je Potočnik slabo razumel narečje, ali pa je pesem preprosto zapisal po spominu.

Na poročno jutro so ženinovi svatje prišli po nevesto, vendar jih nevestini niso spustili v hišo. Najprej je moral "banderar" odgovoriti na nekaj vprašanj in rešiti nekaj ugank. Ko je bila tudi ta preizkušnja mimo in so končno odprli hišna vrata, so svatje seveda pričakovali nevesto; domači pa so na prag poslali "...prvo nevesto, staro ženo s slamnatim vencem na glavi...", ki so jo morali izplačati, da se je umaknila. Sledila ji je druga "lažna nevesta" - tokrat družica, ki je niso povsem zavrnilo in so jo določili za par "svatu". In končno je iz hiše stopila prava nevesta. "Za roke se držeč, se zavrtita ženin in nevesta trikrat na desno...", pravi Potočnik. Gibanje v smeri sončne poti, pa naj bo to hoja, tek, vrtenje ali kropljenje, je posebna prvina, ki se vedno znova pojavlja pri mnogih šegah, pri ziljski svatbi pa jo srečujemo v različnih oblikah.

Nevesta je morala pred odhodom od doma starše prositi odpuščanja za vse morebitne žalitve in se jim zahvaliti za skrb. Šele po tem obredu se ohcetni uvrstijo v sprevod. Pretresljivo zazveni še pesem:

*Jaz grem, jaz grem,
jaz moram iti,
preč od tega kraja;
voščim vam
'no labko noč,
vi men' 'no srečno rajžo.⁷¹*

Potočnik navaja tudi to besedilo deloma v knjižnem jeziku. Morda je tudi mendirarja sam spremenil v banderarja in mendiرو v bandero.

V sprevodu, ki se je usmeril proti cerkvi, so "prvi jahači, potem moški peš ali na vozovih, potem 'rjušenca', ki v rokah nosi šartelj, na šartlju klobaso in šopek, kar pomeni, da je povabljen tudi župnik. Za 'rjušenco' stopa nevesta, za nevesto družica, potem 'starašina', ženin in svat in potem vse druge ženske."⁷²

Potočnik zelo natančno in pravilno opisuje zapenjanje, saj se njegov opis povsem ujema z drugimi opisi in tudi s podatki, ki jih lahko še danes ugotovljamo na terenu. "Na koncu nevestine vasi," pravi, "zapijajo... nevesti, ali bolje rečeno, ženinu domači fantje, da odkupi nevesto." Vrednost neveste je zapisana na tabli in jo s pogajanjem znižujejo, dokler ne pristanejo pri vsoti, ki je bila med ženinom in fanti dogovorjena že prejšnji dan. Sledi obred nazdrav-

---

⁷¹ POTOČNIK, n.d. str. 168

⁷² POTOČNIK, n.d. str. 169.

ljanja nevesti, natikanja venca na njeno desnico, nazdravljanje ženinu itd. Omenja tudi pravico fantov, da, če ženin noče plačati odkupnine, "požigajo za svati, kar je nevesti in ženinu v sramoto." Poudarja pa, da za nevesto, ki se omoži v domači vasi, ni treba plačati "zapinjalce". Navada pa je bila, da so tudi dekleta zaprla pot in sicer so šrangala fantu, ki se je priženil k nevesti v drugo vas.

Ko stopajo svatje v cerkev, zazveni pesem "Od nebeške ohciti," "...banderar pred oltarjem zasuče trikrat bandero proti solncu...", po obredu sledi darovanje okoli oltarja in blagoslov vina, ki ga je prinesel s seboj nevestin oče. Med cerkvenimi vrati se ženin in nevesta ustavita in v robec nabirata denar, ki ga potem vržeta med otroke.

Zanimiva in povsem neznana je šega, da je "nekdaj... jahal hitro banderar pred svati na ženinov dom, dobil od kuharice pripravljen 'rogu', ga zavil v 'bandero' in odjahal zopet k nevesti in ženinu, jima odkril 'rogu' in oba sta vgriznila v jabolko; v to sta potem vtaknila nekaj denarja za kuharice. 'Banderar' je izročil 'rogu' zopet kuharicam."⁷³ Potočnik pojasnjuje, da je 'rogu' suh vršiček, na katerega so nataknjena jabolka, in "iz kvasu narejene reči, na vrhu pa lep šopek..."

Sprejem mladoporočencev je po Potočniku tak, kakor ga poznamo iz današnjih dni. Nagovor ženinove matere "...Kaj je rekel Kristus jogrom...", pa pisec dopolni še z besedami "... ko je prišel k njim skozi zaprta vrata," morda zato, da bi bralci bolje razumeli vprašanje, ki se nanaša na svetopisemski dogodek.

Ključni, ki jih nevesti izroči ženinova mati, naj bi bili znamenje, da bo odslej ona gospodinja, tek deklice in fantiča s krajcem kruha okoli hiše pa naj bi pomenil, "da želita ženin in nevesta veselih in zdravih otrok..."⁷⁴ Kokoš so nekoč nevesti vrgli čez glavo tik za tem, ko je bila prestopila hišni prag, ker so verovali, da "začarajo čaravnice, če mora nekatera nevesta umreti kmalu po poroki. Da bi oteli nevesto, so vrgli kokoš, ki je nase vzela nevesti namenjeno hitro smrt."⁷⁵

Ženin in nevesta pri molitvi v izbi poklekmeta na enako visoka stolčka, po Potočniku zato, ker morata biti v zakonu drug drugemu enaka, in šele po molitvi lahko sedeta k "mavu", kjer pa oba lahko jesta le z eno žlico in iz ene sklede. Nekoč so do "mava," ki naj bi bil šele zvečer, svatje na ženinovem domu plesali, "...dandanes pa se pleše navadno v gostilni."

---

⁷³ POTOČNIK, n.d. str. 170.

⁷⁴ POTOČNIK, n.d. str. 171.

⁷⁵ POTOČNIK, n.d. str. 171.

Tudi jedilnik, ki ga navaja Potočnik za ziljsko svatbo, se ujema s tem, kar pripovedujejo ziljske gospodinje. Za “kopo” smo še pred leti dobili poročila, čeprav jo Potočnik postavlja v preteklost: “Nekdaj so postavili na mizo 'kopo'...” Opisuje pa jo takole: “Položili so v široko skledo tri šartlje; med vsakim šartljem je bil 'povitnjak'. Na to so položili vrsto pečenk, potem 'fancovtov', zopet vrsto pečenk, vmes pa 'preste'. Tako so naložili drugo jed na drugo, da je bila 'kopa' pol metra visoka...” Po prvi kopi so ženinu in nevesti zopet zapeli pesem “o nebeški osceti ali ohceti.” Tega besedila pa Potočnik ni presadil v knjižni jezik, verjetno pa je izpustil zadnji verz:

*Kaj zan lep trošt inoj veselje
vživla moje srce,
kadar se spomnim, da Bog Oče
je za nebesa stvaril me.*

*Mi kristjani 'zvoljeni',
mi smo vsi povabljeni
k tej nebeški osceti,
ktera ne bo n'kol nehala.⁷⁶*

Na svatovski gostiji pa je tudi vsak od svatov moral zapeti eno pesem in pri tem darovati nekaj denarja za muziko. Po petju so prinesli drugo “kopo”, narejeno iz suhega svinjskega mesa, klobas in kruha.

V drugih zapisih neznana je Potočnikova pripoved o nekakšnem burkežu, ki naj bi proti koncu prišel na svatbo. Tako piše: “Koncem pojedine je prišel 'tajnvovc', ki je 'tajnval' ali uganjal burke. Govoril je šaljivo o natakarijih, kuharicah, in prišel slednjič v šaljivih besedah do računa, koliko plača vsak svat in družica ženinu za jedi in pijačo; denar je pobiral 'banderar'. Potem se pleše navadno do jutra ali pa še ves drugi dan.”⁷⁷

Podatke o ziljskem ženitovanju najdemo tudi v delu Georga GRABERJA, *Volksleben in Kärnten*⁷⁸, ki je pravzaprav temeljno delo za vsakogar, ki ga zanima ljudsko življenje na Koroškem, s slovenskega zornega kota pa povsem nezanesljivo in so slovenski etnologi o njem tudi že povedali svoje mnenje.⁷⁹ (Uporabljam tretjo izdajo dela, ki naj bi bila “dopolnjena in popravljena,” vendar v poglavju “Hochzeit,” če ga primerjamo z obema prejšnjima izdajama, ne

---

⁷⁶ POTOČNIK, n.d. str. 172.

⁷⁷ POTOČNIK, n.d. str. 172.

⁷⁸ Georg GRABER, *Volksleben in Kärnten*, Graz 1934¹, 1941², 1949³

⁷⁹ Glej op. 6.

Ženin in nevesta, okoli leta 1915

opazimo nobene spremembe, nobenega dopolnila ali popravka o slovenskih ženitovanjskih šegah.)

Medtem, ko so že Hacquet, Sartori in Jarnik v svojih delih posebno poudarili, da imajo Ziljani skoraj enake šege kot Kranjci, Graber, ki očitno teh avtorjev (razen Sartorija, vendar z drugim delom) ni upošteval, že v prvih vrsticah svojega poglavja *Hochzeit*⁸⁰ "pouči" bralca o nasprotnem: "Selbst zwischen Deutschen und Slowenen besteht hierhin kein wesentlicher Unterschied."⁸¹ Zdi se, kot bi bilo zanj narečno izrazoslovje začetek in konec vseh takih teorij: navaja nekaj domačih izrazov za ženitovanje "hoiset, hohcet" in to še podkrepi "... wie sie überhaupt für so manchen anderen Brauch sich der deutschen Bezeichnung bedienen."⁸² Mimogrede: ziljskega naziva "vascit" nikoli ne uporablja, čeprav tudi o njej precej poroča. Za snubca (nem. Werber)

---

⁸⁰ GRABER, n.d. 1949, *Hochzeit*, str. 373 - 396.

⁸¹ GRABER, n.d. str. 373.

⁸² GRABER, n.d. str. 373.

pozna edini slovenski naziv "mešetar," ki je italijanskega izvira in pomeni posrednik. Svatbo opisuje Graber po sestavinah in po koroških pokrajinah, pri tem pa ne pove izvira podatkov in tudi med uporabljeno literaturo za poglavje o svatbi navaja le dve deli: H. L'ESTOCQ, Unterkärntner Brauchtum. Carinthia I. 1932, in O. MORO, Fensterspruch und Fensterstreich. Kärntner Jahrbuch 1938. Tudi ni jasno, kaj avtor misli, kadar govori o "WINDISCHES GAILTAL" in kaj, ko pravi "SLOWENISCHES GAILTAL."

Graberjevo delo ima kar precej ohlapnosti, tudi napak, ki jih vsekakor ne smemo zanemariti. Pri snubljenju je pomembno paziti, kaj domači snubcem postrežejo. Le "posvečeni" razumejo simbolična znamenja zavrnitve (kislo mleko) ali privolitve v snubitev, ko pri Slovencih v Ziljski dolini snubcem postrežejo s klobasami. Trdi pa, da v Zgornji Ziljski dolini zavrtnemu snubcu s smolo narišejo na hišo dve kladivi; Graber to šego povezuje z vlogo in pomenom kladiva v nordijskih poročnih šegah. Prave zaroke Korošci ne poznajo, fant in dekle pa veljata za zaročenca, ko ju prvič okličejo. Najvažnejša oseba na svatbi je "der erste Brautführer oder Kranzelführer" in je njegova prva dolžnost vabljenje na poroko - našteva nazive "vadar, vaduec in vadouc" s poudarkom "...das deutsche Wort Lader in windischer Laut- und Formgebung..." "Vadouc" ima za klobukom šopek iz umetnih rož, modre in bele trakove, v rokah pa palico, kot posebno znamenje. V slovenskem delu Ziljske doline naj bi nekoč imeli za pasom sabljo in samokres, s katerim naj bi pred hišo ob prihodu in odhodu streljali. Povabiti je bilo treba vse sorodnike obeh družin, botre, sosede, prijatelje, od sto do tristo gostov - pač glede na premoženjsko stanje mladoporočencev. Slovenci iz Ziljske doline vabijo v dveh skupinah: ženin in drug vabita njegove svate, nevesta, teta (botra) in družica - vse že v svatovskih oblekah, nevesta in družica z venčki iz zlate pene in bleščic - pa nevestine svate. Povsod pa je nekoč bila navada, da je "vabouc" vabil v svate z dolgim, največkrat šaljivim nagovorom v verzih, v katerem je opisoval tudi vse jedi, ki jih bodo pripravili za gostijo. Pozneje, v tridesetih letih, pa so se zadovoljili že samo s kratkim povabilom. V Ziljski dolini si vabovc od hlebca kruha odreže krajčič in kolikor jih prinese domov, toliko svatov je uspešno povabil.

Na Koroškem izberejo za poročni dan najrajši ponedeljek, torek pa je povsem neprimeren dan, saj naj bi se na ta dan obesil izdajalec Judež. Slovesna vožnja bale je pri vseh Koroščih "ob deutsch oder windisch" (po Graberju), še vedno v navadi; pravi, da so po stari šegi nekoč na Spodnjem Koroškem balo vozili šele na četrtek po poroki, saj je nevesta še nekaj dni ostala doma, pozneje pa so jo vozili, tako kot drugod, dan pred poroko. Bali povsod zaprejo pot, pri naštevanju nazivov za to šego pa se je avtorju malo "zalomilo":

“...das windische 'šrangat, šrongati, dazu šronga'“, prevaja z “der Polterabend,” to pa je zadnji večer pred poroko, ko se fant in dekle poslavljata od svojih vrstnikov. Pozneje sicer pravi, da so “...die eigenen slowenischen Ausdrücke dafür...zapirati...zapenjati...,”⁸³ kar je seveda že knjižni jezik. Več o nalaganju in vožnji bale pove za Rož in Podjuno, v Ziljski dolini pa naj bi za vsemi vozovi z nevestino balo hodila stara ženska (“schloß aber ein altes Weib den Troß mit dem Brautgut...”), ki na glavi nosi košaro, iz katere deli kruh vsem, ki jih srečajo in naj bi pozneje tudi mladoporočencema pripravila poročno posteljo. Kruh deli navadno teta (ali botra), lahko pa tudi družica. Dvomljiva je trditev, da mati ponekod sprejme nevesto s kruhom in ključi že, ko pripeljejo balo (“In manchen Gegenden wird bei den Slowenen schon nach Ankunft des Brautgutes die Braut von der Schwiegermutter am Haustor empfangen und durch Darreichung eines Brotlaibes und der Hausschlüssel in ihre Frauengewalt eingesetzt”),⁸⁴ saj prevladujejo poročila o tem, da nevesta svoje bale ne spremlja na novi dom. Zato tudi ne more biti res, da naj bi fant (tisti, ki je sedel s kokošjo v naročju na vozu, ko so pripeljali balo) nevesti že tedaj vrgel kokoš čez glavo in jo tako ubranil zlih duhov, nato naj bi nevesta vstopila in si pripravila posteljo: “...mit den eigenen Linnen.” To bi bilo potemtakem edino poročilo o tem, da si nevesta sama pripravlja poročno posteljo, kar ni nikjer v navadi in nas tudi Graber ne prepriča. S tem podatkom Graber pravzaprav sam razveljavi svojo prejšnjo trditev, da posteljo pripravi “stara ženska,” ki spremlja balo.⁸⁵ Če sta oba mlada iz iste vasi, bali ne šrangajo, če pa se fant ženi ven iz vasi, pa imajo dekleta pravico šrangati (ne vemo pa, ali samo svatovskemu sprevodu ali tudi ženin “vozi svojo balo”).

Splošna koroška navada je, da se zaročenca obdarita: fant pripravi za svojo dečlo čevlje, ona pa zanj srajco, oboje pa naj bi po Graberju simbolično ponazorilo pokorščino drug drugemu. (“Hemd und Schuhe sind alte Rechtssinnbilder. Indem die Braut in der ihr vom Bräutigam übergebenen Schuh tritt, unterwirft sie sich dessen Gewalt; das Hemd als umschließendes Kleidungsstück versinnlicht die Anknüpfung verwandschaftlicher d.h. ehelicher Bande.” To navajam dobesedno zato, ker se bomo pozneje še srečali s takimi in podobnimi Graberjevimi trditvami.)

Pri Slovencih je navada, da “bandirar” s svojim spremstvom na poročno jutro prijaha pred nevestino hišo. Vstop v hišo mu brani mož s pečnimi vilami. (O tem je poročal že Matija Majar.) “Bandirar” mora najprej rešiti nekaj

---

⁸³ GRABER, n.d. str. 378.

⁸⁴ GRABER, n.d. str. 380.

⁸⁵ GRABER, n.d. str. 380.

ugank, šele nato se vrata odpro in na pragu se pojavi "prva nevesta" - včasih je to le slamnata lutka, pogosteje pa stara, grda, v cunjeh oblečena ženska, ki se umakne šele, ko jo izplačajo. Tudi druga "lažna nevesta" še ni prava: na prag pride družica, ki so je svatje sicer veseli, ne pa ženin, in morajo se naprej pogajati za pravo. Po starem izročilu, tako Graber, naj bi "bandirar" (v Ziljski dolini je bolj v navadi naziv "mendirar," ki pa ga Graber ne uporablja) potem, ko s kratkim nagovorom pozdravi nevesto, njene starše in svate, povedal še t.i. "jutranjico" ("Morgengruß"), katere osnova so izreki iz Svetega pisma, nato pa naj bi nevesti izročil ženinovo darilo - čevlje in nogavice - ki jih nevesta takoj obuje, medtem pa družica in teta svatom pripenjata šopke. Bandirar dobi za klobuk velik šopek iz umetnih rož in svilene pisane trakove. Z ženinom sta takrat še enako oblečena, šele med poročnim obredom v cerkvi naj bi ženinu na klobuk pripeli še rožmarinov venček. Prav tako se nevesta in družica na zunaj ne ločita - obe sta enako oblečeni, obe imata venček iz umetne mirte. Če pa ima nevesta že otroka, ne sme imeti venčka, ampak samo v laseh in na prsih majhen šopek. Posebej pa Graber omenja "nevestin pas," ki ga nosijo Ziljanke, saj se je ziljska ljudska noša najdalj ohranila.

Bandirar v nevestinem imenu prosi nevestine starše odpuščanja (Abbitte) za vse morebitne žalitve, se jim zahvali za skrb in prosi za blagoslov, ki ga nevesta sprejme kleče pred materjo in očetom. Po starem pravilu, ki velja še danes, pa nevestina mati nikoli ne sme k poročnemu obredu v cerkev, saj pravijo, da "tudi pri krstu ni bila zraven."

Kako se svatje uvrstijo v svatovski spreved, je v različnih pokrajinah različno. V slovenskem delu Ziljske doline fantje v cerkev jahajo "auf geputzten, mit roten Bändchen geschmückten Pferden...", pred vsemi zastavonoša z ženinom. Nepotrjena pa je trditev, da na poti v cerkev nosi nevesta v rokah dvorogeljne vile, na katere sta nataknjena sveča in majhen petelin kot apotropijsko t.j. obrambno sredstvo zoper zle duhove, drug pa nekakšno železno zagozdo ali klin ("Hieflerkeil?"), ki naj mu služi kot orožje. Takole pravi Graber: "Zu Abwehr böser Mächte trägt die Braut im windischen Gailtal auf dem Kirchgang eine zweispitzige Gabel, auf der ein Kerzlein und ein kleiner Hahn angebracht sind. Der Brautführer trägt einen eisernen Hieflerkeil als Waffe."⁸⁶

S cerkveno poroko pa so povezane mnoge šege in verovanja, ki jih poznajo tudi drugod, se pa v nekaterih podrobnostih ločujejo med seboj: npr. čas in vrstni red darovanja (ofer) okoli oltarja - ponekod gre najprej mendirar, sledijo mu moški svatje, potem ženske, drugod je to obratno, ofer je takoj, ko pridejo v cerkev ali pa šele med poročno mašo, ne izvemo pa, kako je v Ziljski

---

⁸⁶ GRABER, n.d. str. 386.

Gledalci pred cerkvijo pobirajo denar, ki ga je po obredu mednje vrgla nevesta

dolini. Posebej pa je poudarjeno, da slovenska nevesta skuša ženinu sestiti na rob plašča, da bi imela oblast nad njim.

Tudi svatovskemu sprevodu vaški fantje zaprejo pot, po Graberju pred obredom in tudi potem, ko zapuščajo cerkev. Če ženin ne bi hotel plačati, zažgejo otep slame in mu pokadijo, kar pa je seveda zanj pa tudi za nevesto velika sramota.

Pri poročnem obredu v cerkvi pijejo šentjanževca, ob odhodu iz cerkve mladoporočenca zbirata denar, ki ga zmečeta med ljudi - "die Braut wirft einen Teil davon rückwärts, der Bräutigam vorwärts unter das Volk." Nekaj denarja pa vržeta v vodnjak, da bi imela v zakonu veliko otrok, "...um Kindersegen zu erlangen."⁸⁷

Po obredu v cerkvi se svatovski sprevod ustavi v krčmi ali pa gre takoj na ženinov dom, kjer ženinova mati sprejme nevesto na hišnem pragu. Graber opisuje ta sprejem, vendar le za Rož, vmes pa zapiše nam nerazumljiv stavek: "Auch im windischen Gailtale findet der Empfang der Braut während einer Essenspause statt..."⁸⁸

---

⁸⁷ GRABER, n.d. str. 388.

⁸⁸ GRABER, n.d. str. 390.

Preden nevesta prestopi hišni prag, odreže krajec kruha, vtakne vanj srebrnik in ga da vaškemu fantiču, ki z njim teče okoli hiše. Medtem nevesti vržejo čez glavo kokoš, ki naj bi od hiše odvrnila nesrečo. (Nekaj vrstic prej pa isti avtor trdi, da vržejo nevesti kokoš čez glavo, ko pripeljejo balo, kar sem že ovrгла.) Nevesta obide vse prostore, jih pokropi z blagoslovljeno vodo in se vrne med svate.

Po tem dvomljivem opisu sprejema neveste (vsaj kar zadeva Ziljsko dolino) pa se Graber zopet vrne k dogajanju takoj po poročnem obredu, ko so svatje še pred cerkvijo. "Im windischen Gailtale eilt der Fähnrich von der Kirche in die Küche. Dort bekommt er von der Köchin ein Fichtenbäumchen, das mit Äpfel und Krapfen behangen ist. Damit eilt er zu den Eheleuten zurück und reicht Braut und Bräutigam je einen Äpfel."⁸⁹ Verjetno je mendirar pohitel v gostilniško kuhinjo, saj Graber nadaljuje, da sta "za to morala ženin in nevesta kuharicam, ob vstopu v gostilno, dati napitnino."

Graberjev opis ženitovanjske gostije velja za Rož (kar je pozneje F. Marolt, ki Graberja prepisuje, prezrl), za Ziljo pove le to, da tu včasih poleg neveste ugrabijo tudi ženina ali ženitovanjsko zastavo.

Toliko Graber o ženitovanjskih šegah v Ziljski dolini. Iz njegovega besedila sem izbrala le podatke, pri katerih je posebno poudarjeno, da veljajo za *Slovence v Ziljski dolini*.

Le leto po prvem izidu Graberjeve knjige *Volksleben in Kärnten* je v založbi Glasbene matice v Ljubljani v zbirki *Slovenske narodoslovne študije* izšlo delo Franceta MAROLTA *Tri obredja iz Zilje*⁹⁰, z dolgim opisom "ziljske ohceti." V uvodu opozarja, da bo v novoustanovljenem Inštitutu za raziskovanje slovenske glasbene folklore po delovnem načrtu treba "izpopolniti pomanjkljivo gradivo, kritično pregledati tvarino, predvsem pa zapisati še ohranjene plese, obrede in opisati običaje ter navade..."⁹¹ Da pa ne bi gradiva kar kopičili, se je France Marolt odločil, da bo od časa do časa objavil zaključene študije. Poudarja tudi, da je delo pisano deskriptivno, ni se hotel prezgodaj spuščati v podrobno analizo, naslanja pa se predvsem na lastno terensko delo. Žal, ostajajo za nas imena informatorjev in krajev, kjer je zapisoval, skrivnost, čeprav v seznamu uporabljenih virov dodaja, da so ti podatki "v študijske namene na razpolago v Folklornem inštitutu Glasbene matice v Ljubljani".⁹² Ne vemo pa, če se je kdo odzval njegovi prošnji v uvodu, da bi vsi "oni, ki hočejo stvari

---

⁸⁹ GRABER, n.d. str. 391.

⁹⁰ France MAROLT, *Ziljska ohcet: Slovenske narodoslovne študije*, I. zvezek. *Tri obredja iz Zilje*. Ljubljana 1935, str. 18 - 42.

⁹¹ MAROLT, n.d. str. 3. (Uvod).

⁹² MAROLT, n.d. str 43 (Uporabljeni viri).

koristiti," inštitutu sporočili morebitne stvarne napake ali poslali dopolnila. Ali lahko iz tega sklepamo, da v svoj opis ni povsem zaupal?

Ko sem leta 1967 prvič prišla v Ziljsko dolino z namenom, da zapišem šege ob svatbi, sem večkrat slišala pripombe na račun tega Maroltovega opisa. Da bi ugotovila, koliko se lahko na njegove podatke zanesemo, sem se odločila, da bom njegov opis primerjala s svojim terenskim in anketnim gradivom.

France Marolt je v uvodu svatbo razdelil na "šestero posebnih obredov": snubljenje, po nevesto gredo, nevesto odpeljejo, zapenjalca, poroka in ohcet. Najprej pri vsaki fazi pove kratko vsebino, potem pa svoj obsežni opis začne s snubljenjem. Nekaj nenatančnosti najprej opazimo pri poimenovanju: Ziljani rečejo svatbi *vascit* (uascit) in ne *ohcæt*, *oiscæt*; snubec je *ujergvar* (ujergvar) in ne *ujérbar*. Kdo je pravzaprav "snubač," kakor pravi Marolt? Mar je to kar ženin sam? Tako si namreč lahko razlagamo stavek: "Snubač - 'ujérbar' (Werber) gre sam, največkrat pa v družbi očeta in starejšega sorodnika (strica ali botra) snubit - 'ujérbat'..." Pravilno ugotavlja, da snubec, če mu je gospodinja postregla s klobaso, takoj spozna, da je s snubljenjem uspel. Če pa je zavrjen, če je "odletel," kakor se je izrazil Marolt, dobi ponoči "suamnasto babo na streho ali pa mu umauajo na 'mir' (hišni zid) 'kuaduo na skriž'," torej bi moral snubec na odgovor čakati do drugega jutra. V tem je Marolt videl (zamolči pa, da je to prebral pri Graberju) "zvezo z rabo kladiva v nordijskih svatbenih običajih."⁹³ V zvezi z nevestino doto pravi: "Ko je vse to (sc. nevestin djev) dognano, povabi nevestina hiša ženinove na 'mauzuaine' (malico), da podpišejo ženitovanjsko pismo."⁹⁴ Ziljani pa so ženitovanjsko pismo delali v Podkloštru pri notarju in so temu rekli, da gredo "v kuošter." V nadaljevanju avtor našteva različna imena za mendirarja, nameša vmes štajerske, gorenjske in belokranjske nazive, od katerih je posebno zadnji, "žumber" čista fantazija, saj ga primerja z "žumberško družino"! Mendirar, "vršilec vseh ohcetnihih pravic in dolžnosti," je tudi vabovec, ki mora "povabiti na ohcet sorodstvo obeh družin, sosede, prijatelje in znance," in ga tako opiše: "Za klobukom nosi bel venec in veliko umetno 'ohcætno rožo' z dolgimi raznobarvnimi (rdečimi) trakovi, ki mu padajo po hrbtu, za pasom ima torbo, v rokah pa drži 'mændiro', visoko potovsko palico s trakovi ocirano, da ga že na daleč prepoznaš. Nedavno... še oborožen s sabljo in pištolo, s katero je streljal, ko je prišel 'uadat' in ko je odhajal"⁹⁵ (prevod Graberja!). "Tovarš", ki naj bi včasih spremljal vabovca, (če je le-ta moral povabiti preveč ljudi), ima za klobukom 'krancæl na spö' (pol venca)..." Sploh je vse, kar Marolt navaja na str. 21, treba obravnavati z veliko previdnostjo. Zapisal je tudi besedilo, s katerim naj bi vabovc vabil na svatbo:

---

⁹³ MAROLT, n.d. str. 20.

⁹⁴ MAROLT, n.d. str. 20.

⁹⁵ MAROLT, n.d. str. 20.

Mendirar, nevesta in ženin, okoli leta 1935

*Iéna nabiasta sən se zbrau,
san Iéžəš me buo gnáda dáu.
Iés pa nuóbe póšte nósən
ino móio žuáhto kúpe prósən,
də pa puóidate z məno
u to cirku žiégnano.*

*Tən búama pər suéta méšo
stríl ándoht našo.
Žianən buo zákon spríəiəu
sən Iéžəš ga buo besíəu.
Pər mizə sədí kumpaníja,
culə so Iéžəš ino Marija.
Zdei pa popima le usáčə ən gvaš,
doklír ie še Iéžəš pər nas.⁹⁶*

---

⁹⁶ MAROIT, n.d. str. 21.

Pripravo bale imenuje Marolt "čiste pærprabtə," takoj za tem pa omenja "skladanje banke," kar je seveda tudi nedoslednost pri poimenovanju. Ziljani na "senčni strani" pravijo "banka," na "sončni strani" Zilje slišimo tudi "čista." Ko opisuje nakladanje bale pod mendirarjevim nadzorstvom na voz ("koreto"), Marolt trdi: "... na prvega (sc. voz) je treba dvigniti težko čisto, polno šenice, kosov prta, perila in obleke..." In dalje, da na tej skrinji čepi stara, s sajami namazana baba ("mora"), ki ji mora mendirar "odrajtati tolar" (o tem Graber pri opisu rožanske svatbe), da se umakne. Na vrhu prvega voza naj bi postavili "z rdečimi in belimi trakovi ovešen kolovrat, povezane prtene rjuhe (darilo rjušne...), iz katerih moli velik 'štok cukra'."⁹⁷ Ta podatek je nejasen in ne vemo, kaj je avtor s tem mislil. In še nadaljuje: na drugi voz, naložen z omarami in posteljami, naj bi poleg zibke sedla nevesta. Na zadnji voz s kuhinjsko posodo, hišnim in poljskim orodjem in žaklji z žitom in domačimi pridelki sedeta tudi rjušenca (teta) in domači fant. Rjušenca ima pred seboj jerbas narezanega kruha, da ga bo delila "popotnikom, ki srečajo balo", fant pa v naročju drži kuro, ki naj bi odganjala uroke. Za ta zadnji voz pa naj bi privezali drobnico in kar nekaj glav živine. (Mnogo tega je zapisal Graber, velja pa za Rož, tudi to, da so balo nekoč vozili na četrtek po poroki.) Po vseh zbranih podatkih pa ziljska nevesta svoje bale ne spremlja na novi dom, pač pa jo pred odhodom poškropi z blagoslovljeno vodo, kar pa Marolt pripisuje hišni gospodinji. Da bi mendirar že pred zaklenjeno nevestino hišo moral od vaških fantov odkupiti nevestino doto (!) za Ziljsko dolino ne drži, pač pa je to Graber povedal za Podjuno (pa tudi za Mölltal). In še nadaljuje: "Domači fantje so medtem postavili konci vasi 'muto' (Maut), 'zapélə pot s četno'..." kar je tudi v nasprotju s podatki mojih informatorjev, po katerih naj bali ne bi nikdar "zapenjali," pač pa samo poročnemu sprevodu. Zapenjanje deklet pred ženitveno vasjo je Marolt zopet povzel po Graberju. Petelina, ki naj bi ga vozači banke skušali ukrasti, imenuje "petelajs," medsebojno obdarovanje zaročencev pa "šienkənga." Ženin naj bi daroval nevesti "čriəule liəpe ino strinfe biəle," ona pa njemu "čikəl" (poročno srajco). Marolt tudi tem darilom pripisuje poseben pomen: "Prvo je simbolni izraz posesti, saj stopi nevesta v ženinov čevelj in se mu s tem podvrže, srajca, tesno odelo, je simbolična priča ozke zakonske vezi..."⁹⁸ Tudi to je natančen, dobeseden prevod Graberja.

"Ofreht," ki naj bi ga dekleta priredila nevesti, fantje pa ženinu, je pri Ziljanih v navadi pred godovanjem, ne pa pred svatbo. Tudi ne pomnijo, da bi se na predvečer poroke zbrali na nevestinem domu in da bi jim nevesta postregla s skledo kuhane kaše. Temu podatku zopet sledi razlaga: "Morda je bil v tej navadi ohranjen spomin na solnčno darovanje, ko so v davnih časih neveste

---

⁹⁷ MAROLT, n.d. str. 22.

⁹⁸ MAROLT, n.d. str. 22.

darovale solncu prosene kaše.”⁹⁹ Seveda ta komentar ni Maroltov. Dobesedno isti opis najdemo zopet pri Graberju, vendar on ne trdi, da gre za Ziljane. Je le eden tistih splošnih Graberjevih opisov, ki jih pokrajinsko ne moremo določiti. Tudi Marolt jih ni.

Vstop v nevestino hišo ženinovim svatom brani starejši svat iz nevestine hiše, ki “jim grozeče nastavi 'bidle' (burklje ali gnojne vile).” Zapisal je dvogovor: “Koi ste prišlæ...če ko zahtiauate?” Mendirar odgovori: “Hualen buæde Iežæš Kristæš! Mi mama æn liæp nagælç, pa bi maste na liæpa rošca ino mi bæ radæ s tæga pušælc nadrilæ.” Strijc prijinja: “Na biækomej!... Mi uan dama tota rošca çie pobiæste, çieræ suetnik se je u huaçe usrou.” Mendirar...odreçe mirno: “Tistæ, kæ je tri dni u ribæ biu (sædou).” Nova uganka: “Pa mi uam dama naša rošca, çie pobiæste, koi je med Buægæn uoçæn æn Buægæn sinan pa sriædæ!” Mendirar: “Nuæs.” (Stori križ.)¹⁰⁰

“Strijc” naj bi privedel na hišni prag lažne neveste ali prve neveste, s “sua-mnastæn krancælčan.” (“Tota ni nan paduobna, tota buæma spuaçalæ.”) Tudi pravo nevesto (“Tota je naša tæ praua, tota buæma s obdržalæ!”) naj bi “strijc” predal mendirarju, ki prevzame njeno varstvo in ji najprej izroçi ženinovo darilo. (Nekaj vrst pozneje pa avtor trdi, da “ženinovo poročno darilo izroçi nevesti prej ta dan ponekod ali mendirar ali kak ženinov sorodnik...”). Navadno seveda oče, če je še živ, izroçi nevesto z besedami: “Pa boma van jo dalæ v Ježæšaban imenæ!” Potem tudi družica in ne samo rjušenca, pripneta vsem svatom, ne le moškim, svatovske šopke, mendirarju pripneta za klobuk venec in veliko ohcetno rožo z raznobarnimi trakovi. Ženin nevesti poda roko in se z njo trikrat zasuče v desno.

Vrstni red svatov na poti v cerkev je v različnih krajih različen, Marolt prikaže dva primera, pri enem se na prvem vozu za mendirarjem in godci vozi ženin s starešino, pri drugem pa nevesta z rjušno in družico.

“Zapenjalca,” za katero uporablja Marolt rožanski naziv “muta,” pri Zilji ni narejena iz svežih smrekovih majev, med katere naj bi zapeli “četno”, vrv ali rdečo nit, temveč vrv napno med dvema hišama. Za “zapenjalco” stopi “buršt” (puršt, fant) in ne kot je zapisano “v šemo napravljen in z zvončki ovešen 'besednik', ki drži krušno uopato... na eni plati... napisano z več dodanimi ničlami odkupnino, za katero se je ženin... pobotal, na drugi plati pa vsoto, za katero se bogajo - hantujajo...” Sledi dvogovor med svati in “fanti zapenjalci” (Kaj zahtevate? Saj je napisano, saj znate brati. To je preveč, ne moremo dati. Ko se dogovorijo: No pa plačajmo.), reševanje ugank (Mi vam pustimo to

---

⁹⁹ MAROLT, n.d. str. 23.

¹⁰⁰ MAROLT, n.d. str. 25.

rožco, če nam poveste, katere ovce več pojedó: bele ali črne. Tiste, ki jih je več. - Rožca je vaša, če poveste čigav Bog je bolj bogat: nemški ali slovenski? - Nemški, ki se v nebesa vozi /Himmelfahrt/, slovenski pa hodi /Vnebohod/ in nato: "Če je mendirar rešil vse uganke, sme po stari navadi in pravici on določiti višino odkupnine. Če ponudi vodji novец, ki ga ta ne more menjati, velja odkupnina, sicer mora položiti zapenjo, za katero se je ženin prejšnji dan zgovoril."¹⁰¹ Beseda "zapenja," nam je povsem nova in drugod nima potrdila. Zapenjanci imajo, po Maroltu, na krožniku pripravljen "zapenjalski venec," ki ovija kozarec vina. Nevesti napijejo in ji venec nataknejo na levo roko, mendirar pa kot odkupnino za venec vrže v kozarec novец. Prav tako osamljen in neverjeten je podatek, da družica ženinu med samim poročnim obredom šiva rožmarinov venček za klobuk: "Ko ovije mešnik poročencema s štolo roke, položi družica ženinu rožmarinov venček za klobuk in mu ga prišije, predno je obred končan." Kje je dobil ta podatek, ne vemo, prav gotovo pa je po Francisciju prevzel trditve, da siplje ženin drobiž predse, nevesta pa vznak, ostanek pa vržeta v vodnjak. Potek same gostije pa avtor opisuje dokaj verodostojno, zapiše vmes nekaj pesmi, ki pa niso vedno svatovske, kot npr. "dru-
ga jutranjica," kakor jo imenuje:

*Hóla, hóla, puǎbčǎ, ustáíǎite!
Ustáíǎite děčue ino žíǎné!
Liǎpo muǎdo iutró nás bǎdi,
s túrna iutǎrnica žíǎ zuani.*¹⁰²

France Marolt je iz nekega ohranjenega besedila belokranjske variante, ki naj bi imela značaj božične kolede, primerjalno sklepal na pomen koroške jutranjice, "...katere tekst je porušen in napev skoro pozabljen."¹⁰³ Svojo študijo pa zaključi z lastnimi komentarji in razmišljanji o pojmovanju in predstavah preprostega človeka, doda pa še nekaj ugotovitev iz obče etnologije, ki so jih v svojih delih zapisali etnologi, kot so J.G.Frazer in Lévy-Brühl.

Na koncu se vprašujemo, kako naj gledamo na ta Maroltov opis. Ali se, glede na nekatere našteté netočnosti, lahko sploh zanesemo na njegove podatke? Njegov opis je nastajal v tridesetih letih, izšel pa je le leto za Graberjevo knjigo *Volksleben in Kärnten* (prva izdaja 1934). Če je France Marolt res sam zbiral gradivo o ziljski svatbi v Ziljski dolini, je zamudil enkratno priliko, da bi takoj s svojim delom odgovoril in popravil Graberjeve napačne trditve.

¹⁰¹ MAROLT, n.d. str. 28, 29.

¹⁰² MAROLT, n.d. str. 38.

¹⁰³ MAROLT, n.d. str. 38.

Tako pa je prva kritika Graberjevega dela izšla šele leta 1936 izpod peresa Franja Baša v Glasniku Muzejskega društva XVII., pozneje, v šestdesetih in sedemdesetih letih, pa še nekajkrat (Ivan Grafenauer, Vilko Novak, uredniki slovenskih ljudskih pesmi, Mirko Ramovš itd.). France Marolt pa ne samo, da Graberjevih trditev ni popravil, sam je naredil še večjo zmedo s tem, da je celotne Graberjeve odstavke prevedel ali pa povzel tako nekritično, da je povsem zabrisal razlike med vsemi tremi koroškimi pokrajinami: Ziljo, Rožem in Podjuno. Če je bil res sam na terenu, je morda imel slabe informatorje, jih sam površno poslušal ali celo slabo razumel. Priznati moram, da odkar sem vzporedno primerjala obe omenjeni deli, se mi zdi to zadnje čedalje manj verjetno. K netočnostim pa je vsekakor pripomogla tudi Maroltova, včasih samosvoja narava, s katero je večkrat za mizo "konstruiral" besedila in napeve pesmi ter ljudske plese. Bil je pač romantičen zanesenjak, svojemu narodu je hotel čimveč dati, pri tem pa je nehote stopil z znanstvene poti, čeprav je prav v opisu svatbe skušal postavljati znanstvene hipoteze.¹⁰⁴

Po Maroltu štirideset let ni izšlo nobeno delo, ki bi strnjeno predstavljalo duhovno življenje Slovencev v Ziljski dolini. Šele v koroški koncertni sezoni 1976/77, ko je mešani pevski zbor SPD "Rož" Šentjakob v Rožu, pod vodstvom Lajka Milisavljeviča, pripravil koncert ziljskih svatbenih pesmi, je izšla knjižica - katalog "*Vascit pr Zile*". *Ziljska svatba v pesmi, besedi, plesu in glasbi*.¹⁰⁵ Poleg besedil pesmi, ki jih je zbral Lajko Milisavljevič in so nekatere bile prvič izvajane, prinaša katalog tudi nekaj krajših strokovnih prispevkov. Zahomčan Niko KRIEGL, ki je z veliko zagnanostjo in s srcem zbiral in zapisoval šege Ziljanov, je v knjižici opisal tudi ziljsko svatbo¹⁰⁶ tako, kakor jo je doživljal sam. Besedilo v knjižnem jeziku bogatijo ziljske narečne besede, v dialektu je zapisal cele dvogovore med mendirarjem in družico, med zapenjalci in svati itd. V *Ziljske ženitovanjske pesmi* se je poglobil Jože KORUZA¹⁰⁷ in s tem, kakor je zapisal sam, "skušal nakazati... pot zgodovinskega vrednotenja slovstvenih sestavin tega obreda"¹⁰⁸ in pokazati raznorodnost ziljskih ženitovanjskih pesmi, kajti, kakor poudarja, obredne pesmi so "večinoma obredne

---

¹⁰⁴ Kritično so Maroltovo delo ocenjevali: Ivan GRAFENAUER : Spokorjeni grešnik. Ljubljana, SAZU, 1965, str. 63 - 66.; - Uredniki Slovenskih ljudskih pesmi I. Slovenska Matica, Ljubljana 1970, v uvodu (str. XVIII - XIX), v pripombah k tipu št. 3 (str. 26) in tipu št. 5 (str. 50 - 51); - Mirko R a m o v š: Plesat me pelji. Plesno izročilo na Slovenskem, Ljubljana, Cankarjeva založba, 1980, str. 186.

¹⁰⁵ Vascit pr Zile. Ziljska svatba v pesmi, besedi, plesu in glasbi. Koncertni katalog. Izdal Mešani pevski zbor SPD "Rož" Šentjakob v Rožu v koncertni sezoni 1976/77.

¹⁰⁶ Niko KRIEGL, Ziljska svatba, v: Vascit pr Zile. (Koncertni katalog).

¹⁰⁷ Jože KORUZA, Ziljske ženitovanjske pesmi, v: Vascit pr Zile. (Koncertni katalog).

¹⁰⁸ KORUZA, n.d.

*Krieglova poročna slika,
leta 1937.*

*Nevesta Marija ima na desni
roki obešen kranclč, ki so ji
ga na šranghi dali fantje*

le po funkciji, ne pa po značaju in izviru.¹⁰⁹ O Maroltovih priredbah slovenskih ljudskih plesov Koroške v svojem prispevku razmišlja Mirko RAMOVŠ.¹¹⁰ Od svatbenih omenja *svatbeni rejč*, ki naj bi ga plesala le trojica svatbenih parov: ženin z družico, mendirar z nevesto in starešina s teto. Po Maroltu naj bi bil ta obred ostanek nekdanje hišne poroke. Sledila naj bi mu "svatbena polka," ki jo je Marolt rekonstruiral, v kateri pa je "izumetničena pot plesnih parov v obliki kvadrata."¹¹¹ V času, ko je zbor pripravljaj ta koncert, sem tudi

---

¹⁰⁹ KORUZA, n.d.

¹¹⁰ Mirko RAMOVŠ, Slovenski ljudski plesi Koroške v priredbi Franceta Marolta, v: Vascit pr Zile. (Koncertni katalog).

¹¹¹ RAMOVŠ, n.d.

sama bila na začetku zbiranja različnih poročil o ziljski svatbi in nekaj svojih takratnih izsledkov in misli sem strnila v kratek prispevek za ta katalog.¹¹²

Prav na kratko se ustavimo še ob obeh knjižicah Mohorjevih družb, celjske in celovške. V redni zbirki Mohorjeve družbe v Celju je leta 1981 izšlo delo Zmage KUMER *Od Dolan do Šmohora, Iz življenja Ziljanov po pripovedovanju domačinov*.¹¹³ Avtorica v uvodu skromno pojasnjuje, da so knjigo "pravzaprav spisali Ziljani sami," saj je ona njihovo pripovedovanje le povezala v vsebinsko celoto. Poudarja tudi, da knjiga ni namenjena strokovnjakom - etnologom in jezikoslovcem, zato je ziljsko narečje v pisavi prilagodila knjižnemu jeziku. Če jim delo že ni "namenjeno," jim pa vsekakor lahko dobro služi, saj anekdotično oblikovana pripoved ohranja avtentično sporočilo. "Zdaj sta pa oženjena..."¹¹⁴ je po ziljski svatbeni pesmi dala naslov poglavju, kjer opisuje ziljsko svatbo. Opisi se nanašajo na vasi Melane, Dolane, Brdo, Limarče in Moste. Kumrova je v besedilu ohranila veliko narečnih posebnosti in nam s tem Ziljane zahodnega dela doline bolj približala.

Najširšemu krogu ljudi je namenjena tudi knjiga koroškega rojaka Pavla ZABLATNIKA *Od zibelke do groba. Ljudska verovanja, šege in navade na Koroškem*.¹¹⁵ Najobsežnejše poglavje knjige slikovito opisuje prav koroške ženitovanjske šege¹¹⁶ po njih sestavinah: od vpeljevanja v novi stan, mimo snubljenja z zaroko in vabljenja na svatbo (vadanje), do vožnje nevestine bale, opisuje nam slovo od samskega stanu, sam poročni obred in ženitovanjsko gostijo. Posebno poglavje je avtor namenil ženitovanjskim igram in snemanju nevestinega venca, poglavje pa zaključi z opisom vpeljevanja neveste na ženinovem domu.

Ženitovanjske šege tako raznolikega področja, kot je Koroška, prikazati in opisati kar se da enotno, je zelo težko, saj so med posameznimi dolinami terminološke razlike, kakor tudi razlike v posameznih prvinah, pesmih, plesih itd. Zablattnik nam predstavlja vse šege in verovanja, ki so povezana s svatbo in s svatbenimi obredi, med besedilom ali v oklepaju navede dolino ali kraj, kjer je šega ali njena varianta v navadi. Tako lahko sami iz opisa koroških ženitovanjskih šeg razberemo tiste, ki so značilne za Ziljane.

---

¹¹² Helena LOŽAR - PODLOGAR, Pretres dosedanjih poročil o Ziljski svatbi, v: Vascit pr Zile. (Koncertni katalog).

¹¹³ Zmaga KUMER, *Od Dolan do Šmohora. Iz življenja Ziljanov po pripovedovanju domačinov*. Celje, Mohorjeva družba, 1981.

¹¹⁴ KUMER, n.d. str. 32 - 40.

¹¹⁵ Pavle ZABLATNIK, *Od zibelke do groba. Ljudska verovanja, šege in navade na Koroškem*. Celovec, Mohorjeva založba, 1982.

¹¹⁶ ZABLATNIK, n.d. str. 41 - 94. (Ženitovanjski običaji na Koroškem).

Če zberemo vsa poročila o ziljski svatbi, opazimo, da so bili nekateri avtorji dokaj izčrpní, da so opisovali svatbo od snubitve do svatovske gostije, zopet drugi (Franzisci, Potočnik, Marolt) so predstavili glavne prvine, nekateri pa so se omejili le na opise nekaj značilnosti: skoraj vsi omenjajo jahanje k poroki, nošo vsi natančno opisujejo, dovolj izvemo o snubljenju in o jedeh na gostiji. Dokaj izčrpní podatki so o bali in vabljenju na poroko, zanimiva je že zelo zgodnja omemba lažne neveste, enoten je opis sprejema neveste na ženinovem domu. Oglede omenja en sam avtor in le trije Tobijeve noči, za katere sem še sama pred dobrim desetletjem dobila podatke na terenu. Besedila pesmi sta od predvojnih avtorjev prispevala le Potočnik in Marolt, medtem ko o plesih na gostijah starejši viri, razen seveda Marolta, ne poročajo.

ZILJSKA SVATBA V SPOMINU ZILJANOV

Ko smo razčlenili in kritično pretresli kronološko zbrane tiskane in nekatere rokopisne vire o slovenskih ženitovanjskih šegah v Ziljski dolini, je prav, da to zgodovinsko sliko dopolnimo z opisi ziljskega ženitovanja, kakor živi še danes, če drugače ne, vsaj v spominu Ziljanov. Lastne terenske raziskave¹¹⁷ v Zahomcu, Spodnji in Zgornji Bistrici, v Gorjah, na Brnci in v Dulah, anketno gradivo in odgovori informatorjev - Ziljanov na vprašalnico Inštituta za slovensko narodopisje¹¹⁸ in omembe ženitovanjskih šeg na terenskih tonskih posnetkih Sekcije za glasbeno in plesno narodopisje,¹¹⁹ vse to nam kaže podobo ziljske svatbe v zadnjih desetletjih. Prav je, da ta spomin v zapisu ohranimo mladim rodovom.

Stara navada, ki pa se je zelo dolgo ohranila in se je starejši ljudje še spominjajo, je bila, da so za možitev godna dekleta na večer pred sv. Tomažem (20. decembra) *hodila poslušat pod okno* kake vdove. Če je bila vdova sama v sobi in ni govorila, so verovali, da se dekle v naslednjem letu še ne bo poročilo. Več upanja pa je imelo dekcle, ki je vdovo slišalo govoriti, posebno še, če je med pogovorom bilo izgovorjeno kakšno moško ime. Dečla je bila prepričana, da bo tako ime njenemu bodočemu možu. Kadar sta fant in dekcle bila že "čriez mera guadna" in ni še nič kazalo na ženitev, sta šla na velikonočni ponedeljek v Šteben (Sv.Štefan v Ziljski dolini) "*ušafanče prosit*" (ušafan - iz nem. für jemanden erschaffen sein - ustvarjen za koga, torej sta šla prosit za zakonskega druga). Na silvestrovo pa so ugibali prihodnost - "*trunčvali*" t.j. vedeževali: na klop so poveznili osem skled in pod vsako dali določen predmet: prstan,

---

¹¹⁷ Z Ziljsko dolino sem se prvič srečala septembra 1966, ko so v Zahomcu priredili vsakoletno štehanje. Ob pogovoru z vaščani se je porodila misel, da bi za filmom o štehanju posneli še Ziljsko svatbo. Od tedaj naprej sem iskala podatke v literaturi in drugih virih in kontinuirano zbirala gradivo, ki so mi ga posredovali informatorji: *Bistrica na Zilji* - Hana Druml, Joz Druml, Fridl Pipp, Mertl Godec, Anton Wallner, Anton Kuhling, Janez Pipp, Marija Popotnik; *Zahomec* - Niko Kriegl, Martin Zwitter, Pavla Wiegele, Martin Wiegele; *Blače* - Neža Anderwald; *Dole pri Šmohorju* - Marija in Franc Wutti; *Žmotiče/Brnca* - Walter Gutovnik, Janez Mertl; *Limarče* - Katarina Warmuth; *Dule* - Lojza Jank, Gertruda Verničnik; *Preseka* - Marija Zankl; *Moste* - Jera Jank, Neža Petrič; *Drašče* - Jozej Schnabl, Stana Millonig; *Gorje* - Hanzej Mešnik; *Šmerče* - Edvin Urbanc; *Melviče* - Frančiška Pernul, Lena Märtil; *Mele* - Lenka Kopitsch; *Potoče* - Rosvita Vospernik; *Št. Lenart pri Sedmih studencih* - Avguštin Čebul.

¹¹⁸ Anketa o šegah in verovanju "življenjskega cikla", B. ŽENITOVANJE, Vprašanja. Sestavila Helena LOŽAR, Ljubljana, Inštitut za slovensko narodopisje SAZU, 1969.

¹¹⁹ Posnetki na trakovih GNS, št. 793 (Potoče), 798 (Melviče), 803 (Bistrica na Zilji), 845 (Moste in Limarče), 846 - 849 (Dole), 850 (Dole, Limarče) in terenski zvezek Koroška 4 (Zmaga Kumer).

oglje, brinco (smrekovo vejico), čečo (lutko, punčko), glavnik, rožni venec, prajtelj (butaro), mošnjó. Vsak predmet je imel svoj pomen. Trikrat so vzdigovali. Po predmetu, ki so ga večkrat našli pod skledo, so sklepali o prihodnosti. Mladino je seveda najbolj zanimal prstan, ki naj bi pomenil poroko v novem letu. *Trunčvanje* se je ohranilo vse do današnjih dni, vendar je danes le še igra za krajši čas.

Preden je Ziljan smel misliti na snubitev, je moral opraviti vrsto obveznosti. Pred prvo svetovno vojno je bilo treba najprej k vojakom; šele po odsluženju vojaščini je bil lahko "puršt" (iz nem. Bursche - fant). Tako je bil fant star že 23 let, ko so ga sprejeli v "konto" - vaško fantovsko družbo. Fantje, ki jih je zajela vojna, so se vrnili domov stari več kot trideset let. Pri tej starosti pa niso dobili več pravega stika z "dečlami"; ostali so v ozadju. Starostna meja za sprejem v konto se je po prvi svetovni vojni znižala. Fantom ni bilo treba več čakati, da odslužijo vojake. Vsak je bil lahko sprejet v konto pri dvajsetih letih in celo pri osemnajstih, torej "že prej, ko je puab k žounirjem šeu."

Sprejem v fantovsko družbo - *konto* - je bil nekoč slovesen. Stari ljudje še poznajo izraz "anšuatá" za sprejemni obred. Etimologija tega narečnega naziva uradno sicer še ni razrešena, verjetno pa se ne motim preveč, če trdim, da jo lahko izvajamo iz besede (po)šlatati = (po)tipati, kajti kandidata za sprejem v konto so fantje "potipali" t.j. preizkusili na različnih področjih: na področju znanja, spretnosti, gibčnosti itd. Mladenič je sedel med kontovci, navadno pod lipo; najprej jim je moral izročiti določeno vsoto denarja. Ponekod je moral fant prestati razne preizkušnje: moral je jesti sol in poper, hitro odgovoriti na nekaj vprašanj, preskočiti mizo, mirno prenašati izzivanje starejših fantov. Šele po uspešno prestanih preizkušnjah si je lahko izbral "kotra" (botra), brez katerega ni smel prestopiti praga gostilne ali iti na plesišče.

Starostna meja za sprejem v konto se je v štiridesetih letih tega stoletja še znižala na šestnajst let, zadnja leta pa posebnega obreda za sprejem sploh nimajo več.

V Dolah v Ziljski dolini so se fantje navadno zbirali pri "mehovcu" (harmonikarju) na "jespi" (v izbi, v hiši), ali kar pred hišo, kjer so peli. Tudi hlapci so lahko bili zraven, mlajši fantje pa so smeli le od daleč poslušati. Če pa se je kateri silil le preblizu, so ga nagnali tudi s kolom, če opomin ni zalegel. Še po vojni so premladega fanta nagnali: "Dovta s tébo!" Le redko so se fantje zbirali med tednom, redno pa ob sobotah potem, ko je drugi "fajramt zvónu" (iz nem. Feierabend = delopust). Poprej pa je seveda moral biti hlev pospravljen in komati namazani.¹²⁰

---

¹²⁰ Franc WUTTI (pri Vinklarju) trak GNS, št. 848, posneto v Dolah 25.9.1976.

Tudi v Ziljski dolini je fantovska družba - konta - v razkroju. Po drugi svetovni vojni živé samo še ostanki v Spodnji Ziljski dolini, kjer "kontovci" še vsako leto priredijo "žegen" (žegnanje) s štehanjem in prvim rejem pod lipo.

Vaška fantovska družba pa je nekoč imela več pravic in jih je največkrat sprejemala kot dolžnosti. Če je bila priprava štehanja res dolžnost konte, pa so si pravico varovanja deklet sami vzeli kot dolžnost. Pod okno klicat, vasovat, je lahko šel samo "kontovc" in še ta le iz domače vasi. Tujega vasovalca so ujeli, mu nadeli komat, ga vpregli v "kúrtovc" (voz na dve kolesi, iz ital. carretto = ciza), zlezli vanj, da jih je vozil, kamor in kolikor časa so zahtevali. Vendar so fantje kljub temu pogosto hodili vasovat v sosednje vasi, čeprav so še po vojni imeli težave z domačini. Največkrat je prišlo do pretepa, tistemu pa, ki se je pripeljal z vozom (in mnogokrat z "izposojenim" konjem), so domači fantje voz zvezli na streho hiše, kjer je vasoval ali pa na sosedovo, včasih pa so ga celo z gnojem "nakidali." Premladega, pa tudi neljubega vasovalca je dekle polilo z vodo, bolj predrzna ga je celo s "kahvo paliva," če pa so ga ujeli kontovci, so ga pomočili v vaško korito.

Vasovali so največkrat ob sobotah in nedeljah, prepovedano pa je bilo ob petkih, v kvatrnih dneh, v adventu in v postnem času. "Kvatre te bodo prbile na duri, al boš šov k dečvam," se materinega svarila spominja Franc Wutti (Vinklar) iz Dol. Tudi tast mu je pravil, da je šel nekoč "prentlat" (vasovat) na kvatre. Prišel pa je samo do stoga, kjer ga je nekaj tako prestrašilo, da je prišel čisto bled domov. Menda je videl pri stogu črnega psa, ki ni bil "ne pæs ne næč" v "copah in vendar nag." Takoj je pomislil na kvatre.¹²¹

Danes se fant in dekle domenita, da se sestaneta kjerkoli, vendar je izraz "vasovanje" ostal v navadi tudi za tak sestanek. Vsak fant, ne glede na starost in okolje, iz katerega je doma, danes lahko vasuje, prav tako ni več "prepovedanih dni." Vendar pa starejši ljudje ne odstopajo od starih "užanc" (iz ital. usanza = šega, navada) in pogosto prav po tem sklepajo, kakšen je fant ("Kdor je količkaj olikan, že ve, kdaj sme priti").¹²²

Pređen so šli k svojim "dečlam", so fantje, "puršti", nekaj časa *pelj pod vaško lipo*. Peli so ljudske (Jes pa pojdan v pvanina..., Ad Bvašče besə prač..., Stoji, stoji tan lipica..., Hanzlček je šou na jago...), kakor tudi prave vasovalske pesmi. Spored vasovalskih pesmi je bil, lahko bi rekli, ustaljen. Spominjajo se npr.:

---

¹²¹ Kvatre so prvotni "sveti dnevi" ob začetku letnih časov, rimske "feriae." Cerkev jih je prevzela kot postne dneve in uvedla štiri kvatrne tedne: po pepelnici, po binškoštni nedelji, septembra in tretji teden v adventu.

¹²² Odgovor na anketno vprašanje št. 34 C (Niko Kriegl).

Jās dra man 'na lubca zbrana,
ki prov dielāč pad goro.*

*zares

*Jās ja bon k godcan pielu,
da se bon prov zmarnju* ž njo.*

*pogovori

♩ = 40

Jes dra man 'na lub - ca zbra - na ki prov
die - lāč pad go - ro, ki prov die - lāč pad go - ro.

*Je komaj nuāč storiva se,
sən stopu na gorica*,
sən slišu fanta luštnega,
kə k mojš dečva jucka.*

*dvorišče

*Lə čaj, lə čaj, ti dečva, ti,
tə bon pa jəs nauču:
al boš ti drujga ljubəva,
tə bon pa jəs zapustu!*

♩ = 60

Je ko-maj nuāč sto - ri - va se, sən sto-pov na go - ri - ca,
sən sli-šov fan - ta ušt-ne-ga, kə k mo-jə de-člə ju - cka.

Druga različica te pesmi je iz Dolan:¹²³

*In ko je noč storiva se,
sem stopu na gorišca,
sem slišau fanta družega,
k' je k moji decli vriskau.*

*Jes sem pa sam pri sebi djau,
jes bom to dečvo skušau,
al' ljubi fanta družega,
jo bom pa jest zapustu.*

Med vasovalskimi pesmimi pa je mnogo takih, ki po izviru niso ziljske. Veliko so jih v dolino prinesli vozarji, "furmani". Lega Ziljske doline, predvsem pa zamočvirjenje prostranih travnikov v spodnjem delu doline kot posledica podora Dobrača (l. 1348), zaradi tega pa preusmeritev gospodarstva na konjerejo, so Ziljane že zgodaj napotili, da so postali najprej tovarniki, "žamerji" (iz nem. Saumer), nato pa vozarji, "furmani", saj so živeli sredi stare prometne poti, ki je vodila v eno smer proti Beljaku do Dunaja in Salzburga, v drugo pa po Kanalski dolini do Trbiža, od tam pa ob Beli v Furlanijo in čez Predel na Goriško. Vozarji, "furmani" so bili komunikativni ljudje in so zato, mimo besednih paberkov iz furlansko-italijanske sosesčine, prinesli od svojih slovenskih rojakov v Kanalski dolini in na Goriškem marsikatero, tam razširjeno, v Ziljski dolini pa neznano pesem.

Nevesto so včasih sinu izbrali starši, ki se jim ni zdelo pomembno, da bi se fant in dekle prej "zamjerkala" (opazila, osebno spoznala). Premožni kmetje so za svojega sina iskali nevesto, ki bi mu bila po premoženju kar se da enaka, ki bi se po "vseh partah najbolj rajmava k šiša." Rekli so celo: "Lažje priženiti, kakor pripraviti (=pridelati)." Svoje dni so se ženili zunaj domače vasi, kar potrjujejo tudi najstarejši viri. Na splošno pa ljudje, če jih o tem povprašamo, odgovorijo, da si fantje sicer pogosto poiščejo nevesto drugod, ne v domači vasi; pravijo pa, da velja tudi še stari rek: "Žanitə bliza, pa kotrintə (botriniti, iskati botra) djelə (daleč)." Mladima je domača pomoč pač vedno dobrodošla, "kotrina" (botri) pa je "vasuaka žvahta" (visoko sorodstvo), s katero se ni dobro spreti in je bolje, da je daleč stran.

Začetek ženitovanja je bilo "viergvanje" - snubljenje. Navadno je šel "viergvat" (iz nem. werben) ženin z očetom. Prosila sta še kakšnega sorodnika, "kotra" (botra) ali prijatelja, da so šli skupaj na "viergve". Tudi za snubljenje

---

¹²³ Različico pesmi iz Dolan poznam s traku GNS, št. 848.

so bili določeni dnevi - navadno sobota ali nedelja zvečer in sicer najrajši v adventnem ali postnem času, ker so bile poroke navadno o pustu, sicer pa šele po Veliki noči. V "vaféntə (adventu) bəl v puastə naviergvatə (zasnubiti), pa a pustə bəl pa Velčə nočə žanitə," pravijo Ziljani. Dekletove starše so navadno obvestili, da bodo prišli snubit. Snubci so takoj spoznali, ali so v hiši dobrodošli in je bilo vredno priti snubit. Če so jih pogostili s klobasami in vinom, je bilo upati na uspeh. Prazna miza ali pa le "vidrca" (latvica) kislega mleka pa je zgovorno pričala, da so prišli zaman. Potem je šel "žobar" (govorica) po vasi, da so pri "viergvanju" dobili le "čisu mliekə (kislo mleko) in vilice." Če pa so se sporazumeli in so "viergvovci" nevesto "naviergvali," so se objeli in poljubili, nato pa takoj domenili, kdaj bodo šli v župnišče "aklic 'nter dajat," kdaj ženitno pogodbo delat in kdaj bo "vascit" (svatba).

"Aklic 'nter dajat" sta šla ženin in nevesta z očetoma. V oklicnih tednih pa je hodila nevesta vsak dan k maši, ob nedeljah, ko so ju oklicali, pa sta morala biti oba navzoča, da sta oklice slišala. Verovali so namreč, da bodo otroci gluhi, če bi se temu skušala izogniti. Čeprav pravega snubljenja danes ni več, pa so oklici še dolgo ostali, ker so po cerkvenih postavah bili predpisani. Mladi par so navadno oklicali trikrat, lahko pa tudi enkrat za trikrat. Pravijo, da so mlada dva "čriez kancəl vrglə" (s prižnice oklicali).

Že pri "viergvanju" so določili, kaj bo nevesta dobila za doto, dogovor pa so morali potrditi še pri notarju. Rekli so, da gredo "v kvošter evertrog delat" (iz. nem. Ehevertrag = ženitna pogodba) - tj. šli so k notarju, ki je nekoč bil v Podkloštru (Arnoldstein), kjer je bil od leta 1783 tudi sedež gosposke. Graščina je bila poprej benediktinski samostan, od tod se je ohranilo ime. Pri notarju so zapisali, kolikšen bo nevestin "diäv" (del, delež, dota): koliko krav, prašičev, kokoši in polja bo dobila. To je potem ostalo v njeni lasti. Starši pa so prispevali tudi denar, k temu pa je ženin moral pripisati še "cutopleng" (iz nem. Doppelung = podvojitve)). Če je npr. imela nevesta 1000 rajniš (goldinarjev) "diäva", ji je ženin pripisal še 300 ali 500 rajniš "cutoplenže". Med obema vojnama je nevestina dota znašala 1000 do 5000 ASch, danes pa kmetje odštejejo od 30.000 do 100.000 ASch, poleg tega pa prispevajo še del dote v naravi, bodisi njive ali pa opravo (sobno, kuhinjsko itd.). Včasih so starši doto izplačali teden dni po poroki, ko sta mladoporočenca prvič prišla na nevestin dom na južino. Danes to ni več določeno.

Ziljani zaroke nekoč niso poznali. Šele med obema vojnama je prišlo v navado, da je fant dekletu kupil prstan z belim ali rdečim "očesom", ki ga je dekle nosilo na levi roki. Kmalu za tem, ko je bila nevesta "naviergvana", je tudi sama napovedala obisk na ženinovem domu. Z materjo in včasih tudi s "kotro" si je hotela ogledati svoj novi dom. Šla je "na oglade". Razkazali so ji

hišo, posebno izbo, v kateri bo njena oprava. Med ogledom posestva pa je naskrivaj preštela, koliko komatov visi pred hlevom. Če pa se je fant "cužienu" (priženil), ogledov seveda ni bilo.

Zadnji teden oklicev sta ženin in nevesta naprosila kakega sorodnika ali prijatelja, da je v njenem imenu šel *vabit na "vascit"*. V svate so vabili tete in strice in obvezno botre. Premožnejši kmetje, ki so priredili veliko "vascit", pa so vabili tudi daljne sorodnike, prijatelje, predvsem pa sosede. Pred prvo in med obema vojnama je vabil "*vádovc*" (vabovec), po drugi vojni pa le še včasih, sicer pa vabita ženin in nevesta vsak svoje svate. "*Vádovc*" je bil "vascitna" oblečen, nosil je "búrmes" (črn, dolg plašč - na Štajerskem mu pravijo bur-nus), v rokah je nosil planinsko palico in na njej privezan "vascitən pušlāč". Lahko je "rajtov" (jahal) težkega ziljskega konja, ki je imel rep na kratko, po ziljsko zvezan, v repu in na glavi pa trakove svetlih barv. "*Vádovc*" je lahko šel tudi peš, "k nuágan".

Z vabljenjem ("*vadanjem*") pa se že začne slikoviti, lahko bi rekli spektakularni del ženitovanjskega obreda. "*Vábovc*" govori v ustaljenih obrazcih, ki sicer niso tako bogati kot npr. vabilo pozvačinov v Prekmurju, so pa stereotipni, povezani s tradicijo in bolj ali manj enaki za vso dolino. Za pozdravom "Hvalan bodə Ježəš Krištəš" in odgovorom domačih "Na večne čase," je vabovc povabil: "*Sən prišu ad ženina mpa nabeste pasvan, da bə prstoplə k vas-citə.*" Povedal je še ime ženina in neveste in kdaj bo svatba. Če je prišel s konjem, ni razjahal in je vabilo povedal kar pred hišo, če pa je prišel "k nuogan", pa je stopil v hišo. Gospodinja mu je namesto odgovora dala nož in nenačet hlebec kruha; z nožem je na spodnjo stran hlebca naredil križ rekoč: "*Bəg uača, Sin in Svetə Duh,*" potem odrezal "krajčəč" in ga spravil. Brez besed je s tem dobil potrdilo, da je vabilo sprejeto, po številu krajčičev pa so vedeli, koliko povabljenih se bo "vascitə" udeležilo. Še potem, ko na ženitovanje ni več vabil "vádovc," ampak sta ženin in nevesta vabila vsak svoje svate, je ta navada ostala in sta pri vsaki hiši, kjer so se namenili priti na vascit, dobili "krajčəč". Smela pa sta stopiti samo do "meta" to je srednjega trama v hiši. Tam sta se ustavila in povabila: "*Buəg vas primə. Mati pa uoča so reklə, pa tudə jes vas prosən, da bə prišlə k mené k vascitə.*"

Že pri snubljenju sem omenila, kaj je pomenilo, da so snubci nevesto "*naviergval*", da je torej snubitev bila sprejeta, ne da bi jim domači to povedali. Pri vabljenju se srečamo z drugim "nemim" odgovorom, izraženim le z znamenjem - krajčičem kruha. Taka znamenja so na svatbah pogosta, tudi pri ziljski svatbi zelo opazna. Pripadnikom iste etnične skupnosti so povsem razumljiva in jim nadomeščajo razlago ali z besedami izražen odgovor.

Nakladanje nevestine bale, okoli leta 1935

Povabljeni svatje so na nevestin dom začeli nositi "dare" in prispevke za ženitovanjsko gostijo. "Kotrina" (botri in botre) je nevesti navadno prinesla posteljnino, ženinu pa so dali denar, včasih pa konjsko opravo. Tudi ženin in nevesta sta drug drugega obdarovala: on ji je kupil "vascītne čriovle," ona pa njemu "vascītən srejšče" in kravato, oboje pa naj bi po nekaterih teorijah pomenilo podrejenost drug drugemu in trdno zakonsko vez.

V soboto pred poroko so se pri ženinu zbrali "kontovci", ki so prišli na lepo okrašenih vozovih. Tu so jim najprej postregli, ko pa je odzvonilo poldan in so odmolili "Angelovo češčenje", so se vriskajoč odpeljali po nevestino "banko", kakor imenujejo nevestino balo na senčni, ali "čiste", kakor ji pravijo na sončni strani Zilje (iz nem. Kiste = skrinja). Rekli so tudi, da gredo "čiste vozit". Število voz je govorilo, kako bogata je nevesta. Vsi "bankovci" ("čistovci"), tj. fantje, ki so banko vozili, so stali na prvem vozu in med potjo glasno prepevali, niso pa se smeli nič ustavljati. Na durih nevestinega doma jih je pričakal oče in jih povabil na južino, potem pa so začeli "banko" nositi na vozove - začeli so "banko basati". Bilo pa je določeno, kaj je treba naložiti na prvi voz in kaj na zadnjega. Prvi predmet, ki so ga prinesli iz hiše in ga naložili na prvi voz, so bile "nišče" ("nečke" - leseno korito za gnetenje kruha). Na

*Del nevestine bale, namesto
zibelke otroški voziček,
okoli leta 1935*

nišče so vselej postavili kolovrat s "tenčico", ki jo je bila napredla nevesta. Na druge vozove so naložili vse, kar je spadalo k bali: omaro, po ziljsko postlano "topelšpanig" (dvojno, zakonsko) posteljo, s "škarjami" pri straneh in "dilo" pri vzglavju, "koutarč" (prešito odejo), mize, stole, kuhinjsko opravo, grablje, vile, motiko, srp, pečne vile in lopato, grebljico ("krukvo") in trlico. Na zadnji voz pa so postavili "banko" ("čisto") - skrinjo, v kateri so bile zložene prtene rjuhe in več "štukov" (kosov) prta (platna), zraven pa so naložili še prtene vreče, v vsaki pa po pol "birnja" (dve četrti, birn = štiri četrti, ena četrt = 13 kg) od vsakega žita. "Čiste" so nekoč bile lepo namalane,¹²⁴ največkrat je bila na skrinji upodobljena nevestina krstna patrona. Naložili so še jerbase, v katerih je bila "v seno naravnana" kuhinjska posoda. Starejše ženske pa se spominjajo, da "porcelanaste" posode ponekod (npr. v okolici Brda) niso vozili; navadno so jo nosile ženske v jerbasih na glavi. Za zadnji voz so privezali, ali

¹²⁴ Posnetek na traku GNS št. 850, posneto pri Katarini WARMUTH in Mariji ZANKI v Limarčah dne 26.9.1976.

Preden odpeljejo nevestino balo, mati pokropi konja z blagoslovljeno vodo, okoli leta 1935

kakor pravijo “oprтали”, kravo, če pa je bila nevesta iz zelo bogate hiše, ji je oče primaknil še konja in “hotiča” (prašička). Kadar pa se je ženin “cu žienu” (priženil), krave ni bilo, pripeljal pa je konja.

Stara pravica “bankovcev” je bila, da so v nevestini hiši, pa tudi pri sosedih, kradli vse, kar ni bilo zaklenjeno. Najrajši so ukradli petelina in kokoši, pa tudi zibel, če se je le dalo.

Balo sta spremljali nevestina “kotra,” ki je bila pri “vascitə” “rjušenca”, in družica, navadno nevestina sestra ali prijateljica. Rjušenca je v naročju držala poln jerbas narezanega kruha, ki ga je spotoma delila mimoidočim. Kruh so delili zato, da mladim v življenju ne bo zmanjkalo darov tolažnika sv. Duha – “troštarja dare svetega Duha” - (ta rek se večkrat ponavlja, povsod v enaki zvezi besed, ki nam ni popolnoma razumljiva, vendar vemo, da je s tem mišljen “božji dar” t.j. kruh).

Šele ko je bilo vse “nabasano,” torej, ko je bila bala naložena, se je na pragu prikazala nevesta z blagoslovljeno vodo. Z desno nogo je pred prvega konja v

tla naredila križ, konja potegnila, da je prestopil za korak naprej, in potem začela kropiti od prvega konja do zadnjega v smeri “kakor sonce hodā, ad zjutršni stranā pruate večiaršnja.” Potem se je umaknila v hišo, bankovci pa so pognali konje. Tudi med potjo so kradli, lovili so kokoši in jih skrivali v “niščē”. Pri vsaki gostilni so se ustavili - so “cukiervālā” (iz nem zukehren - oglasiti se), vendar vozov niso zapustili; pijačo so jim morali prinesiti ven. Po vasi pa so odmevale fantovske, žegnanjske pa tudi že ohcetne pesmi. Ljudje se teh pesmi še spominjajo:

*Dečva mā nosā čriavālče,
čriavālčā so drajā** *drage
*šivana, šivana,
s sriabran so kovana.*¹²⁵

Pesem je fantovska, peli pa so jo tudi na žegnanjih. Žegnanjska je tudi:

Al mi na Ojstārnk* pridama, *gora nad Bistrico
ta liāpe dečle vidāma.
Liāpe sa dra Ukālce*, *dekleta iz vasi Ukve
kā maja krive cokālce.

*Še liāpše sa Rožanklce,
kā maja dovje jankice.
Najliāpše sa dra Zlankice,
kā maja kratke jankice.*¹²⁶

$\text{♩} = 60$

Pr Zi-lā ruož- ce ra- sta- ja po- zi- mā noj pa- lc- tā;

tuār ho- če ruož- cc tr- ga- tā, muār k Zi-lā po- nje pri- tā.

¹²⁵ Pesem je zapisal Lajko MILISAVIJEVIČ v Bistrici pri Flajškarju leta 1970. (N. Krieglova varian- ta, zapisana pod odgovor št. 283: “...s srjebran akavane...”)

¹²⁶ Odgovor na anketno vprašanje št. 39.

*Pr Zilə ruožca rastaja
pozimə noj paletə.
Tuər hoče ruožce trgatə,
muər k Zilə ponje pritə.*

*Mrzlə betrə pišaja,
bo teva zima bitə.
Dečva nema šocaja,
bo mogva od mraza umretə.*

*Liəpa dečva ruoža,
daklier ti nemaš moža.
Al boš ti moža meva,
tədej bo druga peva!¹²⁷*

Poleg teh so peli še druge: “K žovničan jes pojdan...,” “V Cəblovcə na puace...”, “Hanzlč mə kuojnčə pase...” itd.

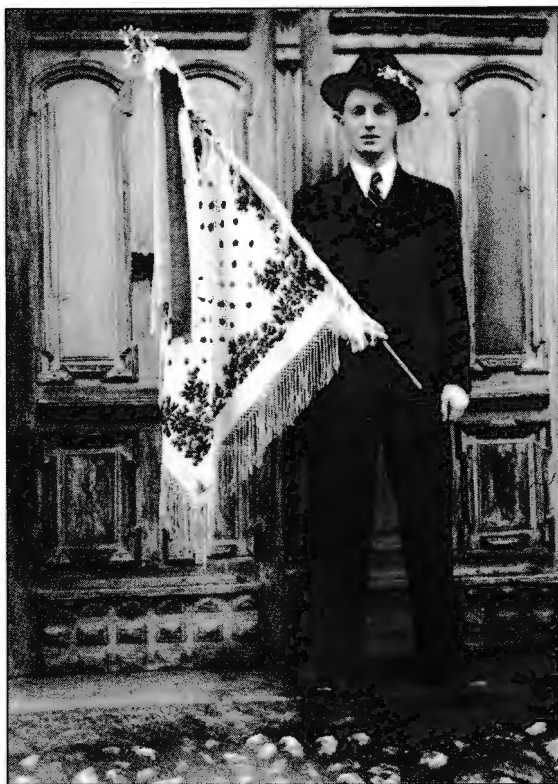
Ko so prišli “bankovci” pred ženinov dom, jih je na pragu pričakala ženinova mati. Tudi ona je vse vozove, ki so pripeljali balo, pokropila z blagoslovljeno vodo v smeri sončne poti. Medtem je rjušenca otrokom in tistim, ki so prišli “banko gledat”, delila kruh. “Bankovci” so začeli “*zbəsvatə banko*” (raztovarjati vozove), nato sta rjušenca in nevestina sestra uredili posteljo. Nekdaj je nevesta z balo pripeljala le eno široko posteljo (“topelšpanig postelj”), ki je ob podolžni stranici imela lepo okrašene posteljne škarje, da so zadrževale posteljnino, na vzglavju pa malo dvignjeno desko. Ziljska postelja je bila zelo visoka, vanjo pa je bil vdelan tudi predal, ki so ga potegnili ven in je v njem spal najmlajši otrok.

Ko sta ženski sobo uredili, ju je ženin peljal v “hišo”, kjer so jima postregli, nato pa sta vsem domačim, tj. ženinovi materi, očetu, sestram in bratom, v nevestinem imenu izročili t.i. “prgudnje” (“prgudnja”, “prguad”, iz: prigodnji = zgodnji, prezgodnji; prigoden = primeren, priličen; torej nekakšno predhodno, primerno darilo). Mati je navadno dobila blago za obleko, oče in bratje srajce, sestre “canetəlne” (iz ital. fazzoletto = ruta) ali predpasnike. Če so bili pri hiši “šləžiebən” (= posli), sta obdarili tudi nje.

Ženin si je v času oklicev med brati, sorodniki ali prijatelji izbral “mendirarja”, (iz banderar, bandera - ital. bandiera = zastava), zastavonošo, ki je pri svatbi imel prvo besedo. Skrbel je za zabavo, predvsem pa za to, da je vse

---

¹²⁷ Zapisala pri N. KRIEGLU avgusta 1967. Pesem je bila prvič predvajana po zapisu L. Milisavljeviča na koncertu (gl. op. 105).

*Mendirar z mendiro,
okoli leta 1935*

potekalo po ustaljenem redu; moral je paziti na "mendiro" (svatovsko zastavo), da je kdo ne bi ukradel, kar bi zanj bila sramota, paziti je moral tudi na svoj klobuk, predvsem pa na nevesto in družico. Če bi nevesto kdo "ukradel", bi jo moral poiskati in seveda odkupiti, kar pa vsekakor ne bi bilo poceni.

Nevesta pa si je morala izbrati družico; če je imela sestre, je prosila eno izmed njih, sicer pa je družico izbrala med prijateljicami. Na poroki pa sta obe bili enako oblečeni, obe sta imeli venec na glavi in bilo je prav težko ločiti eno od druge. Pravijo, da je to stara navada, še iz časov, ko so verovali, da nevesti grozijo zli duhovi. Ker sta bili nevesta in družica enako oblečeni, zli duhovi ne bi vedeli, katera od obeh je prava - torej ima ta šega obrambni - apotropijski pomen.

Birmanski "koter" je na svatbi navadno bil "za moža" tj. za starešino, birmanska botra pa za rjušenco. Vsem povabljenim svatom pravijo "vascitnə" (ohcetni).

Zadnji teden pred "vascijo" je mendirar družici prinesel "kvábuk" - klobuk, da mu ga je lepo "ocirala" (okrasila) z belo mirto, ki je prekrivala vso levo stran klobuka, in s trakovi, ki so viseli po hrbtu. Iz lepega "canetálna" tj. ziljske rute, mu je naredila "mendi-ro" - svatovsko zastavo. Klobuk in "zasukano" (zvito) mendi-ro je na poročni dan poslala na ženinov dom.

Navada je bila, da se je zadnji dan pred poroko ženin pri konti "ven kupval". To je bilo fantovo slovo od samskega stanu, od konte in od petja na vasi. Prešel bo v družbo mož in po poroki se bo moral v to družbo "anterkupvato". Stari ljudje se še spominjajo, da so tam, kjer se je nevesta "bek ženiva" (iz nem. weg = proč) fantje ženinu dan pred poroko prinesli "kerancal", da ga je odkupil. Če pa se je "puršt bek ženu", so pa dečle prinesle venček, plačati pa ga je prav tako moral ženin. Slovo od samskega stanu je fant navadno pripravil v krčmi, le redko doma, nikoli pa ni bilo v navadi, da bi se nevesta s posebno prireditvijo poslavljala od prijateljc.

Na dan poroke (navadno na nedeljo ali ponedeljek, danes predvsem ob sobotah, nikdar pa v postnem in adventnem času) so se ženinovi svatje zbrali na nevestinem domu. Dobro znamenje je bilo, če je na dan poroke deževalo ali snežilo, saj bo tako mladima "cu čidavo" (iz besede kidati = nalagati, kopiciti). Zjutraj, ko so se svatje zbrali, so jim najprej pripravili "bruštək" (zajtrk), nato pa se je ženin poslovil od bratov in sester, starše pa je prosil odpuščanja za vse žalitve in skrbi, ki so jih imeli z njim: "Prosən adpəstita mə, al sən vajə kej užalu," oče in mati pa sta ga pokropila in ga pokrižala. Svatje so se že uvrstili v sprevod: prvi je šel mendirar z "zasukano" (zvito) mendi-ro; sledili so mu moški svatje, kot zadnji starešina in za njim ženin, ženske pa so se v sprevod uvrstile šele za njim. Takrat, ko so moški svatje še jezdili, so se ženske vozile z vozovi in ljudje so šteli, koliko "miz je bilo na konjih." Vozovi in konji so bili lepo okrašeni s pisanimi trakovi in s cvetjem, voznikov bič pa z drobnim vencem iz "žingrada" (iz nem. Sin(n)grün = zimzelen/Vinca minor). Če sta bila oba iz iste vasi in če cerkev ni bila predaleč, so šli peš.

Prihod ženinovih svatov pred nevestino hišo pa se je razvil v pravo ljudsko igro. Glavni "igralci" so bili: mendirar na ženinovi in nevestin oče ali kak drug svat na njeni strani. Ko so se ženinovi svatje že dovolj približali nevestini hiši, so zapeli:

*Pasluši, paštiena nabesta,
pašluši mendirarčov gvas.
Məndirarč pa cestə privrišče,
kə made da tiebe abvast.*

*Ta krančalč boš muogva uzete,
pa stopatə v zakanščə stan.
v tian stanə boš muogva žəveta,
da kuanca žəbljenja svojga.
Pa peva boš tucala haja,
k' boš zibava sinčka svojga.¹²⁸*

Pa - šlu - ši, po - štie - na na - be - sta, pa -
 šlu - ši mən - di - rar - jov gvas, mən - di - rarč pa
 ce - stə pri - vri - šče, kə ma - de do te - be a - bvast.

Pred nevestino hišo pa so se potem spraševali:

*Al je to tista šiša,
al je to tista vies.*
Al je to tista dečva,
k' sən huodu k njej v vies.¹²⁹*

*vas

Ko so odpeli, so začeli nevesto "vzegvatə" ("dvigovati" - tu v pomenu *klicati*). Mendirar je hotel vstopiti, toda vrata so bila zaklenjena. "Potumral" (potrkal) je in klical, sprva mirno, potem pa vedno glasneje ("Vaprite, vaprite! Kək pa da je zaklenjeno? Al nja' nkuəgar dōma?"), in ko so se končno tisti v hiši le oglasili, se je med obema stranema razvil živahen dvogovor - "prerekanje *ta pa sən*." Nevestini domači niso hoteli nič vedeti, kdo je pred vrati, od kod in

¹²⁸ Odgovor na anketno vprašanje št. 347; pesem je zapisal tudi L.Milisavljevič v Bistrici leta 1975.

¹²⁹ Terenski zvezek "Ziljska dolina" (Helena Ložar), september 1967 (Bistrica na Zilji). Tudi odgovor na anketno vprašanje št. 354.

Al je to ti - sta ši - ša, al je to ti - sta vios,

al je to ti - sta de - čva k'son jes ho - duk njo v vios.

zakaj so prišli. (*“Koj pa hočte mpo od kod ste pršlǎ?”*) Mendirar jim je dopovedoval, da so “z jutrsne dežiele” in da bi “əna ruažca melǎ”. V hiši pa niso hoteli odpreti, dokler jim niso rešili nekaj ugank, npr. “Čierǎ Bug je bǎl bogat - ta niemščǎ, bǎl ta svabenjǎ?” Odgovor: “Ta niemščǎ, k' se pele v nabiesa, naš pǎ ki houdǎ.” - “Tuǎ bǎl špara čriǎvle, Svabenc bǎl Niǎmc?” Odgovor: “Svabencǎ nosja čriǎvle kǎ na nuogǎb, Niǎmcǎ pa tudǎ nǎ rokǎb” (die Schuhe = čevlji; die Handschuhe = rokavice) itd. “Boma pa paledlǎ” so končno bili pripravljeni, “ki pačajte še 'nmav.” Na pragu se je potem prikazal nekdo, ki je proti mendirarju obrnil “bidle” (burklje), drugi pa je pripeljal “prvo nevesto” - staro žensko, grdo oblečeno, s slamnikom na glavi, zato so ji rekli “ta svamnasta”. Ponudil jo je ženinovim svatom: “Tulǎ mama jǎna, bǎ se rada žaniva, bo ja dra ta prava.” Toda za mendirarja in druge je bila “dra cǎ stara” in je “na morja metǎ.” Da pa ne bi “zastojn čakava”, so jo “vǎn pvačǎlǎ”. Mendirar ji je v roke stisnil nekaj denarja in začel prositi za “kej boljšega, da se bǎ vrajmavo za pušǎlč.” Naslednja “nevesta” je bila že mlajša in lepša - pripeljali so družico, rekoč: “No, stej boste pa zagvišnǎ zadovolnǎ.” Mendirar je bil sicer res zadovoljen in je oznanil, da bo “tota vzev za se,” za ženina pa da ni “ta prava”: “Bǎ blǎ tǎkǎ duabrǎ mpa paledlǎ v šiša, morebitǎ je še čǎ kǎkǎ ruažca za ženina, da nǎ bo scagu!”

V Dolah se spominjajo, da so se pred zaprtimi vrati nevestine hiše pregovarjali s pesmijo:

*“Mi smo prišli v vašo šišo,
da b' nam dali vašo bčer.”*

*“Mi b' van jo dro radi dali,
al' bǎ vedli kam je šva.*

*Al je šva prašiče futrat,
bǎl je šva pšǎnica plet.”*

*Mendirar Niko
Kriegl z družico*

Pesem so ponovili trikrat, šele potem so nevestini “eno staro ven komandirali.” Z njo pa niso bili “anferštandən” (einverstanden = sporazumni) in potem je še dolgo “dauravo” (dauern = trajati), da so poslali pravo.¹³⁰

Spominjajo pa se še stare pripovedne pesmi, ki je sicer niso nikoli peli, predstavlja pa začetek svatbe in del svatbenega obreda; mendirar in družica začneta slavje z dvogovorom, ki na koncu izzveni v prošnjo za srečen konec “vascità”:

Mendirar je stopil pred svate:

*Pralubə muajə svatə,
ki stopte stej v stran,
da jes muajə družicə
pa sriədə pvac dan!*

Družica ga je pozdravila:

*San Ježəš, Marija nej bosta s tebo,
sə mə nizkə prklonəš,
pa krancač tvoj bo!*

---

¹³⁰ Povedala Lojza JANK po pripovedovanju Delharjeve mame (Gertrude Verničnik) - posneto na traku GNS, št. 848.

"Lažna" ali "ta suamnatá" nevesta, Drevlje 1980

Nato je družica položila mendirarju venec okoli klobuka, on pa se ji je zahvalil:

*Prav lepø zahvaløn, držiica jøs te,
kø sø tøkø z liapama ruožcamø acirava mø.*

Družica je še prosila:

*Čiør sma v buažjan imenø tota vascit začela,
da bø v buažjan imenø øn srenčøn kuanc melø.¹³¹*

V hiši se je nevesta poslavljala od domačih; kleče je starše prosila odpuščanja in blagoslova. Medtem pa je pred hišo žalostno zazvenela:

Ki to vas prosøn, luba mata,   * le, samo
ki na rute me kne dajte,
u ravnah so žiø čriøšnje zrele,
na rutah je še sniøg na strešø.¹³²*

¹³¹ N. KRIEGL, odgovor na anketno vprašanje št. 359.

¹³² Pesem je povedal N. KRIEGL iz Zahomca septembra 1966 in jo pozneje tudi zapisal kot odgovor na anketno vprašanje št. 283 in 347 v anketi "Ženitovanje" Helene Ložar (gl.op.118). Prvič je bila javno predstavljena na koncertu Vascit pr Zile. Ziljska svatba v pesmi, besedi, plesu in glasbi. Koncertna knjižica Mešanega pevskega zbora SPD "Rož" Šentjakob v Rožu 1976/77 (gl.op. 105).

$\text{♩} = 50$

Ki to vas pro - sön, lu - ba ma - to, ki na
 ru - te me kne daj - te, v rav - nah so žio
 čriö-šnje zre - le, oj na ru - tah je še sniög na stre - šö.

Končno je oče pripeljal nevesto na hišni prag. "Stej pa mama ta prava! Tota sma nualä, da boma mua(g)lä zvezatö pušlč!" je oznanil mendirar in oče se je vdal: "Pa boma vön ja dalö v Ježöšaban imenö!" Nevestina mati je prinesla "prajtl" (velikonočno butaro), ga položila na hišni prag in nevesta ga je morala prestopiti. Medtem, ko je nevesta prihajala iz hiše, pa so svatje peli:

*Tan je dra an liap gartälč zagrajen,
 s temö liapamö ruožcmö zasajen.
 Tan me bode moja dečva čakava,
 mad ta liapami ruožcmö prangava.*¹³³ *hodila, pohajkovala*

$\text{♩} = 72$ $\text{♩} = 36$

Tan je dra 'n liap gar - tolč za - gra - jen,
 s tie-mö liö - pa - mö ruož - cmö za - sa - jen.

¹³³ Terenski zvezek Ziljska dolina (Helena Ložar), avgusta 1967 (Zahomec in Bistrica)

Družica je vsem svatom pripela "vascitən pušəlč" iz mirte - oženjenim na desno, neoženjenim na levo stran. Mendirar je nato opozoril nevesto, da se mora posloviti od "ledik stanu":

*Preluba nabesta, spremenə tvoj stan,
tvoj ledək vesialə je stopu v stran,
vzema svavo, ad ledək staná,
čiarəga muəraš zapəstita,
žališ v tə zakonsčə stan stapita.¹³⁴*

Nevesta se je še enkrat obrnila k staršem:

*Srenčnə vača, srenčnə matə,
srenčnə sestrə noj pa bratrə.
Tər je z Buəgan, Buəg je ž njən,
san Ježəš je Marijən sin.¹³⁵*

Tudi mladi svatje so se morali posloviti od svojih dveh tovarišev; mendirar jih je pozval, naj ostanejo prijatelji:

*Pasluštə, puəbčə, tə žavastnə gvas,
dva špana ad konte gresta ad nas.
Jəmlata svavo ad ledək stána,
mi puəbčə ad njəh glih tako.*

*Buəg žegni, Buəg žegni naš zakənsčə par,
stej ga boma spramilo prad ta žegnan uətar.
Prjatlə sma blə, pa astanma še stej,
Buəg žegni nas vse za naprej!¹³⁶*

To dogajanje pred nevestino hišo je zadnja leta (tam, kjer so se starih šeg še držali) pomenilo le zabavo, s katero se je začel poročni dan. Ob dejstvu, da ta navada ni bila le šega, ampak že pravi obred, s stereotipnimi govori, pesmi in prošnjami, o katerih nam viri poročajo že v prejšnjem stoletju, pa moramo pomisliti, da se "vzevvanje" neveste nekoč morda ni odvijalo le v zabavo, ampak je prav gotovo imelo globlji pomen - zadrževanje neposrednega prehoda iz samskega v zakonski stan. Torej so to že *obredi prehoda*, (t.i. "rite de passage"), morda celo z nekaj apotropijskimi prvini, ki naj bi nevesto obvarovale pred zlimi vplivi.

---

¹³⁴ N. KRIEGL, odgovor na anketno vprašanje št. 359.

¹³⁵ Odgovor na anketno vprašanje št. 359. Informator N.Kriegl se je pesem naučil od svoje stare mame. Pesem samo recitirajo.

¹³⁶ Kakor op. 135.

*Nevesta in teta zapuščata
domačo hišo. Teta nosi šartelj, ki
ga bo položila na oltar,
okoli leta 1935*

Ko se je nevesta poslovila od domačih in od prijateljev in prijateljic in ko so vsi dobili svoje šopke, so se "vascitnə" uvrstili v svatovski sprevod. Prvi je bil mendirar z dvema mlajšima svatoma, nato so šli vsi moški, oba očeta, ki sta nosila vino v steklenicah, okrašenih z "vascitnan puščan", za očetoma je stopal starešina z ženinom, sledila jima je rjušenca, za njo pa nevesta z družico in kot zadnje vse ženske. Taka razporeditev svatov v sprevod je veljala tudi v primeru,

$\text{♩} = 96$

Sma pri-šlə, pa spet poj-də-ma, ta mva-da Moj-ca pe-lə-ma, da

niə bə piskre rom-pa-va, o-če'n mater žal-va, da niə bə piskre žal-va.

*Svatovski sprevod, okoli leta
1935*

če so se v cerkev vozili z vozovi (pred prvo vojno so moški največkrat "rajtali" = jezdili) in velja še danes, ko se je poročni sprevod spremenil v kolono okrašenih avtomobilov.

Pesem pa ni utihnila:

*Sma prišla pa spet pojđama,
ta mvada Mojca pelama,
da nia ba piskere rompava,*
oče 'n matar žalva.*¹³⁷*

**razbila
užalila

Pred prvo vojno so bile vse ženske v svatovskem sprevodu oblečene v ziljsko nošo. Tudi nevesta je bila "zəlanka" - na glavi je imela "canetəl," na njem pa ziljski moški klobuk in okoli klobuka venec. Če pa je "krancəl zaspava", ali kakor so tudi rekli, da je bila "že čriaz," ni smela imeti venca, ampak na eni strani klobuka le šopek. Da nevesta v primeru, če je že bila noseča, ali če je že imela otroka, ni smela imeti venčka iz mirte, ampak le šopek, je bilo v navadi tudi potem, ko so se vse bolj pojavljale neveste v belih oblekah. Ko je leta 1957 Ljubljancanka Mirjam Tozonova opazovala svatovski sprevod, se je čudila, da je nevesta imela v rdečem šopku dva bela nageljna. Pojasnili so ji, da

---

¹³⁷ Kakor op.105.

dva nageljna pomenita dva nezakonska otroka, ki ju je nevesta že imela. Ker pa se je poročila z očetom obeh otrok, je poroka lahko bila slovesna.¹³⁸

Nevesta je svojo poročno obleko včasih podedovala. Marija Wutti (Vinklarca) se je spominjala, da jo je mati za poroko oblekla v "ras" (plisirano krilo), ki ga je za poroko nosila že stara mati in ga je Marija potem shranila za poroko svoje hčerke; tako je prehajal skozi štiri rodove.

Na glavi je nevesta imela "(fa)canetəl" s črnimi "franžami", na nogah tenke, bele "štumfe", čeznje pa še druge z "bobami", brez stopala in le do kolen, z gumbi pri strani, pod kolenom pa podvezane. Vinklarca je rekla, da je bilo lepše, če so bile noge debele. "Ras" je segal do kolen, da se je videl "mašəlc" (podveza) na nogavicah.¹³⁹

Ko so zapuščali nevestin dom, so svatje peli staro obredno pesem, ki simbolično ponazarja nevestino slovo od samskega stanu in zaskrbljenost pred "dolgo rajžo" v zakonu.

*Jes gren, jes gren, jes muərən jətə,
preč ad totga kraja;
voščəm van 'na vəhka nuəč,
vi mənə srenčna rajža.*¹⁴⁰

♩ = 96

Jəs gren, jəs gren, jəs muərən jə - tə preč od tot - ga kra - ja,

jes van o-ščən vəh-ka nuəč, bi mənə srenčna raj-ža, jes van o-ščən raj-ža.

Če je pot do cerkve vodila čez reko ali potok, je nevesta "darovala vodi" - v vodo je vrgla nekaj denarja, da se ji otroci ne bi utopili.

¹³⁸ Mirjam TOZON, Dva dni med Ziljani. Rokopis v Arhivu ISN, sign. A 34.

¹³⁹ Marija WUTTI (Vinklarca). Terenski zvezek Koroška 4 (Zmaga Kumer).

¹⁴⁰ Terenski zvezek Ziljska dolina I. (Helena Ložar); tudi odgovor na anketno vprašanje 359.

Šranga - zapenjavca, okoli leta 1935

Vaški fantje - kontovci - pa neveste niso dali zastonj. Če se je možila v drugo vas, so na koncu vasi ali pa sredi poti v cerkev postavili "zapanjavco"; čez pot so potegnili debelo vrv, na mizi so imeli pripravljeno vino, na "talarju kranclč" za nevesto, na krušnem loparju so bile "cifre zašribane", ki so povedale, kakšno odkupnino zahtevajo fantje za nevesto. Imeli pa so tudi skrit škop slame, da bi ga lahko takoj zažgali za svatovskim sprevodom, ki bi se hotel izogniti plačilu odkupnine. Tako bi sramota gorela in smrdela za "vascitanami". Na zapenjavci se je svatovski sprevod moral ustaviti in začelo se je "hantvanje" (iz nem. handeln = pogajati se) med "zapienjuvca" in mendirarjem. "Hantvanje" je bilo v obliki medsebojnega postavljanja ugank. Kolikor ugank je mendirar rešil, toliko ničel so kontovci zbrisali na loparju in kolikor so jih rešili "zapienjuvca," toliko so jih spet pripisali. Mendirar je moral biti zelo spreten, da je pravilno odgovarjal. Vprašanja pa so bila največkrat takšna:

<i>Kaj je čez božjo besedo?</i>	- Trakovi v mašnih bukvah.
<i>Katera reč je v cerkvi najbolj "ibržna" (= odveč)?</i>	- Streha nad prižnico.
<i>Katere ovce več pojedjo, bele ali črne?</i>	- Tiste, ki jih je več.
<i>Zakaj na Dobraču repa ne raste?</i>	- Ker je nihče ne seje.
<i>Na katero stran pade zajec, ko ga ustrelijo?</i>	- Na kosmato.
<i>Koliko luna tehtja ("Čeko luna vaga")?</i>	- Štiri "firtelne" (četrtine).
<i>Kaj je šele narobe prav?</i>	- Brazda. ¹⁴¹

¹⁴¹ Terenski zvezek Ziljska dolina II. (H.Ložar Podlogar).

*Mendirar plačuje za zapenjavcem,
Drevlje 1980*

Končno so se “zglihali” in mendirar je “zapiénjувcan” odštel denar, eden izmed kontovcev pa je na krožniku odnesel nevesti venec iz mirte. Sredi venca je bil kozarec z vinom. Nevesta je prijela kozarec, pri tem pa ji je fant potisnil venec na roko, ona pa je na krožnik položila nekaj denarja. Nekaj je priložil še ženin in sprevod je ob petju nadaljeval pot proti cerkvi.

*Na nabesta sən sə zbrav,
ki san Buəg je mə jo dav.
Ona mə liəpe pošte nosə,
noj vso žvahta lepə prosə,
da pa pojda ja z məno
v ta ciərku žiegnano.¹⁴²*

Še danes je navada, da je poročni obred vedno v nevestini fari. Ko so se približali cerkvi in je začelo “*vascitnan n' ter zgotə,*” so svatje nehali peti. Pozorno so poslušali, kateri izmed zvonov - večji ali manjši - bo prej utihnil, kajti po starem ljudskem verovanju naj bi to povedalo, kateri izmed mladoporočencev bo prvi umrl: če prej utihne večji zvon, bo mož umrl pred ženo, če pa manjši, pa bo prej umrla ona. Takih znamenj, ki so jih ljudje opazovali in iz njih mladima prerokovali prihodnost, je bilo veliko.

¹⁴² Pesem sem julija 1967 zapisala v Zahomcu in v Bistrici. Prvič je bila po zapisu L. Milisavljeviča predstavljena na koncertu v Rožu (gl.op. 105).

♩ = 36

'Na na - be - sta sən sə zbrav, ki san Buəg je mə jo

dav. O - na mə liə - pe po - šte no - sə, noj vsa

žva - hta le - pə pro - sə, da pa poj - da - ja z mə -

no v ta cior - kov že - gna - no.

♩ = 72

1. Koj za'n liəp trošt i - noj ve - sie -
2. Ka - dar spu - nan, da Buəg ve - čnə
4. Ka - te - ra ne bo nkol he - ra -

lje uži - vlja mo - je sr - ce, 3., 5. Mi Kri - sti -
je za ne - be - sa ustvarov me.
va, bo na ve - čno gve - ra - va.

ja - nə zvo - lja - nə, mi smo ja vsi po -

vab - lje - nə k tej ne - be - ški va - sci - tə.

Mendirar z "zasukano" mendiro, Drevlje 1980

Sprevod je stopil v cerkev, s kora pa je zazvenela stara obredna pesem "Ad neveščã vascita":

*Koj za 'n liep trošt inoj besialje,
 uživa 'nco moje srce,
 kadar spunan, da Buag večne
 je za nabesa ustvaru me.*

*Mi kristjana zvolena,
 mi smo ja vsã povabljena,
 k tej naveščã vascita,
 ktera nie bã (h)erava,*
 bo na večna gverava.*¹⁴³*

**prenehala
 trajala

¹⁴³ Pesem mi je leta 1967 povedal N. KRIEGL, ki jo je leta 1970 tudi zapisal kot odgovor na anketno vprašanje št. 491. Izšla pa je že leta 1846 v pesmarici Matije Majarja pod št. 77 (svatbene pesmi) s pripombo, da jo pejejo "kedar svati okoli oltarja gredo." Majar tudi poudarja, da je pesem "bolj nova" in od vseh pesmi "naj bolj ponemčena," vendar vseeno zelo priljubljena.

*Med poročno mašo.
Za ženinom in nevesto stoji
mendirar z "odsukano"
mendirom, Drevlje 1980*

Med petjem je mendirar z zvito - "zasukano" mendirom odšel pred oltar ter z njo trikrat spretno zamahnil, tako da se je popolnoma odvila. S tem je svatom dal znamenje, naj se za njim zvrstijo okoli oltarja k "ofru" (darovanju): najprej so šli moški (razen ženina in starešine), zadnja med njimi sta šla nevestin in ženinov oče, ki sta mimogrede na "zahodno" stran oltarja postavila steklenici z vinom. Sledile so jim vse ženske, kot zadnji rjušenca z nevesto. Rjušenca je v rokah držala šartelj in šopek in je oboje položila na oltar zraven vina, kar je pomenilo, da je na svatbo povabljen tudi župnik. Šele za njima sta stopila k "ofru" okoli oltarja ženin in starešina. Potem so se razvrstili pred oltarjem: na levi strani nevesta, za njo rjušenca, za rjušenco družica, na desni strani pa so drug za drugim stali ženin, starešina in mendirar. V sprevedu in sploh med poročnim obredom pa ves čas pogrešamo obe materi. Navada je namreč bila, da nevestina in ženinova mati (kdo ve, ali le iz praktičnih vzrokov, ker je doma bilo treba marsikaj narediti) nista nikoli bili pri poročnem obredu v cerkvi.

Nevesta meče bonbone med otroke, Drevlje 1980

Ponekod (npr. v Limarčah) pa so morali darovati "na dve strani": ko so šli po levi strani za oltar, so dali "ofer" za mežnarja, ko so prišli izza oltarja pa za "gospoda".¹⁴⁴

Poroka je bila navadno z mašo, da je nevesta dobila "*poročni žegen*," poročni obred pa je bil po darovanju. Vino, ki so ga "*vascitra*" prinesli s seboj, je duhovnik po maši blagoslovil in mladoporočencema nazdravil, nato sta ga pila še ženina in nevesta, za njima starešina in rjušenca, mendirar in družica, oba očeta pa sta medtem nalivala vsem drugim svatom in tudi vsem tistim, ki so bili tedaj v cerkvi. Mladoporočena sta nato še enkrat šla sama okoli oltarja. Stara navada je bila, da je nevesta za oltarjem vprašala ženina: "Čej bova prejšjava?" (Kje bova lan sejala?) Zakaj ga je vprašala prav to, lahko samo domnevamo: eno najpomembnejših ženskih del je bilo ravno predenje in tkanje in nevesta je bila zelo ponosna, če je imela veliko "štukov prta" v skrinji.

¹⁴⁴ Trak GNS, št. 850; posneto pri Katarini WARMUTH v Limarčah, 26.9.1976.

Otroci pobirajo bonbone in denar, ki ga je mednje vrgla nevesta, okoli leta 1935

Če smo zelo pozorni, pa lahko med poročnim obredom opazimo še vrsto drobnih dejanj in znamenj, ki naj bi mladima po "ljudski veri" določali usodo: ženin je nevesto rahlo dregnil s komolcem, da mu ne bi "hvač vzeva", ali se bosta zakonca "vglihala" ali ne, pa so "povedale" sveče in njih mirni ali plapolajoči plamenček.

Svatje pa so že odhajali iz cerkve. Mendirar se je postavil na cerkveni prag in v klobuk nabiral denar za nevesto, ki je potem v lopi - pokritem prostoru pred cerkvijo, otrokom "sejala" drobiž, nekaj pa ga je vrgla tudi na grobove. Pomena te šege se nihče več ne spominja, kar kaže na njeno arhaičnost, na darovanje mrtvim. Pri cerkvenih vratih pa sta ženin in nevesta lahko tudi sama zbirala denar (npr. v Dolah). Nevesta je imela bel "šnajc" (robec), povabljeni pa so vanj ali pa v ženinov klobuk spustili "droben denar." Zunaj pa so že čakali otroci, da bodo šli "krajcarje pobirat," ko bosta mlada dva metala denar. Spominjajo se še, da sta včasih gledala v cerkev in metala denar čez rame nazaj.

Pred cerkvijo pa so svatje že peli:

*Stej sta pa aženjena,
prov lepə se imejta,
liepe truoce ciglita,*
še liəpše jəh učita.¹⁴⁵*

*otroke vzgajajta

$\text{♩} = 96$

Stej sta pa a - že-nje-na, prav le - pə se i - mej - ta, liə - pe truo-ce
ci - gli-ta, še liə - pše jəh u - či - ta, liə - pe truo-ce -či - ta.

Mladoporočenca sta morala še v župnišče k “pošribvanju” (“zapisovanju”), nato pa so se uvrstili v sprevod proti domu - mendirar z družico, ženin z nevesto, starešina z rjušenco, nato moški in ženske po parih. Med potjo so peli šaljivo pesem “Mici, Mici, Mojcele,” v kateri si moški in ženske odgovarjajo s tem, da si postavljajo nemogoče naloge kot pogoj za skupno življenje.

*Mici, Mici, Mojcalə,
hočeš moja bitə,
ti pa muəraš Mojcalə,
z svamce žida presta.*

*Jes dra hočən, Mojcalə,
z svamce žida presta,
ti pa muəraš, Hanzalə,
pa njej v nieba lestə.*

*Jes dra hočən, Hanzalə,
pa njej v nieba lestə,
ti pa muəraš, Mojcalə,
na múərpəčə pasvətə.*

¹⁴⁵ Terenski zvezek Ziljska dolina I. (Helena Ložar), sept. 1966, (Zahomec), julij 1967 (Bistrica). Posneto tudi na trak GNS, št. 845 v Mostah (Jera Jank) in trak št. 850 v Limarčah (Katarina Warmuth, Marija Zankl).

*Jes dra hočan, Mojcələ,
na múərjəčə pastvatə,
ti pa muə-rəš, Hanzələ,
vso voda vən ščrapatə.*

*Jes dra hočan, Hanzələ,
vso voda vən ščrapatə,
ti pa muə-rəš, Mojcələ,
ves piesek vən zəštətə.¹⁴⁶*

♩ = 96

Mi-ci, Mi-ci, Mojcə-lə, ho-češ mo-ja bi-tə, ti pa muə-rəš,
Moj-cə-lə, z svam-ca ži-da pre-stə, ti pa muə-rəš, pre-stə.

Pot domov pa je bila “dolga,” saj so svatje “*cukiervalə*” (iz nem. zukehren = oglasiti se, vstopiti) v vsaki gostilni, da se gostilničarjem niso zamerili, predvsem pa zato, da so doma imeli dovolj časa za pripravlanje “*mava*” (iz nem. Mahl = gostija, pojedina). “Mav” je navadno bil na ženinovem domu, vendar pa je zanj prispevala tudi nevestina hiša. Kuharice so najeli in jim potem plačali ali v denarju ali v blagu. Koliko kuharic je bilo potrebnih za pripravo svatovske pojedine in koliko dni prej so jo že pripravljali, je bilo odvisno od števila povabljenih.

Ko je torej doma bilo vse pripravljeno, so v gostilno poslali sla in mendirar je potem imel veliko dela, ker je moral svate spravljati iz krčme.

Poseben obred pa je predstavljal *sprejem neveste na ženinovem domu*. Ta šega vsebuje mnogo arhaičnih prvin, od katerih ima vsaka svojo simboliko. Svate je na pragu pričakala ženinova mati. Mladoporočencema je ponudila roko v pozdrav, jima želela veliko božjega blagoslova, nato pa se je obrnila k nevesti, rekoč: “Koj je reku Ježəš jogran (učencem)?” Nevesta ji je odgovorila: “Mir van bodə,” nato je iz njenih rok sprejela hlebec kruha in nož, kar naj bi izražalo

¹⁴⁶ Odgovor na anketno vprašanje št. 550. Pesem je zapisal tudi L. Milisavljevič l. 1975 v Bistrici. Prvič je bila predvajana na koncertu (gl. op. 105).

*Pred cerkvijo po poroki,
Drevlje 1980*

*Mladoporočenca ob grobu
staršev, okoli leta 1935*

Po obredu gredo svatje najprej v gostilno, okoli leta 1935

*Sprejem neveste na ženinovem domu.
Mati sprejme nevesto s hlebcom kruha,
okoli leta 1935*

*Nevesta odreže krajčič,
Drevlje 1980*

željo, naj jima kruha nikoli ne manjka. Nevesta je na spodnjo stran hleba z nožem naredila križ in odrezala dva krajčiča; v enega je sama vtaknila kovanec in ga dala deklici, ki je stala poleg nje (navadno je to bila njena birmanka), v drugega pa je denar vtaknil ženin in krajčič dal fantiču. Dekletce in fantič sta s krajčičem *tekla okoli hiše*, da bi tako mladi družini "pričarala" blaginjo.

Na levi strani Zilje (Limarče, Brdo, Mele, Melviče, Preseka) pa je znana druga različica te šege: mati je dala nevesti hlebec kruha in rekla: "*Reži trošta dari svetega Duha*," potem je nevesta odrezala dva krajčiča, ju dala "dečvi" in "puabu," ki sta zdirjala okoli hiše. Če je izza hiše prvi pritekel fantič, so "pre-rokovali," da bo prvi otrok fantek. Verjetno pa je to že mlajša različica tiste prvotne, ki smo jo zapisali na desni strani Zilje (Zahomec, Bistrica, Gorjane itd.).

Nevesta pa je od hlebca morala odrezati še tretji krajčič. Izročila ga je hišni materi, v zameno pa je dobila hišni ključ, vejico rožmarina in skodelico blagoslovljene vode. Tedaj je rjušenca stopila nevesti za hrbet in ji čez glavo vrgla kokoš, ki je morala skozi vežo zbežati pri zadnjih vratih ven. Če bi se kokoš v zraku obrnila in zbežala nazaj, mimo neveste ven, bi to po ljudski veri pomenilo, da tudi nevesta v hiši ne bo zdržala in da bo "*ulatéva*" (zbežala, ušla). Vendar pa to ni edina razlaga te šege. Nekateri pripovedovalci so namreč trdili, da vržejo kokoš nevesti čez glavo zato, "da nebej v njo kej zvušnato" (iz nem. *verwünscht* = zaklet), da nevesto s tem obvarujejo vseh zlih sil. Mati,

*Otroka tečeta s krajčičem
kruha okoli hiše,
Drevlje 1980*

nevesta in ženin so nato šli kropit okoli hiše in sicer spet od jutranje proti večerni strani, potem pa sta mladoporočenca čez velikonočni prajtelj prestopila hišni prag. Skupaj s starešino in rjušenco sta šla v kamro molit za srečo v zakonu, medtem pa je mendirar začel "posajati" (razvrščati) svate k mizam. Poskrbeti je moral, da je vsaka ženska imela svojega svata, v sredini je določil prostor za ženina in nevesto, na desno sta prisedla starešina in rjušenca, sam pa se je usedel na levo poleg družice. Otroci so sedeli pri zadnji mizi.

Na mnogih svatbah so imeli tudi godca - "miehovca", če pa je bila ohcet bogatejša, pa je bilo več godcev in več različnih glasbil, tako da so rekli, da je "bistra muzika". Temu pa ni bilo povsod tako in godca sploh ni bilo. Svatje so hodili plesat v bližnjo krčmo. Zopet drugod je godec prišel šele pozneje in so mu najprej postregli v drugi sobi, nato pa so mu odredili prostor pri peči ali v veži, kjer so svatje navadno plesali. Plačevali so mu za vsak rej posebej in sproti, kdor pač je rej naročil.

Ko sta ženin in nevesta "fertig" odmolila, se je začel "mav". Na mizo so začeli nositi jedi, mladoporočenca pa sta dobila le skodelico mleka in sta morala "iz te šalčke vkøp pitø, da bæ vkøp država."

Jedi so na mizo nosili večkrat - dva ali trikrat v presledkih - rekli so, da je gostija imela dva ali tri "gonge." Za vsak "gong" (iz nem. der Gang = pot,

*Ženin in nevesta hodita z materjo
okoli hiše in molita,
okoli leta 1935*

*Nestvi vržejo kokoš čez glavo,
okoli leta 1935*

*Kuharice z ženino
materjo, okoli leta 1935*

opravilo) pa je bilo več "riht". Najprej je prišla na mizo "čisava župa" (ziljska kislja juha), ki so ji Nemci rekli "windische Suppe". Pravijo, da je v to juho treba dati devet reči, da je dobra. Juho skuhajo iz kurjega in ovčjega mesa z jušno zelenjavo (razen korenja, da ni presladka). Ko jo odcedijo, vmešajo kislino smetano, rumenjake in žlizo moke na liter juhe, meso iz juhe pojedjo posebej. Zraven prinesejo "hrenovc" (zrezane in z juho polite žemlje, dodajo smetano, jajce in hren). Druga "rihta" je navadno "nabulana prata" (s kruhovim nadevom polnjeno ovčje ali svinjsko meso) in kot priloga "brušče" ali "čompe" (krompir), riž, rezanci in solata. Nekaj ur pozneje so pripravili "drugi gong". Na vrsti je bila "svadka župa" (navadna mesna juha) in razne vrste zrezkov s prilogami. Posebna jed pa je bil "močevnək" - strd (med) in "spščeno" (stolpljeno) domače maslo, ki so mu primešali moko, žganje, cimet in nagelove žbice. V skledi so ga postavili na sredo vsake mize in vanj so svatje pomakali "fancovte". Pravijo, da je to zelo nevarna jed - močnejša kot vino.¹⁴⁷

Po vsaki jedi so mizo "sneli" (pospravili), na njej pa so ves čas ostale ziljske "kuape" (kope). V kopah je bilo v velikih skledah "naravnano" mrzlo meso, pogača, "fancovtə", "zavitnjače" itd. Iz kope pa je bilo treba znati jedi jemati, sicer se je podrla, kar tistemu, ki se mu je to zgodilo, ni bilo v čast.

---

¹⁴⁷ Trak GNS, št. 798. Povedala Lena MĀRTI. (pri Štokarju) Melviče.

Med posameznimi jedmi so plesali in peli napitnice ali druge šaljive pesmi.

*Stej sa prišle te novice,
da boja prišle nove žlice,
piskrče, škandielčöce,
noj pa tudi luböce.*

*Stej je prišva ta navada,
da se mieša vina z vada,
daklier je biv še star bokav,
je ga sačö še 'n gvažäč dav.*

*Nova mera, nova vaga,
to se mäne vse fršmaga,
litrček noj kilogram,
tega jes še na poznan.¹⁴⁸*

Stej sa pri - šle te na - vi - ce, da bo - ja pri - šle no - ve žli - ce,

pi - skr - če, škän - diel - čö - ce, noj pa tu - dö lu - bö - ce.

¹⁴⁸ Odgovor na anketno vprašanje 642. Pesem poznajo tudi drugod na Slovenskem. Po raziskavah Karla BAČERJA iz Novega mesta je pesem nastala leta 1876, ko je v stari Avstriji stopila v veljavo uredba o novih merah in utežeh. Napisal jo je dolenski pesnik, skladatelj in godec Možé (= Ivan Rupnik, rojen 1813 v Malem Kalu pri Mirni peči, umrl 1882 v Bučni vasi pri Novem mestu) in je to njegova najbolj razširjena pesem. K. Bačer je sledil pesnikovemu rodu in zbiral njegove pesmi. Več o njem je pisal v Slovenskem etnografu IX., 1956, str. 215 - 236 (Dolenjski ljudski pesnik in godec Ivan Rupnik-Možé, (ponatis v : K. Bačer, Iz dolenske preteklosti). Možetova pesem ima 16 kitic, začne pa se: Nova mera, nova vaga, kdo se je zmislu tega vraga! Litrček in kilogram, vem, de bom že spet goljfan... Po Janezu Trdini je bil Može zaradi te pesmi celo obsojen in je baje v zaporu odsedel 48 ur. Izpustili naj bi ga menda zato, ker je igral klarinet v kazinski bandi.

Druga taka šaljiva pesem je bila:

*Al gren jes ən gvaž žganjča pit,
ona pa prabə: "muəəš hitrə 'movka prit."
Al se pa to ne zgadi,
se me gniewa cielah štirnajst dni,
še bəl panuačə ko padni.¹⁴⁹*

Ali pa:

*Žiənu sən se,
pa griva me,
k' noče lažatə pr məne.*

♩ = 60

Žiə-nu sən se, pa gri-va me, k noče la - ža - tə pr mə - ne.

Če je zmanjkalo vina, pa so zapeli:

*Čej sa stej tistə te svetə lədi,
k'sa v Kani Galilejə pər vascitə bli?
Oni sa za miza sadelə
vinca pa niəə nəč melə.¹⁵⁰*

♩ = 180

Čej sa stej ti-stə tə sve-tə lə-di, k'sa v kanga-li - le-jə pr va-sci-tə bli?

♩ = 72

O-ni sa za mi-zo sa - de - lə, vin-ca pa - niə - sə nəč me - lə.

¹⁴⁹ Odgovor na anketno vprašanje št. 642.

¹⁵⁰ Odgovor na anketno vprašanje št. 642.

Nekatere pesmi so med svatbo večkrat ponavljali (npr. Zdej sta pa aženjena), peli so tudi nekaj splošno znanih ljudskih, ki so jih po svoje priredili (Lani sem ženiva se). Nepogrešljiva pa je bila "Pesem od Adamča."

*Vadam je dra srenčen biv,
daklier je biv še sam;
dr je pa društva on dabiv,
je pa gratov zapalan.*

*Jeva je ga zapalava,
prapabiedan sad mu dava;
onadva sta pa biva štrafana,
z paradiža 'zšafana.*

*Žienstva se dra rade vdaja,
da jøn le služta treba ni,
zraven pa žið nja družga maja,
mpa štolciraja z meno.*

*Skuz vaše te žvahtne žubare,
skuz vaše te žvahtne marnvanje,
sa pa bla modra možaja
zapalana gratala.¹⁵¹*

Mendirar je moral skrbeti, da so pri plesu vse ženske prišle na vrsto. Plesali so polko, "bolcer" (valček), štajriš in seveda "povštertanc". Rajanje sta navadno začela mendirar in družica.

Med "mavom" pa so prišli na svatbo tudi vaški fantje "štokat" (= svate drezat). Ponekod so skozi okno porinili pečne vile, burkle, da so jim "vascitøn prate gor dalə." "Štokovci" pa so se s pomočjo kuharic včasih splazili pod mize in so svate drezali v noge ali jih vlekli za krila, da bi pod mizo dobili kaj jedače in pijače. Nevesti ali družici so mimogrede ukradli čevelj in potem zbežali v gostilno. Seveda je bila mendirarjeva dolžnost, da je čevelj našel in ga odkupil. Včasih pa so štokovci pojoč prišli naravnost v sobo. Prinesli so "krancelj" iz mirte in "žouja" - "židanih panteljnov", ki ga je moral ženin "ven pvačatə". Venec so prinesli na krožniku, sredi venca pa je bil "štuc" (visok kozarec) poln vina. Ženin je vino poskusil, položil na krožnik denar in "štuc" dal naprej.

¹⁵¹ Pesem je znana v vsej Ziljski dolini z manjšimi spremembami v besedilu. Tu je objavljena tako, kot jo je v Bistrici zapisal L. Milisavljevič in kakor je bila prvič predstavljena na koncertu (gl.op. 105). V arhivu ISN hranimo še zapis N.KRIEGLA iz leta 1970, GNS pa ima posneto prvo kitico na traku št. 845 kot Adamčeva pesem. Zapela jo je Jera JANK, posneto 24.9.1976. Pesem poznajo tudi v Kanalski dolini.

$\text{♩} = 60$

Va - dam je dra sren-čon biv, da - klier je biv še
sam, dr je pa dru-štva on da-biv, je pa gra-tov za-pa - lan, je pa
gra-tov za - pa - lan. Je-va jə ga za-pa - la - va, pra-pa-
biə-dan sad mu da-va; o - na - dva sta pa bi-va štra- fa - na, 'z pa-ra-
di - ža 'z ša - fa - na, z pa-ra - di - ža, z ša - fa - na.

Če pa se je ženin "cu ženu", so "krancelj" prinesle dečle iz njegove vasi. Ko so se "štokovci naštokali", so šli plesat, vmes pa so največkrat ukradli nevesto ali družico in ju odpeljali v gostilno, včasih celo v sosednjo vas. Tu so pili, kar pa so zapili, je moral plačati mendirar, ko ju je našel.

Proti koncu vascitə, pozno ponoči ali celo zjutraj, je mendirar pozval svate, naj darujejo za kuharice, ki so vse "piskre polomile in še same v piskre padle." Za svate je bil to znak, da je svatbe konec. Začeli so se poslavlјati, zadnji so odšli nevestini starši, ki so hčerko še opozorili, da se "vascitan črieval vəhka abuje, pušlə šele prídaja križə mpa nadluje."¹⁵²

V starih časih je bila navada, da sta ženin in nevesta tri noči po poroki "držala svetə večar" - nevesta je hodila spat domov. To so imenovali "Tabijebe nočə". Šele četrto noč je mlada žena za vedno ostala na novem domu.

¹⁵² Terenski zvezek Ziljska dolina II. (Helena Ložar-Podlogar) 1975.

Če primerjamo Ziljsko dolino z drugimi koroškimi dolinami, ugotovimo največ razlik v terminologiji (vascit, ženitu, ojset; zapenjalca, muta, šranga; banka, skrinja, čista; itd), sicer pa le v različicah posameznih prvin (npr. na Zilji zapenjajo nevesti oz. svatovskemu sprevedu, v Rožu in Podjuni pa bali; lažno nevesto poznajo Ziljani in v spodnjem Rožu, v okolici Št. Jakoba v Rožu in v Podjuni pa te šege ni bilo. Za Ziljsko dolino pa je, v primerjavi z drugimi koroškimi pokrajinami, značilno, da so od nekdaj na gostijah pili vino, (dru-god pa t.i. "Steinbier"), kar je gotovo povezano s tovorjenjem vina iz Italije.

Koroška in z njo Ziljska dolina sta del vzhodnoalpskega kulturnega območja, zato je razumljivo, da se tudi v svatbenih šegah pojavljajo prvine, značilne za ta kulturni prostor, ne glede na različne narodnostne skupine. Ziljska dolina leži v trikotniku treh narodnostnih skupin, pri katerih lahko ugotavljamo skupne osnovne črte in medsebojne vplive. Seveda pa so ožja območja razvila in oblikovala svoje lastne značilnosti. Šele z dobrim poznavanjem le-teh tudi pri sosednjih narodih bi lahko primerjali in določali razlike in skupne črte celotnega vzhodnoalpskega kulturnega prostora.

Zusammenfassung

BERICHTE ÜBER DIE HOCHZEIT DER GAILTALER SLOWENEN (vom 18. Jahrhundert bis heute)

Die Slowenen im Gailtal (Kärnten) waren in ferner Vergangenheit vor allem Fuhrleute. Beim Erdbeben im Jahr 1348 verschüttete ein Bergsturz am südöstlichen Hang des Dobratsch (2166) siebzehn Dörfer des Unteren Gailtals und dämmte den Abfluß des Gail-Flusses, wodurch die breiten Wiesen teilweise versumpfen. Das nun saure Viehfutter bedeutete die Grundlage der Pferdezucht. Das Fuhrwesen war damals ein ertragreiches Gewerbe und bot den Leuten eine gute materielle Grundlage, mit ihm wurden aber auch so manche kulturelle Güter mit den Nachbarländern ausgetauscht und manches Neue in das Land gebracht. Die großen sozialen und ökonomischen Bewegungen, vor allem das Ende des Fuhrwesens, das Voreinschreiten der bäuerlichen Mechanisierung und damit der Verfall der Pferdezucht haben gemeinsam mit der Germanisierung in den letzten Jahrzehnten das soziale Leben der Gailtaler sehr geändert. So wird auch die Gailtaler Hochzeit, einer der schönsten Brauchkomplexe der Slowenen, bald nur noch in der Erinnerung fortleben.

Die Quellen über die Hochzeitsbräuche im slowenischen Teil des Gailtals können bis zum 18. Jahrhundert zurück verfolgt werden. Die slowenischen und deutschen Quellen sind verhältnismäßig zahlreich, doch sehr unkritisch, was schon von den Zeitgenossen festgestellt wurde. Dieser Beitrag stellt den Versuch dar, alle gedruckten und womöglich auch handschriftlichen Quellen über die Gailtaler Hochzeitsbräuche chronologisch zusammenzufassen und kritisch zu erörtern.

Der erste Bericht über die slowenischen Hochzeitsbräuche im Gailtal stammt aus dem Jahr 1798. Man findet ihn in der Reisebeschreibung von J.H.G.S. (=Julius Heinrich Gottlieb SCHLEGEL).¹ Ein besonderes, ausführliches Kapitel ist den "Verlobungsbräuchen im wendischen Theile des Gailthales" gewidmet. Wir erfahren über die Werbung: "Wenn eine Mannsperson hier zu heiraten gesonnen ist, so nimmt sie zwei Männer mit sich, geht mit diesen an den Ort, wohin seine Absichten gerichtet sind, und zwar nach Einbruch der Nacht..." Sie geben an, ein Pferd oder ein Rindvieh kaufen zu wollen, "nur

---

¹ J.H.G.S. (Julius Heinrich Gottlieb SCHLEGEL), Reise durch einige Theile vom mittäglichen Deutschland mit dem Venetianischen. Erfurt 1798, 204 - 210.

nach einer Kuh darf man schlechterdings nicht fragen, da man darunter ein Mädchen, die (!) keine Jungfrau mehr ist, versteht.“ Später sagen sie den wahren Grund des Besuches, und erst dann beginnt man mit der eigentlichen Werbung und mit dem Verhandeln über die Mitgift. Dann wird die Besichtigung im Haus des Bräutigams und die Einladung der Gäste durch einen Hochzeitsbitter beschrieben, das “Cranzelbinden” wird nur mit dem Tanz im Brauthaus erwähnt, was uns zweifelhaft vorkommt, denn es folgt gleich die Erläuterung: “Sobald die Nacht einbricht, schickt der Bräutigam drei Junggesellen mit Sträußern auf den Hüten, die einen Wagen mit einem Pferd bei sich führen, zur Braut, ihre Kleiderkiste und das Spinnrad abzuholen”, also ist die Rede vom Abholen der Mitgift. Gleichzeitig schickt der Bräutigam seiner Auserwählten auch die Brautgeschenke. Sie bestehen aus “ein paar rothen wollenen Strümpfen, die Fersen mit Leder besetzt, und ein paar grünen Galonen geknüpft, einem Halstuche, Mieder, einem Viertel Wein, einem Lebkuchen und Semmeln...” Auch die Braut beschenkt den Bräutigam mit einem grün-wollenen Halfter, grün-seidenen Hosenbändern, einem Hemd mit Manschetten und roten Bändern darein geknüpft. Weiters wird der Hochzeitstag beschrieben, das Ankleiden der Braut (sie wurde in einen violetten, mit grünem Band besetzten Kittel, einen weißen Schurz und schwarz-tuchenen Rock gekleidet), der Hochzeitszug, ganz kurz die Vermählungszeremonie in der Kirche und das Hochzeitsmahl mit dem Hochzeitstanz.

Aus dem Jahr 1807 stammt der Bericht von Franz WERNER. Sein 97 Seiten langes Manuskript *Geographisch (!) und statistische Bemerkungen von Oberkärnten* befindet sich im Landesarchiv für Steiermark in Graz. Im Kapitel “Hochzeiten im Gailtale”² wird zuerst der Heiratsvertrag erwähnt, dann das Laden der Hochzeitsgäste und der Hochzeitszug bis zum Brauthaus, das geschlossen ist. Es wird erst nach “...längerem Wortwechsel ... aufgetan, und ein altes, häßliches Weib in Lumpen und mit einem Strohkrantz auf dem Haupte als Braut vorgestellt”. Für den Autor ist der Hochzeitszug der interessanteste Teil der ganzen Feier. “Der Bursche sitzt ... im Sattel, seine Schöne hinter ihm die Füße herabhängend, die Rechte um den Leib des Geliebten schlingend, mit der Linken sich am Roßschweif oder an dessen Schweifriemen haltend...” Es befremdet jedoch, wenn Werner in der Fortsetzung berichtet, daß der Bräutigam und die Braut nicht reiten, sondern jeder in seinem Wagen zur Kirche fahren. Es wird auch die Wegsperre erwähnt, das ganze Hochzeitsritual in der Kirche und das Festmahl zu Hause, wobei die Speisefolge erstmals genau angegeben ist: “Die Hochzeitstafel besteht aus einer sauren (einmach=!) Suppe

---

² Franz WERNER, Hochzeiten im Gailtale, in: *Geographisch und statistische Bemerkungen von Oberkärnten*, 1807, S. 33 ff. (Manuskript). Aus dem Manuskript zitiere ich mit allen eventuellen grammatikalischen Fehlern.

mit Rindfleisch und Brod (!), dann einer süßen (Rind=) Suppe mit Rindfleisch und saurem Kraut und Krenn. Dann eine Schüssel Schweinsschunken, Bratwürste, Reinlinge, dann gefüllter kälberner Braten.“ Sehr interessant ist der Bericht von den Schlußgerichten, die von den verheirateten Schwestern, den Taufpatinnen der Braut und der Kranzjungfer vorbereitet werden. “Im Grunde eines Reisekorbes muß ein Laib Brod (!) den Grd (= Grund?) desselben gz (= ganz?) bedeckd (!). Auf großen hineingesteckten Sprossen hengen (!) Stangelkrapfen, Äpfel, Birnen, gedorrte Zwetschken, Kastanien, Lebzelten, aus Weizenmehl gebackene Figuren als Wiegen, Herzen, Hähne, alles bunt mit Bändern und Flittergold geziert. Zu oberst steht mit dem Rücken nach abwärts eine aus Teig bereitete und in Leinohl (!) gebackene weibliche Figur, oft anstatt derselben ein Hahnlein mit Flittergold.“ Dieses “Schaugericht” wird dann verteilt, und jeder Gast bekommt davon “je nach Wichtigkeit einen Theil mit nach Hause...”. Dieses Gericht erinnert uns an die sog. “kope”, die noch heutzutage im Gailtal für die Hochzeit vorbereitet werden. “Braut und Bräutigam essen in dessen nur sehr wenig, haben nur einen gemeinsamen Teller, ein Messer eine Gabel und einen Löffel, schlagen die Augen nieder und sprechen kein Wort. Der Brautführer schneidet ihnen die Speisen vor. Während der Mahlzeit muß der Fähnrich über den Gästen die Fahne fortwährend schwingen.” Sehr eindrucksvoll ist auch das Geldsammeln und der Brauttanz dargestellt. “Gegen Ende des Hochzeitschmauses erscheinen die Musikanten mit einem hölzernen Teller, worauf ein Glas Wein steht, jeder Gast trinkt davon, während aber ihm zu Ehren ein Stück gespielt wird, und legt ein Stück Geld auf den Teller. Ist dies Abgeigen vollendet, so kommt der komisch angezogene Speisemeister und leitet mit einer spasshaften Rede die Bezahlung ein, die eingesamelt wird.” Nach der Mahlzeit beginnt der Tanz. “Der Brautführer führet die Braut zum Tanze auf und macht mit ihr dies (?) langsame bedächtliche Tanz (?), während der Bräutigam, der gar nicht tanzen darf, ruhig bei Tische sitzt.” Der Brautführer und der Fähnrich haben auch zu sorgen, daß ihnen die Braut nicht gestohlen wird. “Gelingt dies den auf diesen Raub lüsternen Burschen, so muß sie respektsam durch eine starke Zeche im Keller auslesen. (!)” Nachdem die Ehrentänze abgetanzt sind, “wird das Brautpaar in die Schlafkammer geleitet, während die Musik aber alle Kraft anstrengt, den Moment recht feierlich zu machen. Insbesondere schnurt da die Bassgeige. Das Brautpaar zieht die schönen Oberkleider ab und legt sich angekleidet ins Brautbett, stehen aber gleich wieder auf, legen sodann ihr Sonntagsgewand an und sind nun frei, können tanzen Gastbedienen und Geld einnehmen.”

Werner erwähnt noch ein besonderer Brauch aus der Pfarre Göriach. Die Braut sollte sich neben ihrem Bräutigam in das hochaufgerichtete Brautbett

legen. „Dann springt zuerst der Brautführer und dann die übrigen kräftigen Männer über das Brautbett, wobei sie jeder ein Geschenk in dasselbe fallen lassen.“

Sehr viel Interesse bei den damaligen Lesern und ein besonderes Schicksal erlebte das Werk Balthasar HACQUETS, *Abbildung und Beschreibung der südwest- und östlichen Wenden, Illyrer und Slaven...* Den Gailtalern (oder wie er schreibt „Silanzen“) wurde das erste Kapitel gewidmet.³ Es wird der Charakter der Gailtaler dargestellt, ihre Tänze, Bräuche, Trachten und Ernährungsgewohnheiten beschrieben, es wird auch der Hochzeitstag („Shenitva“) erwähnt. Bemerkenswert ist die Betonung: „Bey den Hochzeiten haben sie (sc. die Gailtaler) viel einstimmiges mit den Krainern (Krainzi)...“⁴ Dieses Kapitel wurde später mehrmals abgedruckt; im Jahr 1806 veröffentlichte es J. DOBROVSKY im Prager „*Slavin*“, Botschaft aus Böhmen an alle Slawischen Völker; 1809 wurde es von Franz SARTORI in *Länder- und Völker-Merkwürdigkeiten des österreichischen Kaiserthums*⁵ unter dem Titel „Die Geilthaler oder Silauzi in Kärnten“ übernommen, im Jahre 1834 hat es Václav HANKA in seinem Neudruck von Dobrovskys „*Slavin*“ eingeschlossen, wo er im X. Kapitel auf der Seite 112 den ersten Teil aus dem Werk Hacquets *Der Geilthaler und die Geilthalerin* veröffentlicht hatte. Dies alles wurde in der Klagenfurter Zeitschrift „CARINTHIA“ und in den „VATERLÄNDISCHEN BLÄTTERN“, beides im Jahr 1813, von Urban JARNIK kritisch beurteilt, richtiggestellt und ergänzt. U. Jarnik schrieb schon 1811 seinem Freund J. Nep. PRIMIC und kritisierte „Hacquetische Schilderung“⁶: „Die Schilderung des Gailthalers und der Gailthalerin ist in vieler Hinsicht sehr mangelhaft, auch falsch, unrichtig und einseitig, es heißt nemmlich (sic!) unter den Gailthalern selbst leben, um sie recht zu kennen, nicht aber eine Reise machen, wo man in einem Ausfluge alles kennen lernen will.“ Er stellt fest: „Schon der Name ist verfälscht, sie nennen sich: Silani nicht aber Silanzi.“ Er vermutet, daß Hacquet eben die slowenische Sprache nicht verstand, darum so viele falsche Benennungen. „... ein lustiger Vogel mag ihm hier *kosmata* st. *koshuh* angesagt haben, oder zeigte er mit dem Finger auf das rauhe Pelzgespräme und fragte, wie es heisse, und man sagte ihm *kosmata*.“⁷ Ausführlicher schrieb Jarnik darüber in der Fortsetzung

---

³ Balthasar HACQUET, Geilthaler oder Silauzi. In: *Abbildung und Beschreibung der südwest- und östlichen Wenden, Illyrer und Slaven...* Leipzig b.l. (1801 - 1808), S. 13 - 19.

⁴ HACQUET, S. 16.

⁵ Franz SARTORI, Die Geilthaler oder Silauzi in Kärnten, in: *Länder- und Völker-Merkwürdigkeiten des österreichischen Kaiserthums, Dritter Theil*, Wien 1809, S. 98 - 106.

⁶ France KIDRIČ, *Korespondenca Janeza Nepomuka Primca, 1808 - 1813*. Ljubljana 1934 (= *Korespondence pomembnih Slovencev* 1), 68 - 76, 129 - 136.

⁷ KIDRIČ, S. 75 - 76.

seines Beitrages für die "CARINTHIA" (1813), *Züge aus den Sitten der Gailthaler*. Er beschreibt den Hochzeitszug; es wurde geritten, berichtet er, wobei jeder der ledigen Burschen ein Mädchen neben sich auf dem Pferde hat; es sitzt so, "...daß sie mit der linken Hand den Leib (des Burschen) umfängt, mit der rechten aber sich an einem, am Schwanzriemen des Pferdes befestigten, Schnupftuche festhält, und so mit ihrem Ritter, gleich einer geraubten Dirne, zu Pfarrhofe hinsprengt..."⁸ Vor der Kirche begrüßen sie singend den Pfarrer, dann steigen sie von den Pferden ab und beginnen zu tanzen, was den Pfarrer "als alte hergebrachte Sitte nicht verdrießen darf". Die Verheirateten und die Braut hingegen kommen mit dem Wagen zur Kirche. "Braut und Kranzel-Jungfrau sitzen doch nicht eher zu Pferde, als die Kopulation schon vorüber ist; dann nimmt die Braut den Platz zu Pferde neben dem Bräutigam. Und so geht es unter Anführung des, das Fähnlein schwingenden, Fähnrichs in vollem Galoppe zum Hause des Bräutigams..." Jarnik vermutet darin ein Überbleibsel des Brautraubes.

In den "Vaterländischen Blättern"⁹ ist Jarnik sogar noch kritischer. Er gibt die Darstellungen von Hacquet und Sartori wortwörtlich wieder und korrigiert sofort einzelne Teile davon. Schon bei dem Satz: "Bey den Hochzeiten haben sie (sc. die Gailtaler) viel Einstimmiges mit den Krainern" reagiert er scharf: "Da sie beyde nur Zweige eines und des nähmlichen Stammes sind, so kann auch unter Beyden in den Gebräuchen bey hochzeitlichen Festen noch keine so große Verschiedenheit herrschen, besonders da im grauen Alterthume alle Slaven einerley Sitten und Gebräuche hatten."¹⁰

Ganz kurz abgehandelt wird die Gailtaler Hochzeit im Werk *Das Königreich Illyrien*¹¹ und nochmals in *Das Kaiserthum Oesterreich* von A. A. SCHMIDL¹² (beide Male nach Hacquet).

In Klagenfurt hat im Jahr 1847 Joseph WAGNER *Das Herzogthum Kärnten*¹³ veröffentlicht. Im 6. Kapitel (Charakteristik der Bewohner)¹⁴ bezieht

---

⁸ Carinthia, 1813, Nr. 3.

⁹ Vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat, 1813, Nr. 44, 45, 46, 48, 69, 70.

¹⁰ Vaterländische Blätter, 1813, Nr. 46, S. 272.

¹¹ Das Königreich Illyrien nach seiner neuesten Eintheilung statistisch topographisch beschrieben. Laibach 1826.

¹² A. A. SCHMIDL, Das Kaiserthum Oesterreich. Erster Band: Die Alpenländer. Stuttgart 1840.

¹³ Joseph WAGNER, Das Herzogthum Kärnten, geographisch-historisch dargestellt nach allen seinen Bezeichnungen und Merkwürdigkeiten. Mit besonderer Berücksichtigung für alle Freunde der Geschichte, der Landes- und Volkskunde, der Agrikultur und Monta-Industrie, so wie der schönen, erhabenen Alpengatur. Ein Beitrag zur Topographie des österreichischen Kaiserstaates, Klagenfurt 1847.

¹⁴ WAGNER, S. 48-63.

er sich, ohne ihn zu erwähnen, ganz auf Jarnik und schreibt aus der "Carinthia" ab.

Im "Kolo"¹⁵ IV, im Beitrag "Vile"¹⁶ von Matija MAJER liegt der Schwerpunkt in der Aufzählung der Ereignisse, wenn der Bräutigam, am Tag der Hochzeit, die Braut abholen kommt und die Tür des Brauthauses verschlossen vorfindet. Derselbe Beitrag wurde noch im "Slavjan" (1875) unter dem Titel *O sljedah Praslavjan* nachgedruckt.¹⁷

Über die slowenischen Bräuche im Gailtal schreiben auch Josiah GILBERT und G. C. CHURCHILL in ihrem Buch *The Dolomite Mountains*.¹⁸ Was die Beschreibung der Hochzeitsbräuche betrifft, sind sie jedoch sehr unverlässlich. Manches könnte man eher den Friulanern und nicht den Gailtalern zuschreiben.

In der Wochenschrift "Das Ausland"¹⁹ meldete sich im Jahr 1864 ein gewisser P.v.S. (*Paul von Sartori*) mit seinem Beitrag *Bilder aus dem Kärntnerland. Das obere Drautal und Villacher* zu Wort.²⁰ Man liest: "Bei den Hochzeiten werden oft 80 - 100 Gäste geladen, für welche die Kranzeljungfer Sträuße windet, während der Brautführer, mit flatternden Bändern aufgeputzt, die Musik voran, nach dem Brauthause fährt und die Thüre verschlossen findet..." Als "falsche Braut" kommt ein "altes Mütterchen zum Vorschein ..., mit dem er sich ein paarmal herumschwenkt, sie dann zur Seite schiebt, in das Haus eindringt und die Braut mit Gewalt nach dem Wagen schlept," was tatsächlich an den Brautraub erinnert. Weiter wird "das Vorspannen von Stricken und Stangen" erwähnt, wobei man sich durch eine kleine Gabe loskaufen kann. In einem Gasthaus wird haltgemacht, wo der "Führer oder Ehrengeselle eine halb ernste, halb spaßhafte Rede hält, die Abbitte genannt, und ihnen ihre neuen Pflichten vor Augen führt..." Die Braut wird wieder "geraubt", und der Brautführer muß "in das Dunkel hinaus, um die neue Sabinerin mit List oder Gewalt wieder dem harrenden Bräutigam zuzuführen, was ihm nicht ohne Lösegeld gelingt..." Der Autor schließt: "Dieses Brautstehlen ist hauptsächlich bei den Slawen und im obern Gailthal üblich."²¹

---

¹⁵ "Kolo", članci za literaturu, umetnost i narodni život. (hrsg. von Stanko VRAZ).

¹⁶ Matija MAJER, *Vile*. Kolo IV. Zagreb 1847, S. 9 - 18.

¹⁷ Matija MAJER, *O sljedah Praslavjan* in: *Slavjan* 1875, Nr. 3, S.37.

¹⁸ Josiah GILBERT, G. C. CHURCHILL, *The Dolomite Mountains, Excursions through Tyrol, Carinthia, Carniola & Friuli in 1861, 1862, & 1863*. London 1864, Chapter VII. *The Gail Thal*, S. 173 ff.

¹⁹ *Das AUSLAND*, eine Wochenschrift für Kunde des geistigen und sittlichen Lebens der Völker, Nr. 46, Augsburg 1864.

²⁰ *Das Ausland*, 1864, S. 1100 - 1103.

²¹ *Das Ausland*, 1864, S. 1102.

Die Hochzeitsbräuche der Kärntner beschrieb auch Franz S. FRANZISCI. In seinem Werk *Aus den Kärntner Alpen- Kultur- und Lebensbildern nebst Kärntner Volkssagen im Anhang*²² werden die Gailtaler nur kurz erwähnt: "Das Brautstehlen bei Hochzeiten ist ein im Gailtale noch immer bestehender Brauch." Man könnte noch manches den Gailtalern zuschreiben, doch der Verfasser spricht nur im allgemeinen und nennt keine Ortsbestimmung. Doch schon in den *Cultur-Studien über Volksleben, Sitten und Bräuche in Kärnten*²³ sind auf Seite 64 *Die Hochzeitsbräuche der Gailtaler* dargestellt als Bräuche, die "manches Eigenthümliche, das einer Besprechung werth ist", bieten. Ein besonderes Kapitel widmet er jedoch den "Hochzeitsbräuchen der Slovenen".²⁴ Seine Beschreibung ist sehr systematisch: er beginnt mit dem Hochzeitsmorgen, wenn sich vor dem Brauthaus die Burschen versammeln "...hoch zu Roß, oft bei vierzig an der Zahl," und ein Volkslied singen. In der Fortsetzung werden die Hauptelemente der Hochzeit dargestellt: das Abholen der Braut, wo zuerst die "falsche Braut" - ein häßliches Weib - auftritt, wonach erst die richtige erscheint "im Festschmucke, mit dem kurzen dunklen Rocke, dem buntfarbigem Busentuche, die gefaltete weiße Haube am Haupte." Ihren Anzug vollenden "wollsammtene Slovanka mit dem ausgeschlagenen Hemdkragen, über welche die zierlich geflochtene Zöpfe niederhängen, und der breite, mit allerlei Zierraten ausgenähte lederne Brautgürtel."²⁵ Zur Kirche wird im Pferdegespann gefahren (früher geritten). Es folgt eine kürzere Darstellung der "Brautsperr", des Hochzeitsrituals und dann ausführlicher eine Darstellung der Bräuche, die beim Empfang der Braut im Bräutigamshaus vorkommen und noch heute üblich sind: die Mutter empfängt die Braut mit einem Brotlaib und den Torschlüsseln, die Braut verteilt das Brot den Armen, über ihren Kopf wird eine Henne geschleudert, die "als Sühnopfer betrachtet wird... Man glaubt nämlich, daß dieselbe alles Böse, was man den Brautleuten und dem Hause möglichenfalls anwünscht, auf sich nehme." Sehr interessant ist die Erwähnung, daß die Braut "nach alter Sitte die ersten drei Nächte nach der Hochzeit auf der harten Bank ... schlafen muß", was noch heute als eine Variante der "Tobiasnächte", d.h. Enthaltensamkeit einige Tage nach der Hochzeit, bekannt ist. Zum Schluß erwähnt Franzisci: "Als Ihre Majestäten im September 1856 das Gailthal bereisten, wurde in Hermagor zur Belustigung der hohen und höchsten Herrschaften eine slovenische Hochzeit von den Win-

---

²² Franz S. FRANZISCI, *Aus den Kärntner Alpen- Kultur- und Lebensbildern nebst Kärntner Volkssagen im Anhang*, Wien o.J.

²³ Franz S. FRANZISCI, *Cultur-Studien über Volksleben, Sitten und Bräuche in Kärnten*. Wien 1879.

²⁴ FRANZISCI, *Cultur-Studien*, S. 67.

²⁵ FRANZISCI, *Cultur-Studien*, S. 68.

dischgailthalern in Nationaltracht mit allem altherkömmlichen Ceremoniell zur Aufführung gebracht.“²⁶ War vielleicht Franzisci selbst unter den Zuschauern?

Franziscis Werk wurde unter dem Titel *Über Volksleben, Sitten und Bräuche in Kärnten* neu gedruckt.²⁷

Im Werk *Das Herzogthum Kärnten* erwähnt der Verfasser Otto STEINWENDER im 6. Kapitel unter dem Titel *Das Gailthal* ganz kurz die Hochzeit, bedeutender ist jedoch, daß er einen Kupferstich veröffentlichte, der den Gailtaler Bräutigam, die Braut und den Fähnrich darstellt.²⁸

Gemeinsam mit Rudolf WAIZER verfaßte F. FRANZISCI das Kapitel *Volkscharakter, Trachten, Sitten und Bräuche* für Kärnten und Krain im monumentalen Werk *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild*.²⁹ Der Beitrag stimmt mit den oben erwähnten Schriften Franziscis überein, doch ist er bei den slovenischen Benennungen etwas genauer, er korrigiert sogar einige frühere Behauptungen. Im allgemeinen ist er bei der Beschreibung auch ausführlicher: so erwähnt er z.B. auch das Geldsammeln für die Köchinnen: „Der Brautführer bringt aus der Küche einen ästigen Stock, auf welchem allerlei Eßwaren aufgespießt sind, die Brautleute kosten davon und stecken in dieselben das Trinkgeld für die Köchin. Der Brautführer trägt den mit Geld bespickten Stock in die Küche und übergibt ihn dem Küchenpersonal...“³⁰

Bedeutend sind letztlich die Notizen aus dem 19. Jahrhundert in der sog. „SAMMLUNG VALENTIN POGATSNIGG“, deren Originale sich im Landesmuseum für Kärnten in Klagenfurt befinden. In der Mappe 6 (Sitten und Gebräuche: Das creaturliche Leben) sind die Hochzeitsbräuche zusammengestellt. Die Quellenangaben sind zwar mangelhaft, doch konnte man einige trotzdem identifizieren, wie z.B. den Botaniker Hubert LEITGEB,³¹ der über die Werbung, den Ehevertrag, die Mitgift, die Einladung der Gäste usw. berichtet. „Den 3 Werbern wird mit Würsten und Branntwein aufgewartet...“ Und als die Werber das Ja-Wort von der Braut und ihren Eltern bekommen, „so bringt der Bräutigam der Braut etwas Getränke zu und gibt ihr zugleich einen Silbertaler als 'Leihkauf'...“ Den Ehevertrag schließt man beim Gericht ab, und „es gibt

---

²⁶ FRANZISCI, *Cultur-Studien*, S. 69.

²⁷ Franz FRANZISCI, *Über Volksleben, Sitten und Bräuche in Kärnten*. Graz u. Wien, o.J. /1908.

²⁸ Otto STEINWENDER, *Das Herzogthum Kärnten*. Wien 1889. (Sammlung „Die Länder Österreich-Ungarns in Wort und Bild“).

²⁹ *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild* (ÖUMWB). Band: Kärnten und Krain. Wien 1891. S. 97 - 131.

³⁰ ÖUMWB, Kärnten und Krain, S.129.

³¹ „Sammlung Valentin Pogatschnigg“ 6/83.

die Regel, daß der Bräutigam seiner Braut ihr Heiratsgut verdoppeln muß...“ Mit ihrem Heiratsgut muß die Braut “eine Truhe, einen Kasten und eine Bettstatt” mitbringen. Wenn sie die Hochzeitsgäste einlädt, ist sie “...bereits hochzeitsmäßig gekleidet, die Haare sind offen, mit Bändern geziert und hängen über den Rücken hinab, am Kopfe trägt sie ein sehr kleines Kränzchen von grüner Seide, über die Frisur hat sie noch am Kopf ein Tuch, eine weiße Haube und darüber erst noch einen Männerhut, um den wieder grüne und weiße Seide gewunden wird.” Sie darf jedoch kein gebundenes Tuch tragen, es muß nur genadelt sein, “damit es in ihrer Ehe keine Knöpfe gäbe.”

In der Sammlung ist auch der Beitrag “Slovenischer Brauch bei Hochzeiten” von Matija MAJAR zu finden, der noch “eine andere Zerimonie...” darstellt. Dem Bräutigam sollte man nämlich nach dem kirchlichen Ritual die roten Bänder abreißen. Interessant ist Majars weitere Erläuterung: “Gegen diesen Brauch erließ Abt Benedict II v(on) Arnoldstein (1743) ein strenges Verbot an den Pfarrer von Goriach, womit alle Bräuche, die sich an die kirchliche Funktion angeschlossen, abgeschafft wurden. Später, als die Pfarre unter Salzburg kam, erhielt sich noch das Weintrinken und blieb bis auf den heutigen Tag.”³²

Im 20. Jahrhundert sind über die Kärntner Volksbräuche mehrere sehr ausführliche Beiträge erschienen, und andere, die man kritischer betrachten muß. An dieser Stelle werde ich sie nur kurz erwähnen.

Im Jahr 1909 ist in der Serie “Slovenska zemlja” als IV Teil das Buch *Vojvodina Koroška* (Das Herzogtum Kärnten) erschienen. Der Verfasser, Matko POTOČNIK³³ beschreibt die Kärntner, ihre Dialekte, ihren Charakter und ihre Bräuche, am ausführlichsten gerade die Hochzeitsbräuche. Potočniks Beschreibung der Gailtaler Hochzeitsbräuche ist für uns um so interessanter, da man sie mit den Forschungsergebnissen, die auch schon in die ersten Jahre dieses Jahrhunderts zurückreichen, vergleichen kann. Das ganze Geschehen ist genau, den einzelnen Elementen nach, dargestellt. Vieles stimmt mit den späteren Ergebnissen überein, es gibt jedoch manche Behauptungen, für die man keine Bestätigung in früheren oder späteren Quellen finden kann (z.B. vor dem Hochzeitstag wird auch dem Bräutigam ein bestimmtes Lied unter dem Fenster gesungen - er gibt sogar den Text an). Die Texte sind halb im Dialekt, halb in der Schriftsprache aufgezeichnet. Im ganzen könnte man jedoch feststellen, daß alle Gewährleute von Potočnik die Gailtaler waren und daß seine Ausführungen am zuverlässigsten sind.

---

³² “Sammlung Valentin Pogatschnigg” 6/85.

³³ Matko POTOČNIK, *Vojvodina Koroška*, I.Hft. Prirodnoznanški, političen in kulturnen opis. Ljubljana 1909 (Narodna prosveta, S. 154 - 181).

Die Gailtaler Hochzeitsbräuche sind auch im Georg GRABERS *Volksleben in Kärnten*³⁴ dargestellt. Dieses Werk hat zwar grundsätzliche Bedeutung für jeden, der sich für die Volkskunde in Kärnten interessieren sollte, aus slowenischer Sicht betrachtet ist es jedoch mangelhaft, unverlässlich, manchmal sogar falsch. Darüber haben slowenische Ethnologen verschiedener Fachrichtungen schon ausführlich polemisiert. "Selbst zwischen Deutschen und Slowenen besteht ... kein wesentlicher Unterschied...", schrieb Graber und meinte damit den mundartlichen Wortlaut, er gibt einige Bezeichnungen an (einige sogar mit falscher Übersetzung: z. B. das Wort "šrangat", "šranga" übersetzt er mit "der Polterabend", richtig wäre "die Wegsperre") mit der Bemerkung: "...wie sie überhaupt für so manchen anderen Brauch sich der deutschen Bezeichnung bedienen." Man weiß auch nichts mit zweifachen Benennung wie "Windsches Gaital" und "Slowenisches Gaital" anzufangen.

Der slowenische Folklorist France MAROLT³⁵ hätte eigentlich schon ein Jahr später (1935) die Möglichkeit gehabt, Grabers Ausführungen zu korrigieren. So hätte auch Graber womöglich diese Fehler in seinen beiden weiteren Ausgaben desselben Werkes vermeiden können. Doch das geschah nicht, sondern das Gegenteil: obwohl F. Marolt behauptete, seine Abhandlung *Tri obredja iz Zilje* (Drei Rituale aus dem Gaital) gründe auf seinen eigenen Feldforschungen, müssen wir heute feststellen, daß er Grabers Ausführungen wortwörtlich in seine Arbeit übernommen hat, samt allen Theoretisierungen und Erläuterungen einzelner Handlungen. So ist auch bei seinem Werk Vorsicht geboten.

Danach gab es fast 40 Jahre keine diesbezügliche Erwähnung bis zum Konzertkatalog des Chors "Rož" aus St. Jakob im Rosental, der die Gailtaler Hochzeitslieder unter der Leitung von Lajko MILISAVLJEVIČ vortrug und zu diesem Anlaß einen Katalog³⁶ mit kürzeren Beiträgen und Liedtexten herausgegeben hat.

Zum Schluß darf ich noch zwei neuere Arbeiten erwähnen: *Od Dolan do Šmohora* von Zmaga KUMER³⁷ und *Od zibelke do groba* des kärntner Slowenen

---

³⁴ Georg GRABER, *Volksleben in Kärnten*. Graz 1934 (1), 1941 (2), 1949 (3).

³⁵ France MAROLT, *Ziljska ohcet*, in: *Tri obredja iz Zilje*. Slovenske narodopisne študije I. Hft. Ljubljana 1935. S. 18 - 42.

³⁶ "Vascit pr Zile". *Ziljska svatba v pesmi, besedi, plesu in glasbi*. Koncertni katalog. St. Jakob im Rosental, Konzertsaison 1976/77.

³⁷ Zmaga KUMER, *Od Dolan do Šmohora*. Iz življenja Ziljanov po pripovedovanju domačinov (Aus dem Leben der Gailtaler nach der Erzählung der Einheimischen). Celje, Mohorjeva družba, 1981.

Pavle ZABLATNIK³⁸. In beiden Werken wird die Gailtaler Hochzeit eingehend geschildert. Kurz vor dem allzu frühen Tod P. Zablatniks erschien, in der Bearbeitung von Alois Angerer, noch die deutsche Ausgabe *Volksbrauchtum der Kärntner Slowenen*.³⁹

Nach den Erläuterungen der chronologisch gesammelten gedruckten und handschriftlichen Quellen über die slovenischen Hochzeitsbräuche im Gailtal fühle ich mich verpflichtet, dieses historisch geschilderte Bild mit der Beschreibung der Hochzeit, wie sie noch heutzutage, wenn nicht anders, so wenigstens in der Erinnerung der Gailtaler, weiterlebt, zu ergänzen. Im Jahr 1966 hat mich die volkskundliche Neugierde das erste Mal ins Gailtal geführt; ich wollte das Kufenstechen in Achomitz (Zahomec) sehen. Im Gespräch mit den Dorfbewohnern, vor allem mit Herrn Niko KRIEGL, der später mein bester Informator wurde, erwachte die Idee, die slovenische Gailtaler Hochzeit zu verfilmen, da schon ein Film über das Kufenstechen, unter der fachlichen Leitung von Dr. Niko KURET aus Ljubljana, gemacht worden war. Leider ist diese Idee nicht realisiert worden, ich selbst arbeitete jedoch eifrig weiter und suchte in der Literatur und in den Archiven nach allen möglichen Angaben. Für die vorliegende Beschreibung dienten nicht zuletzt die Forschungen, die ich im Gailtal selbst durchgeführt habe, weiters die Tonaufnahmen der Kollegen aus dem Institut für Volksmusikforschung und nicht zuletzt die Antworten auf den Fragebogen, „Hochzeit“⁴⁰ (Ženitovanje) des Instituts für slovenische Volkskunde als Grundlage. Der Beitrag, mit vielen Gailtaler Hochzeitsliedern (Transkription von *Lajko Milisavljevič*) verflochten, führt uns durch die Bräuche, die mit der Burschenschaften („Konta“) verbunden sind, über das „Fensterln“, die Brautwerbung, das Mitgiftführen und die Wegsperre bis zur eigentlichen Trauung und zum Hochzeitsmahl. Dabei wurde die Funktion und die Semantik der bei der Hochzeit vorkommenden Elemente erläutert.

Kärnten, und damit das Gailtal, ist ein Teil des ostalpinen Kulturbereichs, darum ist es verständlich, daß auch in den Hochzeitsbräuchen Elemente

---

³⁸ Pavle ZABLATNIK, *Od zibelke do groba. Ljudska verovanja, šege in navade na Koroškem*. (Von der Wiege bis zum Grabe. Volksglauben, Bräuche und Sitten in Kärnten). Celovec/Klagenfurt, Mohorjeva založba/Verlag Hermagoras, 1982.

³⁹ Pavle ZABLATNIK, *Volksbrauchtum der Kärntner Slowenen*. Bearbeitet von Alois Angerer. Celovec/Klagenfurt, Mohorjeva založba/Verlag Hermagoras, 1992.

⁴⁰ Anketa o šegah in verovanju „življenjskega cikla“, B. ŽENITOVANJE. Vprašanja sestavila Helena LOŽAR, Ljubljana, Inštitut za slovensko narodopisje SAZU, 1969. (828 Fragen).

vorkommen, die für diesen Kulturbereich charakteristisch sind, ohne Berücksichtigung verschiedenartiger nationaler Gruppen. Das Gailtal liegt im Dreieck dreier Nationalgruppen, bei denen man gemeinsame Einflüsse feststellen kann. Allerdings haben jedoch engere Bereiche ihre eigene Charakteristika entfaltet und entwickelt. Erst durch gute Kenntnis der bezeichnenden Merkmale bei Nachbarvölkern können die Unterschiede und die gemeinsamen Züge des gesamten ostalpinen Kulturraumes verglichen werden.

Übersetzung: Helena Ložar-Podlogar

KOROŠKI DAN V LJUBLJANI

“Nedeljski koroški dan se zaradi nalivov žal ni mogel izvršiti v vsem pripravljenem obsegu ... Ako ne bi neusmiljeni dež vsaj delno prekrizal načrte Folklornega inštituta Glasbene Matice, bi po njega voditelju g. Francu Maroltu zasnovani “Koroški dan” z radostnim zanimanjem praznovala vsa Ljubljana, saj so nam na ljubljanskih ulicah hoteli naši dragi koroški rojaki pokazati svoje najstarejše in najlepše obrede. 'Ziljsko ohcet', 'štehvanje' in 'Visoki rej pod lipo.’” Samo toliko je lahko poročal SLOVENSKI NAROD v torek, 8. oktobra 1935.

S te prekinjene prireditve, na kateri so sodelovali tudi Ziljani, (“za dobro razpoloženje vsenaokrog” je moral poskrbeti koroški državni tožilec g. dr. Felaher) pa je ostalo vseeno nekaj slikovnega gradiva, ki bo morda zanimivo tudi za bralca te knjige.

